

**UPACARA PAWIWAHAN ADAT JAWI
WONTEN ING *SERAT CETHINI***

SKRIPSI

Dipunaturaken Dhumateng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Minangka Jejangkeping Pendadaran Anggayuh

Gelar Sarjana Pendidikan

Dening

Hervinne Diarthaningtyas

NIM. 10205244084

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**

2014

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Upacara Pawiwahan Adat Jawi wonten ing Serat Centhini*
menika saged dipunuji awit sampun pikantuk palilah saking pembimbing.

Yogyakarta, September 2014

Pembimbing

Dr. Suwardi, M.Hum

NIP. 19640403 199001 1 004

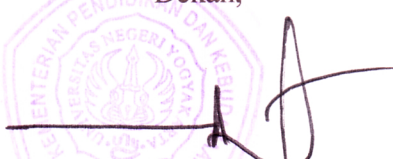
PENGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Upacara Pawiwahan Adat Jawi wonten ing Serat Centhini* menika sampun dipunandharaken wonten pendadaran ing sangajengipun *dewan penguji* rikala tanggal 6 Oktober 2014 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
1. Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		23/10 - 2014
2. Venny Indria Ekowati, M.Litt.	Sekretaris Penguji		23/10 - 2014
3. Prof. Dr. Sutrisna Wibawa, M.Pd.	Penguji I		24/10 - 2014
4. Dr. Suwardi, M.Hum.	Penguji II		23/10 - 2014

Yogyakarta, 23 Oktober 2014
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.
NIP.19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula :

Nama : **Hervinne Diarthaningtyas**

NIM : 10205244084

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Fakultas Bahasa dan Seni

ngandharaken bilih *skripsi* menika minangka asiling panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *skripsi* menika boten sami kaliyan ingkang kaserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *skripsi* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kula serat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukti bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula minangka pribadi.

Yogyakarta, September 2014

Panyerat

Hervinne Diarthaningtyas

SESANTI

Kawula mung saderma, mobah-mosik kersaning Hyang Sukma.

Memayu hayuning pribadhi, memayu hayuning kulawarga, memayu hayuning
sasama, memayu hayuning bawana.

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT, skripsi menika kula aturaken
dhumateng tiyang sepuh kula, Bapak Slamet Hermanto saha Ibu Sri Budiarti
ingkang sampun paring panjurung, panyengkuyung saha donga pangestu saengga
skripsi menika saged paripurna.

PRAWACANA

Puji syukur panyerat aturaken dhumateng Allah SWT ingkang sampun paring rahmat saha hidayahipun, saengga panyerat saged ngrampungaken skripsi kanthi irah-irahan “*Upacara Pawiwahan Adat Jawi wonten ing Serat Centhini*” menika saged kaimpun kanthi nir ing sambekala. Skripsi menika kaserat kangge njangkepi salah satunggaling sarat anggayuh *gelar sarjana pendidikan*.

Panyerat ugi ngaturaken agunging panuwun dhumateng Bapak Dr. Suwardi M.Hum minangka Dosen Pembimbing skripsi ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, panyaruwe, saha bimbingan kanthi sabar saha tulus sadangunipun kula nyerat skripsi, satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Skripsi menika saged paripurna ugi amargi sampun dipunsengkuyung saking mapinten-pinten *pihak*. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M.Pd. MA. Minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan dhateng kula kangge pados ngelmu.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang ugi sampun paring kalodhangan dhateng kula kangge pados ngelmu.
3. Bapak Dr. Suwardi, M. Hum. Minangka Ketua Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
4. Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum minangka dosen Penasehat Akademik ingkang sampun paring bimbingan, panyengkuyung, saha panjurungipun sadangunipun kula sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
5. Bapak Ibu Dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-warni ingkang murakabi tumrap panyerat.

6. *Staf* karyawan Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit saking pambiyantunipun.
7. *Dosen Penguji Tugas Akhir Skripsi* ingkang sampun paring pambiji saha pamrayoginipun.
8. Tiyang sepuh kula, Bapak Slamet Hermanto saha Ibu Sri Budiarti, rayi kula Hervanny Diarthamara lan Herdama Artha Nugraha sarta sedaya kaluwarga awit saking panjurung saha pandonganipun.
9. Kanca - kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2010 mliginipun kelas H, saha sedaya pihak ingkang sampun panjurung saha pandonganipun dhateng panyerat saengga skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Skripsi menika temtu kemawon taksih dereng saged kawastanan sae, jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika sadaya pamrayogi menapa dene panyaruwe saking sedayanipun tansah katampi kanthi bingahing manah saha agunging panuwun. Wasana, kanthi raos andhap asor panyerat gadhah pangajab mugi – mugi skripsi menika saged murakabi tumrap pammaos saha panyerat.

Yogyakarta, September 2014

Panyerat,

Hervinne Diarthaningtyas

WOSING ISI

Kaca

IRAH-IRAHAN.....	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGESAHAN.....	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI.....	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	ix
DAFTAR TABEL	xii
DAFTAR LAMPIRAN.....	xiii
DAFTAR CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xv
BAB I PURWAKA.....	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Prekawis.....	4
C. Watesaning Prekawis.....	5
D. Wosing Panaliten	5
E. Ancasing Panaliten	5
F. Paedahing Panaliten.....	6
G. Pangertosan.....	6

BAB II GEGARAN TEORI	8
A. Hermeneutika.....	8
B. Pangertosan Kabudayan	9
C. Pawiwahan wonten ing Masarakat Jawi.....	14
1. Nemtokaken Bakal Mantu	15
2. Tata Cara Upacara Pawiwahan.....	17
D. Panaliten ingkang Jumbuh.....	19
BAB III CARA PANALITEN.....	20
A. Jinising Panaliten.....	20
B. <i>Data</i> lan Sumbering <i>Data</i>	20
C. Caranipun Ngempalaken <i>Data</i>	21
D. Pirantining Panaliten	21
E. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	22
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN.....	25
A. Deskripsi Subjek Panaliten.....	25
B. Asiling Panaliten	28
1. Cara Nemtokaken Bakal Mantu	29
a. Pasatowan Salaki Rabi	29
1) Tetimbangan miturut Wetonipun	30
2) Tetimbangan Milih Jodho kanthi Ngetang Cacah Neptu	69
b. Bobot, bebet lan bibit	80
1) Bobot.....	80
2) Bebet	81
3) Bibit.....	82
2. Tata Cara Upacara Pawiwahan.....	103
a. Ubarampe utawi Sajen Upacara Pawiwahan.....	103
b. Saperangan Acara Wilujengan wonten ing Upacara Pawiwahan	136

c. Perangan Tiyang Rewang	144
d. Milih Dinten kangge Ngresmikaken Upacara	
Penganten	145
e. Nampi Sumbangan	146
f. Lamaran.....	148
g. Paningset	151
h. Tarub	154
i. Majang.....	161
j. Nyantri.....	166
k. Midadareni	168
l. Penganten Siram.....	170
m. Ijab.....	172
n. Panggih.....	180
1) Penganten Kakung Tindak dhateng Papan	
Panggih.....	180
2) Panggih.....	182
3) Balangan Gantal	185
4) Wijikan.....	186
5) Mecah Tigan.....	187
6) Ngujung.....	188
7) Kacar-kucur.....	189
8) Pangkon.....	190
9) Ngabekti	191
10) Pahargyan	192
o. Boyongan	194
p. Upacara Khusus	198
1) Bubak Kawah	198
2) Tumplak Punjen	200
q. Adat Pawiwahan miturut Saperangan Agami	
lan Syariat Nabi.....	200

BAB V PANUTUP	221
A. Dudutan.....	221
B. Implikasi.....	222
C. Pamrayogi	223
KAPUSTAKAN.....	224
LAMPIRAN.....	227

DAFTAR TABEL

	Kaca
Tabel 1 : Adat Ngawontenaken Upacara Pawiwahan	24
Tabel 2 : Asiling Petungan Milih Jodho Migunakaken Aksara Jawi.....	76
Tabel 3 : Wulan ingkang Sae lan Kirang Sae kangge Ngresmikaken Penganten	145
Tabel 4 : Petangan kangge Nemtokaken Dinten Masang Tarub.....	76

DAFTAR LAMPIRAN

Lampiran 1 : Ringkesan *Serat Centhini*

Lampiran 2 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* ingkang gegayutan kaliyan Petungan kangge Nemtokaken Bakal Mantu.

Lampiran 3 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Acara Wilujengan wonten ing Upacara Pawiwahan.

Lampiran 4 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Tugas-tugas wonten ing Tiyang Gadhah Damel.

Lampiran 5 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* ingkang gegayutan kaliyan Ubarampenipun Upacara Pawiwahan.

Lampiran 6 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Upacara Pawiwahan.

Lampiran 7 : Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Adat Pawiwahan miturut Saperangan Agami lan Syari'at Nabi

UPACARA PAWIWAHAN ADAT JAWI WONTEN ING SERAT CENTHINI

Dening:
Hervinne Diarthaningtyas
NIM 10205244084

SARINING PANALITEN

Panaliten menika dipuntindakaken kanthi ancas kangge ngandharaken upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*. Panaliten menika ngandharaken caranipun nemtokaken bakal mantu saha tata cara upacara pawiwahan wonten ing *Serat Centhini*.

Panaliten menika kalebet jinis panaliten *content analysis*. Data ing panaliten menika upacara pawiwahan wonten ing *Serat Centhini*. Sumber *data* panaliten menika *Serat Centhini* Latin asil pelatinnan saking *Serat Centhini* anggitanipun Paku Buwana V dening Karkono Kamajaya. Panaliten menika dipuntliti kanthi *analysis content*. Teknik anggenipun ngempalaken *data* menika kanthi maos saha nyerat. *Data* dipunanalisis ngangge teknik *content analysis* inggih menika panaliti ngandharaken caranipun nemtokaken bakal mantu saha tata cara upacara pawiwahan wonten ing *Serat Centhini*.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih (1) caranipun nemtokaken bakal mantu ingkang dipunpanggihaken inggih menika (a) pasatowan salaki rabi, lan (b) bibit, bebet, lan bobot; (2) tata cara upacara pawiwahan ingkang dipunpanggihaken inggih menika (a) ubarampe utawi sajen upacara pawiwahan, (b) saperangan acara selamatan (c) pakaryan tiyang gadhah damel utawi rewang, (d) milih dinten kangge ngresmikaken upacara penganten, (e) nampi sumbangan, (f) lamaran, (g) paningset, (h) tarub lan majang, (i) midadareni, (j) nyantri, (k) penganten siram, (l) ijab, (m) panggih, (n) boyongan, (o) upacara khusus, saha (p) adat pawiwahan miturut saperangan agami lan syariat Nabi.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Miturut Suwarna (wonten ing Pringgawidagda, 2006: 17) tata cara pawiwahan ngrembaka ing masarakat amargi kangge masarakat, palakrama awujud wekdal ingkang wigatos sanget kangge dipunpengeti. Mila mekaten, wonten ing adat istiadat Jawi ngrembaka tradisi tata cara lan upacara palakrama adat Jawi. Tata cara pawiwahan adat Jawi menika gadhah macem ingkang warni-warni ing saben dhaerah ing pulo Jawi ingkang nuladhani tata cara lan upacara pawiwahan saking keraton.

Ewah gingsiring jaman, tata cara pawiwahan sampun ngrembaka njumbuhaken kaliyan kabetahanipun masarakat. Saperangan ubarampe kedah dipunsediakaken lan saperangan acara kedah dipunlampahaken. Anggenipun nglampahaken upacara pawiwahan asring awrat. Acara pawiwahan adhedhasar adat Jawi tradisional inggih menika: *nontoni, lamaran, paningsetan, srah-srahan, tarub, siraman, pasang tuwuhan, nyantri, midadareni, ijab, panggih, boyongan* lan *ngundhuh penganten*.

Masarakat Jawi pitados bilih pawiwahan inggih menika satunggaling perkawis ingkang suci, saengga dipunajab namung dipunlampahaken satunggal pisan kemawon. Amargi awujud perkawis ingkang suci, bab menika ingkang dados dhasar tatanan pawiwahan wonten ing masarakat Jawi ingkang langkung *selektif* lan ngatos-atos wiwit saking nemtokaken bakal mantu utawi nemtokaken dinten kangge nglampahaken dumugi anggenipun nglampahaken upacara pawiwahan lan saksampunipun dados garwa.

Ing wekdal rumiyin masarakat Jawi gadhah sistem kapitadosan ingkang gegayutan kaliyan animisme lan dinamisme. Kapitadosan kasebut rumaket sanget ing pagesangan masarakat Jawi, mugi ing wekdal sakmenika taksih wonten ing pitados babagan kapitadosan wau. Lan ewah gingsiring jaman, para pedagang utawi penjajah bekta saperangan agami lan kabudyaan ingkang mangaribawani kabudayanipun masarakat Jawi. Saking saperangan perkawis asing ingkang mlebet ing Jawi, ingkang langkung mangaribawani kabudayan saking masarakat Jawi inggih menika saking agami Islam. Agami Islam ingkang dipunandharaken lumantar dakwahipun para wali kanthi sekedhik mbaka sekedhik sampun ngrubah pakulinanipunipun masarakat Jawi, mliginipun babagan pawiwahan.

Saksampunipun agami Islam lumebet ing tlatah Jawi, adat istiadat ingkang wonten ing kabudayan Jawi sekedik mbaka sekedhik dipunjumbuhaken kaliyan hokum Islam. Nanging keraton kaliyan masarakat Jawi ingkang taksih nyepeng kapitadosan rumiyin ingkang sampun dados tradisi, saengga tata cara lan upacara pawiwahan adat Jawi awujud asil akulturasi saking tradisi Jawi lan agami Islam.

Adat pawiwahan kasebut awujud tradisi praktek ingkang sipatipun kedhaerahan ingkang limrahipun boten dipunserat. Sumber ingkang awujud seratan ingkang ngandharaken babagan upacara pawiwahan taksih sekedhik. Nanging wonten saperangan kasusastran Jawi klasik ingkang ngemot babagan tradisi pawiwahan menika. Salah satunggalipun inggih menika *Serat Centhini*.

Wibawa (2013: 328) ngandharaken bilih *Serat Centhini* dipunanggit saking kasunyatan ingkang saestu kadadosan, inggih menika babagan mawarni-warni ilmu

Jawi ingkang saged dipunginakaken minangka babon pangawikan Jawi, ingkang awujud *realitas* pagesangan masarakat nalika *Serat Centhini* dipunserat.

Miturut Munarsih (ing saklebeting Soekirman, 2013: 1-3) *Serat Centhini* awujud satunggaling pustaka Jawi ingkang dipunserat ing taun 1814 Masehi dening satunggal tim panganggit ingkang dipundamel dening Pangeran Kraton Surakarta gelaripun Adipati Anom Amengkunegara ingkang saklajengipun jumeneng narendra dados Sinuwun Paku Buwono V, 1820-1823 Masehi). Tim menika kaperang saking piyambakipun minangka koordinatoripun sarta anggotanipun Ki Ngabehi Rangga Sutrasna, Ki Ngabehi Yasadipura II lan Ki Ngabehi Sastradipura ingkang saksampunipun haji gantos dados Kyai Haji Muhammad Ilhar.

Serat Centhini awujud salah satunggaling kasusastran ingkang paling ageng ing kabudayan Jawi. *Serat Centhini* menika dipunginakaken kangge nganggit sabarang ilmu kabudayan Jawi lair lan batos ing wekdal menika, mliginipun babagan pawiwahan. *Serat Centhini* dipunanggep minangka ensiklopedi babagan donya ing masarakat Jawi. Kados ingkang dipungambaraken wonten ing saben pada ing nagjengipun, serat menika dipunserat kangge ngringkes baboning pangawikan Jawi. R.M.Ng. Poerbatjaraka lan Tardjan Hadijaya ngandharaken bilih *Serat Centhini* ngemot bab-bab ingkang kathah sanget wernipun (Poerbatjaraka, 1964: 83).

Minangka sumber data, *Serat Centhini* gadhah kathah ilmu babagan perkawis ingkang dipunandharaken kanthi wiyar. Tuladhanipun babagan adat lan upacara pawiwahannipun. Wonten ing *Serat Centhini* kathah dipunandharaken babagan bab-bab ingkang ngatur perkawis-perkawis ingkang gayut kaliyan pawiwahan. Perkawis-

perkawis kasebut wonten sakderengipun lan saksampunipun pawiwahan dipunlampahaken.

Wonten ing *Serat Centhini*, adat lan tata cara pawiwahan adat Jawinipun dipunandharaken kanthi cetha. Saking tata caranipun, ubarampenipun, dumugi tata riasipun. Adatipun awujud campuran saking tradisi Jawi lan agami Islam. Wonten ing upacaranipun taksih migunakaken sajen-sajen lan ritual-ritual kejawen, nanging tata cara lan donganipun dipunjumbuhaken kaliyan hukum saking agami Islam.

Serat Centhini awujud satunggaling kasusastran ingkang ageng, minangka satunggaling kasusastran, panaliten babagan *Serat Centhini* saged nliti tegesipun lan dipunandharaken ingkang saklajengipun saged dipunginakaken dados sumber data kangge disiplin ilmu sanesipun.

Wontenipun kabetahan ilmu babagan adat lan upacara pawiwahan adat Jawi lan wontenipun kasusastran ingkang dados sumber ilmu lan budaya Jawi ingkang ngemot babagan adat lan upacara pawiwahan adat Jawi dados alesan kangge nglampahaken panaliten menika.

B. Underaning Perkawis

1. Kathah ewah-ewahan wonten ing unsur-unsur kabudayan lan adat istiadat Jawi.
2. Kathah masarakat ingkang nglampahaken satunggaling adat tanpa mangertos piwulang-piwulang luhuripun.
3. Adat istiadat wonten ing upacara pawiwahan dipunlampahaken tanpa mangertos piwulang luhur lan simbol-simbol ingkang wonten ing saklebetipun.

4. Adat istiadat wonten ing upacara pawiwahan ing jaman sakmenika kathah ewah-ewahanipun.
5. Unsur-unsur upacara pawiwahan ing jaman sakmenika boten jangkep malih.
6. Kedah dipunwontenaken panaliten babagan upacara pawiwahan ing jaman rumiyin ingkang langkung jangkep tinimbang jaman sakmenika.

C. Watesaning Perkawis

Perkawis ingkang sampun dipun underi lajeng dipunwatesi, supados perkawis wonten panaliten menika langkung cetha. Perkawis ingkang badhe dipuntliti inggih menika:

1. Cara nemtokaken bakal mantu wonten ing *Serat Centhini*.
2. Upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

D. Wosing Panaliten

Saking watesaning perkawis ingkang sampun dipuntemtokaken wonten nginggil, pramila saged dipundudut wosing panalitenipun inggih menika:

1. Kados pundi cara nemtokaken bakal mantu wonten ing *Serat Centhini*?
2. Kados pundi upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*?

E. Ancasing Panaliten

Miturut dhasaring panaliten lan wosing panaliten, ancasing panaliten menika inggih menika:

1. Ngandharaken cara nemtokaken bakal mantu wonten ing *Serat Centhini*.
2. Ngandharaken upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika dipunajab saged paring paedah. Antawisipun paedah miturut teoritis lan praktis.

1. Paedah Teoritis

Paedah teoritis saking panaliten menika inggih menika saged dipunginakaken kangge kapentingan teori, mliginipun teori babagan kabudayan. Kabudayan ingkang dipunmaksud awujud pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

2. Paedah Praktis

Paedah praktis saking panaliten menika inggih menika supados masarakat saged nambah wawasan babagan upacara pawiwahan adat Jawi. Supados ing wekdal saksampunipun saged dipunlestantunaken.

G. Pengertosan

1. Upacara Pawiwahan

Upacara pawiwahan inggih menika kegiatan ingkang limrah dipunlampahaken dening masarakat kangge netepaken satunggaling pawiwahan.

2. *Serat Centhini*

Istilah *Serat Centhini* inggih menika satunggaling irah-irahan kasusastran abasa Jawi awujud buku ingkang wosipun bab kasampurnan tiyang Jawi. *Serat*

Centhini ingkang dipunmaksud inggih menika *Serat Centhini* ingkang sampun dipunlatinaken dening Kamajaya lan dipunterbitaken dening Yayasan Centhini Yogyakarta taun 1985.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Hermeneutika

Tembung *hermeneutic* asalipun saking basa Yunani *hermeneuein* ingkang tegesipun nafsiraken, lan tembung aranipun *hermeneia* ingkang tegesipun tafsiran utawi *interpretasi*, lan tembung *hermeneutes* ingkang tegesipun *interpreter* (penafsir). Miturut Sumaryono (1999: 23-24) istilah Yunani ingkang gegayutan kaliyan tembung *hermeneutic* menika dipungayutaken kaliyan nama dewa Hermes, inggih menika utusan ingkang tugasipun ngandharaken pesan saking Jupiter dhumateng manungsa. Tugas Hermes nerjemahaken pesan saking dewa ing Redi Olympus menika ing basa ingkang saged dipunmangertos dening manungsa. Ginanipun Hermes dados wigatos amargi menawi wonten ingkang klentu anggenipun nampi pesan saking dewa saged dados perkawis kangge manungsa. Pramila Hermes minangka duta ingkang dipunsukani tugas ngandharaken pesan, lan kadadosan menapa boten tugas menika gumantung saking kados pundi pesan kasebut dipunandharaken.

Saking mitos Yunani kasebut, tembung *hermeneutic* dipuntegesaken minangka proses ngubah kahanan boten mangertos dados mangertos, mliginipun proses menika gegayutan kaliyan basa amargi basa awujud pirantos ingkang paling sae wonten ing proses menika. (Palmer, 2003: 15)

Miturut Palmer (2003: 15-36) media lan proses mbekta pesan supados dipunpahamaken ingkang dipunasosiasikaken dening Dewa Hermes menika wonten

ing tigang wujud *makna dasar* saking *herme>neuein* lan *herme>neia*. Tigang wujud kasebut migunakaken *verba* saking *herme>neuein*, kados mekaten.

Ingkang kaping satunggal, *herme>neuein* minangka *to express* (ngungkap), *to assert* (negasaken), utawi *to say* (ngendikakaken), bab menika gegayutan kaliyan ginanipun pesan saking Hermen.

Kaping kalih, *herme>neuein* minangka *to explain* (ngadharaken), interpretasi minangka andharan nengenaken bab *pemahaman diskursif*. Interpretasi langkung nengenaken ing andharanipun tinimbang dimensi interpretasi ekspresif. Perkawis ingkang langkung esensial saking tetembunganipun boten ing ngendikakaken, nanging ngandharaken lan ndadosaken cetha.

Ingkang kaping tiga, *herme>neuein* minangka *to translate*. Ing dimensi menika *to interpret* (nafsiraken) tegesipun *to translate* (nerjemahaken) ingkang awujud wujud khusus saking proses interpretative dhasar “mbekta satunggaling perkawis kangge dipunmangertos”.

Miturut Faiz (2011: 21), tembung *hermeneutika* (*hermeneutics*) awujud tembung aran (*noun*), tembung menika ngemot tigang teges: (1) ilmu tafsir, (2) ilmu kangge mangertos teges ingkang wonten ing tetembungan lan andharanipun panganggit, lan (3) nafsiraken kanthi khusus ingkang nedahaken tafsir kitab suci.

B. Pangertosan Kabudayan

Tembung *kabudayan* saking basa Sansekerta *buidhayah* inggih menika wujud *jamak* saking *buddhi* ingkang tegesipun budi utawi akal. Mila mekaten *ka-budaya-an*

saged dipunwastani bab-bab ingkang gegayutan kaliyan akal utawi budi (Koentjaraningrat, 1985: 186).

Wonten tigang wujud kabudayan miturut Koentjaraningrat (1985: 186-187). Wujud kaping satunggal minangka ide, pamanggih, piwulang, utawi norma. Wujud kaping kalih, kabudayan minangka *aktifitas* utawi *pola* kagiyatan manungsa wonten ing masarakat. Kaping tiga inggih menika wujud kabudayan minangka pirantos-pirantos asil cipta manungsa. Wujud ingkang kaping satunggal wujudipun abstrak, saengga boten saged dipunpirsani ngangge indra paningal. Wujud menika wonten ing saklebeting pikiran masarakat. Ide utawi pamanggih mesthi gegayutan lan boten saged dipunicalaken ing antawisipun ingkang satunggal lan sanesipun. Perkawis kasebut dipunwastani *sistem*. Koentjaraningrat ngandharaken bilih tembung *adat* wonten ing basa Indonesia inggih menika tembung ingkang sami kangge nggambaraken wujud kabudayan ingkang kaping satunggal ingkang awujud ide utawi pamanggih menika. Dene wujud jamakipun dipunwastani adat istiadat. Wujud kabudayan ingkang kaping kalih dipunwastani sistem sosial. Sistem sosial dipunandharaken Koentjaraningrat minangka sabarang kagiyatan manungsa utawi sabarang wujud kagiyatan manungsa ingkang *interaksi* kaliyan manungsa sanesipun. Kagiyatan menika dipunlampahaken saben wekdal lan damel pola-pola tartamtu adhedhasar adat ingkang sampun dipuntemtokaken ing masarakat kasebut. Dening Koentjaraningrat, kagiyatan-kagiyatan ingkang gadhah pola kasebut dipunwastani minangka sistem sosial. Sistem sosial wujudipun nyata amargi saged dipunpirsani pola-pola kagiyatanipun ngangge indra paningal. Salajengipun wujud kabudayan ingkang kaping tiga dipunwastani

kabudayan fisik. Wujud kabudayan menika sipatipun nyata amargi awujud pirantos-pirantos saking asil cipta, karya, kagiyatan, aktivitas, utawi padamelan manungsa ing masarakat.

Saking tigang wujud kabudayan kasebut cetha bilih wujud ingkang kaping satunggal kaliyan kaping kalih awujud asil utawi isi saking akal lan budi manungsa ingkang wujudipun non fisik, menawi wujud ingkang kaping tiga awujud karya manungsa ingkang wujudipun fisik utawi material.

Saking saperangan pamanggih saged dipundudut bilih kabudayan inggih menika asil budi daya ingkang wujudipun sadaya sistem pamanggih, tindakan lan asil karyanipun manungsa, ingkang sipatipun material utawi non material ingkang ketingal utawi boten ketingal wonten ing kagesanganipun masarakat ingkang dipun dadosaken kagunganipun manungsa kanthi sinau. Dados kabudayan menika saged awujud : simbol-simbol, pamanggih-pamanggih, piwulang-piwulang, norma-norma, adat istiadat, hukum, ilmu, agami, seni, moral, masarakat, utawi awujud pirantos-pirantos utawi bangunan-bangunan ageng.

Koentjaraningrat (1985: 203-204) mendhet inti sari saking saperangan *kerangka* babagan unsur-unsur kabudayan universal utawi *cultural universals* ingkang dipun anggit dening saperangan sarjana antropologi, ing antawisipun inggih menika C. Klockhohn ing bukunipun *Universal Categories of Cultur*. Pitu unsur kasebut inggih menika :

1. Basa
2. Sistem pengetahuan

3. Organisasi sosial (kemasyarakatan)
4. Sistem peralatan hidup lan teknologi
5. Sistem mata pencaharian hidup
6. Sistem religi
7. Kesenian

Perkawis babagan basa utawi system pralambang manungsa ingkang lisan utawi seratan kangge komunikasi paring deskripsi babagan titikan ingkang wigatos saking basa ingkang dipunucapaken dening satunggaling suku bangsa ingkang gegayutan, sarta variasi-variasi saking basa kasebut. Basa saking satunggaling suku bangsa, mliginipun satunggaling suku bangsa ingkang ageng, ingkang kaperang saking jutaan pendhudhuk mesthi nedahaken satunggaling variasi ingkang dipuntemtokaken dening *perbedaan* dhaerah kanthi geografi utawi dening lapisan sarta lingkungan sosial wonten ing masarakat suku bangsa wau.

Perkawis babagan teknologi utawi cara-cara *memproduksi*, migunakaken, lan njagi sabarang pirantos saking suku bangsa wonten ing karangan etnografi, cekap matesi piyambakipun dhateng teknologi ingkang tradisional, inggih menika teknologi saking pirantos ingkang boten utawi namung dipunmangaribawani dening teknologi ingkang asalipun saking kabudayan Eropa utawi kabudayan Kilen.

Kawigatosanipun para ahli antropologi dhumateng sabarang werni sistem mata pencaharian utawi sistem ekonomi namung ing sistem-sistem ingkang asipat tradisional.

Saben pagesangan masarakat dipunatur dening adat istiadat lan pandom-pandom babagan sabarang perkawis ing lingkungan pagesangan lan sesrawungan ing padintenan. *Kesatuan sosial* ingkang langkung caket inggih menika keluarga inti ingkang caket lan sederek sanesipun. Lajeng wonten *kesatuan-kesatuan* ing sakjawinipun sederek, nanging taksih ing lingkungan komunitas. Amargi saben masarakat manungsa lan ugi masarakat desa kaperang ing lapisan-lapisan, pramila saben tiyang ing sakjawi sederekipun ngadepi lingkungan tiyang ingkang langkung inggil tinimbang lan ingkang sami drajatipun.

Wonten ing satunggalipun etnografi limrahipun wonten saperangan bahan katrangan babagan sistem pengetahuan wonten ing kabudayan suku bangsa ingkang gegayutan. Bahan kasebut limrahipun ilmu babagan teknologi, ugi asring wonten katrangan babagan ilmu ingkang wigatos lan dipunanggep aneh dening panganggitipun.

Sabarang kagiyatan manungsa ingkang gegayutan kaliyan religi adhedhasar satunggaling *getaran jiwa*, ingkang limrahipun dipunwastani emosi *keagamaan* (*religious emotion*). Emosi kasebut ingkang dadosaken tiyang nglampahaken tindakan-tindakan ingkang asipat agami.

Para panganggit etnografi ing wekdal pungkasan abad kaping 19 lan wiwitan abad kaping 20 ing asil karyanipun

asring ngemot satunggaling deskripsi babagan pirantos-pirantos asil seni, seni rupa, mliginipun seni patung, seni ukir, utawi seni hias. (Koentjaraningrat, 2009: 261-298)

Saben unsur kabudayan universal kasebut, sampun tamtu ugi wonten ing tigang wujud kabudayan inggih menika ingkang awujud sistem budaya, sistem sosial, lan unsur-unsur kabudayan fisik. Tuladhanipun unsur sistem mata pencaharian saged dipun perang dados sub-unsur kadosta : *perburuan, peladangan, pertanian, peternakan, perdagangan, perkebunan, industri pertambangan, industri jasa, lan industri manufaktur*. Saben bagean wau gadhah wujud dados sistem budaya ingkang kita sebut adatipun; wujudipun dados sistem sosial ingkang badhe dipun sebut aktifitas sosialipun; lan wujud ingkang fisik ingkang awujud saperangan pirantos ingkang awujud pirantos-pirantos kabudayan. Unsur organisasi ugi wonten adatipun, kagiyatan sosialipun, sarta pirantos fisikipun, babagan saperangan sub-unsuripun kadosta : sistem *kekerabatanipun*, sistem *komuniti*, sistem *pelapisan sosial*, sistem *pimpinan*, sistem politik lan sakpanunggalanipun.

C. Pawiwahan wonten ing Masarakat Jawi

Nikah inggih menika satunggaling prastawa sakral wonten ing kagesanganipun masarakat Jawi, saengga kangge nglaksanakaken kedah dipun wiwiti saperangan prastawa ingkang asring kraos awrat. Saperangan syarat kedah dipunlampahaken, saperangan pandom ugi kedah dipun laksanakaken.

Koentjaraningrat (1984: 90) nyebataken bilih pawiwahan/palakrama awujud pirantos kangge ngatur tumindakipun masarakat ingkang gegayutan kaliyan pagesangan *seksipun* lan ugi ngatur babagan pandoming hak lan kuwajiban sarta nglindungi asiling palakrama, inggih menika putranipun. Adhedhasar saking

pangertosan menika pawiwahan saged dipuntegesaken minangka ikatan palakrama antawisipun tiyang jaler lan estri ingkang dipunlampahaken jumbuh kaliyan pandoming hukum lan ajaran agami, ingkang ngatur pagesangan *seks* lan pandom antawisipun hak an kuwajiban sarta nglindungi asiling palakrama, inggih menika putranipun.

Kangge masarakat, mliginipun masarakat Jawi palakrama awujud perkawis ingkang suci lan dipunanjab dipunlampahaken namung kaping satunggal kemawon. Mila mekaten, anggenipun nyiapaken ubarampe lan nalika nglampahaken upacara masarakat Jawi asring migunakaken petungan-petungan. Wonten ing masarakat Jawi wonten saperangan rerangkening prastawa pawiwahan ingkang taksih nglampahake adat tata cara kuna inggih menika nalika milih jodho dumugi nalika nglampahaken upacara pawiwahan. Rerangkening adat tata cara kasebut dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. Nemtokaken bakal mantu

Masarakat Jawi ngatos-atos sanget anggenipun nemtokaken bakal mantunipun. Perkawis kasebut dipunlamhaken kanthi pangajab ingkang kakung lan estri sasampunipun nikah saged ayem lan tentrem. Supados pangajab kasebut saged dipunwujudaken, pramila nemtokaken bakal mantu wonten ing masarakat Jawi dipuntemtokaken dening saperangan sarat ing antawisipun : *bibit, bobot, bebet* lan *pasatowan salaki rabi*.

Bibit inggih menika sarat nemtokaken bakal mantu kanthi ningali trahipun. Tegesipun tiyang sepuhipun ingkang kakung utawi estri ingkang badhe

dipunkramakaken nliti bakal mantunipun kados pundi badhanipun cacat utawi boten, lan turunanipun sinten. *Bobot* tegesipun abot utawi awrat. Ing bab *bobot* kasebut nemtokaken bakal mantu dipuntliti saking bandanipun. Dene *bebet* awujud sarat nemtokaken bakal mantu saking pangkat sosialipun. Pangkat kangge masarakat Jawi jaman rumiyin gegayutan kaliyan menapa bakal mantunipun priyayi menapa naming rakyat biyasa. Nanging ing wekdal samenika, *bebet* saged dipunpirsani saking tingkat pendhidhikan pungkasan utawi padamelanipun.

Bab sanesipun ingkang ugi wigatos wonten ing nemtokaken bakal mantu inggih menika *pasatowan salaki rabi*. Hadiatmaja (2009: 116) nyebataken bilih *pasatowan salaki rabi* inggih menika pandom pados jodho adhedhasar nama, dinten miyos, lan neptu. Pandom kasebut dipunlampahaken kangge calon penganten kekalih saking ingkang kakung lan ingkang estri.

Wonten ing bab pados jodho, ing masarakat Jawi wonten saperangan pantanganipun. Pantangan kasebut miturut Depdikbud (1977: 190) kados mekaten.

- a) Nikah kaliyan sederek *misan*,
- b) Nikah kaliyan ipar utawi sederek ipar ingkang dening tiyang Jawi dipunwastani *krambil sejanjang*, amargi masarakat pitados bilih menawi perkawis menika dipunlampahaken salah satunggalipun badhe seda,
- c) Nikah kaliyan tilas marasepuh,
- d) Nikah kaliyan tiyang ingkang boten jumbuh kaliyan *neptunipun*,
- e) *Tumbak-tumbakan*, inggih menika nikah kaliyan sederek kandungipun,
- f) *Pancer lanang*, inggih menika putra saking kalih sederek kandung kakung.

Saperangan masarakat Jawi taksih pitados kaliyan pantangan kasebut amargi menawi tetep dipunlampahaken dipunpitados saged ngawontenaken perkawis ingkang ngrugikaken calon penganten utawi kaluwarganipun.

2. Tata cara upacara pawiwahan

pawiwahan kangge masarakat Jawi dipunpitados minangka perkawis ingkang suci, dados anggenipun ngawontenaken kaperang saking maneka warna adicara lan ubarampe ingkang awrat. Cak-cakan utawi rerangkening adicara pawiwahan miturut Depdikbud (1977: 191-199) inggih menika kados mekaten.

- a. *Nontoni*, awujud proses ningali saking caket kaluwarga lan pribadhinipun kenya ingkang dados bakal mantu.
- b. *Nglamar*.
- c. *Paningsetan*, gadhah ancas kangge paring tandha kanthi simbolis bilih kenya ingkang sampun dipunlamar saderengipun sampun kaiket minangka garwa.
- d. *Pasok tukon* utawi *srah-srahan*, awujud acara paring pirantos-pirantos dhumateng calon penganten putri saking calon penganten kakung, gadhah ancas kangge mbiyantu kabetahanipun upacara pawiwahan ingkang badhe dipunlaksanakaken.
- e. *Pingitan*, awujud prastawa calon penganten putri boten kenging pinanggih kaliyan calon garwanipun lan ugi boten kenging medal saking griyanipun. Sanesipun, calon penganten putri kedah njagi badhanipun kanthi ngunjuk jampi lan siram luluran lan siyam pitung dinten.

- f. *Pasang tarub*, awujud symbol kangge pangajab-pangajab saking penganten sarimbit lan gadhah ancas kangge damel endahing papan kangge upacara pawiwahanipun.
- g. *Siraman*, adicara menika gadhah ancas kangge nyucikaken penganten sarimbit.
- h. *Midodareni*, awujud acara tirakatan ingkang dipunlampahaken ing griyanipun calon penganten putri ing dalu sakderengipun upacara pawiwahan dipunlaksanakaken.
- i. *Ijab*, acara menika saged dipunsebat acara inti saking upacara pawiwahan. Ijab awujud rerangkening upacara pawiwahan ingkang gegayutan kaliyan ngesahaken palakrama antawisipun tiyang jaler lan estri minangka garwa dening pangulu utawi naib saking KUA.
- j. *Panggih*, awujud acara dipunpanggihaken penganten kekalih kangge dipunsandingaken ing patanen. Wonten ing upacara *panggih* menika wonten saperangan acara, kadosta: *balangan gantal*, *midak antiga*, *wijikan*, *sindur binayung*, *bobot timbang*, *wisuda penganten*, *kacar-kucur*, *dhahar klimah*.
- k. Upacara *bukak kawah* lan *tumplak punjen*. Upacara *bukak kawah* awujud upacara ingkang dipunlampahaken nalika mantu utawi ngundhuh mantu pembarep, dene *tumplak punjen* dipunlampahaken nalika mantu ingkang wuragil.
- l. *Tilik besan*, wonten ing adicara menika tiyang sepuhipun penganten kakung dipunpethuk dening tiyang sepuhipun penganten putri.
- m. *Sungkeman*, awujud upacara panutup ingkang dipunlampahaken kanthi cara penganten kekalih sungkem kaliyan kalih tiyang sepuhipun.

D. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten babagan budaya ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika inggih menika panalitenipun Bambang Supriyanto kanthi irah-irahan *Unsur-unsur Kebudayaan Jawa Serat Centhini sebagai Alternatif Bahan Pengajaran Budaya Jawa di Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FPBS IKIP Yogyakarta* ingkang dipunlampahaken wonten ing taun 1993. Perkawis ingkang jumbuh wonten ing sumber data ingkang dipuntliti lan cara analisisipun.

Panaliten menika migunakaken sumber data ingkang sami kaliyan panalitenipun Bambang Supriyanto, inggih menika migunakaken naskah klasik Jawi kanthi irah-irahan *Serat Centhini*. Cara panaliten ingkang dipunlampahaken wonten ing panaliten menika ugi sami, inggih menika migunakaken metode deskriptif ingkang ngandharaken unsur-unsur budaya wonten ing *Serat Centhini*.

Ingang dadosaken panaliten menika beda inggih menika Bambang Supriyanto naliti sadaya perkawis kabudayan ingkang wonten ing *Serat Centhini* kanthi wiyar, menawi panaliten menika namung nliti adat lan tata upacara pawiwahan ingkang wonten ing *Serat Centhini*.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Jinis panaliten ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *content analysis* utawi analisis isi kangge ngandharaken kados pundi cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*. Endraswara (2012: 84) ngandharaken bilih wosing desain analisis konten utawi *content analysis* budaya inggih menika migunakaken *strategi simultan* ingkang dipunwiwiti nemtokaken sampel, nemtokaken satuan analisis, cara nganalisis data, lan damel dudutan.

B. Data lan Sumber Data

Panaliten menika sumberipun saking *Serat Centhini Latin* jilid 1 dumugi jilid XII. Isi saking sadaya jilid wonten 3.493 kaca, ukuran bukunipun 20 x 15 cm, sampul bukunipun biru tuwa. *Serat Centhini Latin* menika asil *pelatinan* saking *Serat Centhini* anggitanipun Paku Buwana V dening Karkono Kamajaya, ingkang saklajengipun dipunterbitaken dening Yayasan Centhini Yogyakarta wonten ing taun 1985 lan taun 1991.

Miturut panaliti saksampunipun maos *Serat Centhini Latin* kanthi global jilid II – XII mila saged dipundudut bilih boten sadaya jilid *Serat Centhini* wonten unsur-unsur adat lan upacara pawiwahan adat Jawi ingkang badhe dipuntliti. Pramila kangge

langkung efektif lan efisien, dipunpilih saperangan jilid *Serat Centhini* ingkang jumbuh minangka sampelipun.

Sampel ingkang dipunginakaken kangge panaliten menika migunakaken *sampel bertujuan* utawi *purposive sample*. Saksampunipun maos kalih welas jilid kasebut, panaliti pikantuk saperangan jilid ingkang wonten butir-butir adat lan upacara pawiwahan adat Jawi, inggih menika jilid 1, 2, 3, 4, 5, 6, lan 10.

C. Cara Ngempalaken Data

Jinis data ingkang wonten ing panaliten menika wonten kalih, inggih menika data primer lan data sekunder. Data primer inggih menika data ingkang dipunpendet langsung dening panaliten babagan obyek ingkang dipuntliti saking sumber panaliten. Data primer wonten ing panaliten menika inggih menika teks *Serat Centhini*. Dene data sekunder inggih menika data ingkang dipunpendet saking internet, sumber-sumber kapustakan sarta dokumen-dokumen sanesipun kangge mbiyantu lan minangka tetandhingan dhumateng analisis ingkang dipunlampahi.

Wonten ing panaliten menika, panaliti migunakaken teknik ngempalaken data kanthi nglampahaken observasi dhumateng teks *Serat Centhini*. Observasi menika awujud proses ngempalaken data kanthi nglampahaken *pengamatan* dhumateng obyek ingkang dipuntliti. Observasi dipunlampahaken dening panaliti kanthi maos sadaya jilid *Serat Centhini*. Panaliti nyatet sabarang pupuh ingkang wonten gegayutanipun kaliyan cara nemtokaken bakal mantu sarta tatacara upacara pawiwahan adat Jawi.

Sasampunipun nyatet, panaliti damel koding cara nemtokaken data lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi.

D. Pirantining Panaliten

Pirantos panaliten inggih menika sarana kangge pados data utawi informasi ingkang dipunbetahaken wonten ing panaliten. Panaliten menika migunakaken kartu data minangka pirantos kangge pados data unsur adat lan upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

E. Cara Analisis Data

Analisis data wonten ing panaliten menika dipunlampahaken kanthi cara kualitatif. Analisis data kanthi kualitatif menika kangge ngandharaken kados pundi cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

Cara analisis data ingkang dipunlampahaken wonten ing panaliten menika inggih menika *Analysis Content* utawi analisis isi. Cara ingkang dipunlampahaken inggih menika.

1. Ngempalaken Data utawi *Unitizing*

Unitizing inggih menika upaya mendet data ingkang jumbuh kaliyan kabetahanipun panaliten, saged awujud teks, gambar, swanten lan data-data sanes ingkang saged dipunobservasi ing salajengipun. Unit inggih menika obyek panaliten ingkang saged dipunukur kanthi cetha, pramila kedah milih jumbuh kaliyan pitakenan

panaliten ingkang sampun dipundamel. Unit utawi obyek panaliten ing panaliten menika inggih menika cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*. Ing tahap menika dipunpendet data-data saking teks *Serat Centhini* ingkang jumbuh kaliyan caranipun nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi, saged awujud *gatra*, *pada*, utawi *pupuh*.

2. *Pengklasifikasian Data*

Pengklasifikasian data menika dipunlampahaken kathi ancas nggampilaken anggenipun ngolah data salajengipun. Data-data ingkang sampun dipunpendet saderengipun dipunperang dados saperangan kategori ingkang jumbuh kaliyan cara nemtokaken data lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi.

3. *Reducing*

Reducing inggih menika ngolah data kanthi cara ngicalaken perkawis-perkawis ingkang boten jumbuh kaliyan panaliten saengga langkung gampil anggenipun nliti cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi. Tahap menika dipunlampahaken supados asiling ngempalaken data saged langkung ringkes lan cetha.

4. *Inferring*

Wonten ing tahap *inferring* menika data dipunanalisa kanthi madosi tegesipun data-data ingkang sampun dipunpendet. Ing tahap menika data-data ingkang sampun dipunpendet saderengipun, dipunpadosi makna-makna simbolikipun. Caranipun data ingkang sampun dipunpilih dipuntafsiraken, lajeng dipunpadosi makna simbolikipun. Anggenipun nyukani makna dipunjumbuhaken kaliyan konteks cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi.

5. *Naratting*

Tahap menika awujud upaya kangge mangsuli pitakenan panaliten. Ing tahap menika dipunsukani informasi-informasi ingkang wigati supados asiling panaliten menika langkung gampil dipunmangertos. Wonten ing tahap menika, data-data babagan cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara adat Jawi ingkang sampun dipunkempalaken lan dipunpadosi makna simbolikipun dipunandharaken malih lan dipuntandhingaken kaliyan data-data sekunder saking sumber sanesipun.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PANGREMBAGANIPUN

A. Deskripsi Subjek Panaliten

Subjek panaliten menika inggih menika *Serat Centhini Latin* asil pelatitan saking *Serat Centhini* karyanipun Paku Buwono V dening Karkono Kamajaya lan dipunterbitaken dening Yayasan Centhini Yogyakarta. Menawi dipuntingali saking wosipun, *Serat Centhini* awujud satunggaling ensiklopedi budaya Jawi, amargi naskah menika ngemot kathah perkawis babagan budaya Jawi. Pramila, naskah menika dipundadosaken sumber wonten ing panaliten menika. Saksampunipun milih sampel saking kalih welas jilid *Serat Centhini* kasebut, panaliti pikantuk saperangan jilid ingkang ngemot upacara pawiwahan adat Jawi, inggih menika jilid 1, 2, 3, 5, 6, lan 10. Ingkang dipunwastani upacara pawiwahan wonten ing panaliten menika inggih menika sadaya upacara ingkang limrah dipunlampahaken masarakat kangge ngatur perkawis-perkawis ingkang gegayutan kaliyan pawiwahan.

Kangge langkung nggampilaken nglompokaken data, mila data ingkang sampun dipunasilaken dipunserat wonten ing wujud tabel kados mekaten.

Tabel 1. Adat Ngawontenaken Upacara Pawiwahan

No.	Jinis Adat wonten ing Upacara Pawiwahan	Jilid	Bab
1.	Milih jodho	2	- Perkawis ingkang dipunajab dipungadhahaken tiyang estri. - Wanita ingkang boten kening dipunnikah.

Tabel salajengipun

No.	Jinis Adat wonten ing Upacara Pawiwahan	Jilid	Bab
			<ul style="list-style-type: none"> - Tetimbangan milih jodho miturut <i>pasatowan</i>. - Tetimbangan milih jodho kanthi cara ngetang aksara Jawi. - Tetimbangan trahipun. - Milih jodho saking <i>candra wanita</i>. - Milih jodho adhedhasar watakipun. - Milih jodho miturut dinten miyosipun.
		4	Wanita ingkang kirang sae dipundadosaken garwa
2.	Ubarampe ingkang kedah dipunsediakaken wekdal upacara pawiwahan	2	Sajen pendheman, sajen guwakan, sajen tarub, sajen nyembelih maesa, sajeng dhandhang pawon, sajeng gedhong utawi kamar kangge nyimpen wos, sajeng majang patanen, sajeng garenda, sajeng siram, sajeng paes, sajeng nikah, sajeng pengulu, sajeng panebus kembar mayang, sajeng majemukan midadareni, sajeng memule, sajeng kangge wilujengan saksampunipun nikah, syarat penganten boyong, sajeng wilujengan sepasaran.
3.	Saperangan acara wilujengan wonten ing upacara pawiwahan	2	Wilujengan midadareni, wilujengan saksampunipun upacara nikah, wilujengan brokohan, wilujengan sapekenan utawi gangsal dinten, wilujengan selapanan.
4.	Anggenipun mbagi tugas tiyang gadhah damel	2	<i>among bukti, among sokaandi, among bikang mardeya, among talijiwa, among kahwa, among usadi, among ganda, among suka, among andrawina, among sukarena lan among busana.</i>
5.	Milih dinten kangge ngresmikaken penganten	1	Sasi ingkang sae lan awon kangge ngresmikaken penganten.

Tabel salajengipun

No.	Jinis Adat wonten ing Upacara Pawiwahan	Jilid	Bab
6.	Sumbangan	2	- Tiyang badhe nyumbang dhumateng tiyang ingkang nembe gadhah damel sanajan namung sekedik. - Cara nampi tami ingkang rawuh kangge nyumbang.
		6	Sumbangan ingkang limrahipun dipunparingaken
7.	Lamaran	2	Cara nampi lamaran
8.	Tuguran	6	Inkang dipunlampahaken wekdal tuguran
9.	Paningset	2	Wosipun paningset
10.	Tarub & majang	1	Petungan masang tarub
13.	Nyadran	2	Adat nyadran sakderengipun krama
14.	Penganten siram	6	Penganten putri siram lan dipunpaes
15.	Ijab	2	- Donga ijab - Tata cara ijab - Tata cara ijab
16.	Panggih	2	- Temu penganten - Balangan gantal - Mecah tigan - Wijikan - Ngujung - Kacar-kucur - Pangkon - Ngabekti - Ganti busana
		6	- Paes penganten - Penganten kakung tumuju papan temu penganten - Pesta
		10	Paes penganten
17.	Adat saksampunipun temu penganten	2	- Dipuntingali kaping tiga - Ngunjuk jampi
18.	Boyongan	2	Syarat ingkang kedah dipunbekta
		6	Adicara boyongan
19.	Upacara khusus	2	Bubak kawah
			Tumplak punjen

Tabel salajengipun

No.	Jinis Adat wonten ing Upacara Pawiwahan	Jilid	Bab
20.	Adat Pawiwahan Miturut Saperangan Agami lan Syari'at Nabi	1	Adat pawiwahan agama Sambu, agama Brahma, agama Endra, agama Wisnu, agama Bayu, agama Kala, syari'at Nabi Adam, syari'at Nabi Nuh, syari'at Nabi Ibrahim, syari'at Nabi Musa, syari'at Nabi 'Isa lan syari'at Nabi Muhammad.

B. Asiling Panaliten

Upacara-upacara pawiwahan ingkang sajatosipun, awujud pralambang manunggaling kakung lan estri. Limrahipun, upacara menika dipunlampahaken menawi sampun pikantuk petangan dening ingkang estri adhedhasar petangan neptu saking calon penganten kekalih lan sakpanunggalanipun.

Sasampunipun ngempalaken data wonten ing tabel adat ngawontenaken upacara pawiwahan wonten ing *Serat Centhini*, data kala wau dipunperang dados kalih bagean, inggih menika cara nemtokaken bakal mantu sarta tata cara upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*. Sanesipun, pirembagan wonten ing panaliten menika dipuntandhingaken kaliyan adat lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi ing wekdal samenika. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken pirembagan asil deskripsi caranipun nemtokaken bakal mantu lan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini*.

1. Cara nemtokaken bakal mantu

Masarakat Jawi ngantos-atos sanget anggenipun nemtokaken bakal mantunipun. Wonten saperangan caranipun masarakat Jawi kangge nemtokaken lan milih bakal mantunipun. Cara-cara kasebat limrahipun adhedhasar petangan *pasatowan salaki rabi, bibit, bobot* lan, *bebetipun*.

Miturut Hadiatmaja (2009: 76), petangan inggih menika ngetang wekdal sarta tanggal ingkang sae. Petangan kasebat saged adhedhasar saking gangsal dinten pasaran, tanggal-tanggal wigatos ingkang dipuntemtokaken wonten ing sistem-sistem penanggalan ingkang sampun wonten, ingkang dipunginakaken dening tiyang Jawi kangge saperangan ancas, mliginipun babagan nemtokaken bakal mantu utawi dinten sae kangge ngawontenaken upacara pawiwahan.

Ing ngandhap menika dipunandharaken caranipun nemtokaken wanita ingkang badhe dipundadosaken bakal mantu ingkang wonten ing *Serat Centhini*.

a. Pasatowan salaki rabi

Kangge tiyang Jawi ingkang badhe ngawontenaken upacara pawiwahan, wonten saperangan petangan kangge nemtokaken jodho utawi bakal mantu ingkang limrahipun dipunwastani *pasatowan*. Miturut Hadiatmaja (2009: 116), pasatowan salaki rabi inggih menika pandom pados jodho adhedhasar asma, dinten miyos, lan neptu.

Wonten ing *Serat Centhini*, nemtokaken bakal mantu migunakaken pandom pasatowan salaki rabi kasebat dipunandharaken lumantar pirembaganipun Ki Bayi Panurta lan Ki Sembagi. Miturut pirembagan kasebat, wonten kalih cara nemtokaken

bakal mantu migunakaken pasatowan salaki rabi, inggih menika kanthi cara ngetang neptu lan ngetang aksara Jawa saking asmanipun bakal mantu. Nanging ingkang dipunandharaken namun kangge nemtokaken bakal mantu wanita kemawon. Amargi ing wekdal rumiyin, ingkang pados jodho menika saking pihak kaluwarga ingkang kakung. Pramila, ginanipun petangan-petangan menika kangge pados wanita ingkang sae dipundadosaken garwa. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken caranipun nemtokaken bakal mantu migunakaken pasatowan salaki rabi wonten ing *Serat Centhini*.

1) Tetimbangan watak wanita miturut wetonipun

Tiyang Jawi pitados bilih saben dinten ingkang wonten ing pitung dinten lan gangsal dinten pasaran menika gadhah biji piyambak-piyambak. Biji-biji kasebet paring pangaribawa dhumateng sabarang perkawis, mliginipun mangaribawani dinten miyosipun manungsa, inggih menika babagan watak lan sipat saking manungsa kasebat. Ing ngandhap menika dipunandharaken watak lan sipatipun wanita miturut wetonipun ingkang wonten ing *Serat Centhini*.

a) Jumuwah

(1) Pon

Wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Pon menika boten sabar, kaku budinipun, wantun kaliyan tiyang sepuhipun lan boten pinaringan sugih. Bab kasebat dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 246 sekar Kinanthi pada 5. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebat.

Manungsa wirasatipun, metu saking wetonipun, yen Jumngah Pon wetonira, tan sabar kaku kang budi, sru wani maring wong tuwa, lan nora sinungan sugih.

Terjemahan :

Firasat manusia itu keluar dari waktu kelahirannya. Apabila kelahirannya Jumat Pon, ia tidak sabar, kaku budinya, sangat berani kepada orang tua dan tidak diberi kekayaan.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken bilih wirasatipun manungsa medal saking wetonipun. Menawi wetonipun dinten Jumuwah Pon tiyang kasebut boten sabar, budinipun kaku, wantun dhumateng tiyang sepuhipun.

Katuranganing wanita ingkang kados mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita kasebat wantun dhumateng garwanipun, boros, kathah alanganipun nanging asring pinaringan anugrah saking Gusti Inkgang Maha Kuwaos (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten kirang sae dipundadosaken garwa amargi watakipun ingkang kirang sae, inggih menika boten sabar, budinipun kaku, lan wantun. Sipat ingkang mekaten awrat kangge mbangun kaluwarga ingkang *sakinah, mawadah* lan *warahmah*.

(2) Wage

Wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Wage menika menawi sae langkung utama, menawi awon dados langkung awon, remen dhahar nanging pinter micara ing babagan ilmu batin, remen ngiwa, pikiranipun boten ajeg. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 6 lan 7. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Jumngah wage wetonipun, yen becik luwih utami, yen ala ngluwihi ala, granyah nging micareng ngelmi, adhemen panggawe ngiwa, tan ajeg pikirireki.

Yen maksih anyar anggunggung, yen wus lawas denalani, jumngah wage pan terkadhang, sandhungane larang siwi, nanging sok sinungan donya, jinurung rijeki eblis.

Terjemahan :

Kelahiran Jumat Wage, kalau baik akan sangat baik (utama), jika jahat ia jahat sekali, suka makan tetapi pandai berbicara tentang ilmu kebatinan, senang berbuat jahat, tidak tetap pikirannya,

jika masih baru memuji-muji, jika sudah lama menjahati. Yang lahir Jumat Wage kadang-kadang halangannya jarang mempunyai anak, tetapi sering mendapat harta dan dilimpahi rezeki iblis (tidak halal).

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken bilih wanita ingkang wetonipun dinten Jumuwah Wage menika menawi sae langkung utama, menawi awon dados langkung awon, remen dhahar nanging pinter micara ing babagan ilmu batin, remen damel ngiwa, pikiranipun boten ajeg. Menawi taksih enggal nggunggung, menawi sampun dangu remen tumindhak awon. Ingkang miyos ing dinten Jumat Wage terkadhang sandhunganipun renggang gadhah putra, nanging asring pikantuk rejeknipun iblis utawi boten halal.

Watak wanita ingkang wetonipun Jumuwah Pon ingkang kados mekaten jumbuh kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wanita kasebat kathah rejeknipun, saged damel sugih, nanging boten tresna kaliyan garwanipun, lan remen mangiwa (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita ingkang kados mekaten kirang sae dipundadosaken garwa amargi sanajan pinter wanita menika kathah kakiranganipun kadosta remen dhahar, remen ngiwa lan pikiranipun boten ajeg.

(3) Kliwon

Wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Kliwon menika menawi dipundadosaken garwa sae. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 8 lan 9. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Jumungah kliwon puniku, pantes yen kinarya rabi, pepikiran rada lumrah, mring wong tuwa asring bekti, nging rada wani wong lanang, jinurung sugih rijeki.

Teka pati marang kakung, amituhu pituturing, maratuwa kang prayoga, lawan betah asesirih, sandhungane wong puniki padone ambuntut arit.

Terjemahan :

Kelahiran Jumat Kliwon baik dijadikan istri, pikirannya sederhana, berbakti kepada orang tua, tetapi agak berani kepada orang laki-laki, dilimpahi kekayaan dan rezeki.

Teka pati kepada suami, menurut kepada nasihat mertua yang baik, tahan mengurangi makan dan minum, bahayanya orang ini kalau bertengkar berkepanjangan.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih watak wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Kliwon pepikiranipun limrah, bekti dhumateng tiyang sepuh, nanging radi wantun dhumateng tiyang kakung, kathah rejekipun. *Teka pati* dhumateng kakung, mituhu dhumateng marasepuh ingkang prayogi, betah ngurangi dhahar lan ngunjuk, sandhunganipun menawi padu ambuntut arit.

Watakipun wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Kliwon kados mekaten jumbuh kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita ingkang miyos ing dinten menika gadhah watak bekti dhumateng kakungipun, mangertos pepenginan kakungipun, ngatos-atos, lan kathah rejeknipun. Nanging wanita menika langkung cemburu (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten sae menawi dipundadosaken garwa, amargi gadhah kapribaden ingkang sae. Kanthi sipat ingkag sae, saged dados modal kangge damel *rumah tangga* ingkang *sakinah, mawadah* lan *warahmah*.

(4) Legi

Wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Legi menika ingkang mesti gadhah kakung kaping kalih, pikiranipun boten antep, kenceng ngajeng kendho wingking, sampun dipuntakdiraken kedah krama kaping kalih. Sipatipun boten sae, angiwa, nanging karsanipun Gusti lan badhe dipunpegat mati dhumateng kakungipun. Menawi awon langkung awon, menawi sae langkung utami. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 10 lan 11. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Jumungah legi wetonipun, kang pasthi laki ping kalih, pipikiran tan antepan, kenceng ngarep kendho (m)buri, lan takdirira Hyang Sukma, kudu laki kaping kalih.

Kang tan kapanggih ing laku, pangiwane sok andadi, anging karsaning Hyang Suksma, lan lakine pegat mati, yen ala ngluwih ala, yen becik luwih utami.

Terjemahan :

Jumat Legi, yang jelas bersuami dua kali, pikirannya goyah tidak mantap, tidak berpendirian. Sudah ditakdirkan harus menikah dua kali.

Sifatnya yang tidak baik, penyelewengannya sering menjadi-jadi, tetapi kehendak Tuhan, ia akan cerai mati dengan suaminya. Kalau jahat sangat jahat, kalau baik sangat baik.

Watakipun wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Legi wonten ing *Serat Centhini* beda kaliyan watak wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Legi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Menawi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* sipatipun wanita menika lilan lan blaba nanging asring ngraos boten puas kaliyan kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita menika kirang sae dipundadosaken garwa amargi sipatipun ingkang remen ngiwa lan pikiranipun ingkang boten antep. Sipat ingkang kados mekaten awrat menawi badhe mbangun kaluwarga ingkang *sakinah, mawadah* lan *warahmah*.

(5) Paing

Wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Paing menika boten isin, asring nyuwun, boten prasaja, lairipun akarya sae, arang lempeng, nanging menawi sampun dipuntakdiraken jodhonipun, nampai karsanipun Gusti. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 12 lan 13. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Jumngah paing wetonipun, imul watake ngaruwit, saenan nora prasaja, kelire akarya becik, ing lair temah isinan, dadya imul tan katawis.

Arang kang mlempeng puniku, kang wus kalebu ing tulis, iku padha apilena, nging kanthi kalawan takdir, yen wus pinasthi jodhonya, cumandhong karsa Hyang Widhi.

Terjemahan :

Kelahiran Jumat Pahing, tidak malu, suka minta-minta, tidak bersahaja, lahirnya berbuat baik,

jarang yang lurus hati, tetapi kalau sudah ditakdirkan jodohnya, terimalah sebagai kehendak Tuhan.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Jumuwah Paing kados menika jumbuh kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita kasebat boten gadhah isin lan kirang bekti dhumateng kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita ingkang mekaten kirang sae dipundadosaken garwa amargi sanajan lairipun becik, temah isinan, nanging sajatosipun sipatipun ingkang boten gadhah isin, lan kirang prasaja.

a) Septu

(1) Pon

Wanita ingkang miyos ing dinten Septu Pon menika watakipun anyudagari, sabarang perkawis dipunrembag, etungipun kedah pikantuk bathi, pikantuk asih saking priya, menawi padu boten kendel. Lairipun lumuhan, nanging saklebeting batos kabrabeyan, wantun dhumateng tiyang sepuh, boten ajrih dhumateng kakungipun, boten tetep dhumateng tiyang kakung, wantun kaliyan ajrihipun kathah wantunipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar

Kinanthi pada 14 lan 15. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Yen sabtu pon wetonipun, wateke anyudagari, sabarang kang dipunrembag, etunge kudu (n)tuk bathi, antuk sih kalawan priya, padune jantra lumaris.

Lumuhan ing lairipun, kabrabeyan jroning ati, mamah marang bapa biyung, mring kakung tan nganggo wedi, dhatnyeng yen karo wong lanang, wani lan wedi keh wani.

Terjemahan :

Apabila kelahiran Sabtu Pon, sifatnya seperti pedangan, segala hal dirundingkan, diperhitungkan harus memperoleh keuntungan, mendapat kasih dari pria, pertengkaran tidak ada hentinya.

Secara lahir bersikap enggan, tetapi dalam hati suka mengata-ngatai orang, berani kepada orang tua, tidak takut kepada suami, tidak tetap jika dengan laki-laki.

Watak wanita ingkang kados mekaten jumbuh kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita ingkang miyos ing dinten Septu Pon menika kathah rejeki, ngantos-atos, pelit lan wantun kaliyan kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita ingkang kados mekaten kirang sae. Sanajan piyambakipun kathah rejekipun, nanging ugi kathah kakiranganipun. Piyambakipun pelit, bab menika dipuntedahaken saking sipatipun ingkang etungan kangge pikantuk bathi. Sanesipun, ppiyambakipun ugi wantun dhumateng tiyang sepuh lan kakungipun.

(2) Wage

Wanita ingkang miyos ing dinten Septu Wage menika watakipun asring lepas budi, radi ajrih asihing priya, sumingkir padamelan ingkang awon, sandhunganipun

asring susah lan petengan ati. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 16. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Weton saptu wage iku, wateke sok lepas budi, tur rada jrih sihing priya, sumingkir karya kang juti, sandhungane sok asusah, lan kerep petengan ati.

Terjemahan :

Kelahiran Sabtu Wage, wataknya sering lepas, agak takut mencintai pria, menghindari perbuatan jahat. Alangannya sering mendapat kesusahan dan kegelapan hati.

Watak wanita ingkang kados mekaten jumbuh kaliyan ingkang dipunsebataken wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita ingkang miyos ing dinten Septu Wage langkung bekti dhumateng kakungipun, pinter, tliti, ngantos-atos, nanging putranipun asring seda (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten sae dipundadosaken garwa amargi sipatipun ingkang sae. Wanita ingkang ajrih kaliyan kakungipun limrahipun dipundherekaken sipat bekti. Nanging sandhunganipun piyambakipun asring susah lan petengan ati.

(3) Kliwon

Wanita ingkang miyos ing dinten Septu Kliwon menika lumuhan sabarang padamelan, gampil anggenipun narima, boten prasaja, boten ajrih dhumateng kakungipun. Watakipun radi jail ambesiwit. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 17. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Saptu kaliwon puniku, lumuhan sabarang kardi, la tampan nora prasaja, mring lakine datan wedi, setu kliwon watekira, rada jail ambesiwit.

Terjemahan :

Kelahiran Sabtu Kliwon, bersikap enggan terhadap segala perbuatan, mudah menerima, tidak bersahaja, tidak takut pada suaminya. Wataknya agak jahil dan nakal.

Watak wanita ingkang kados mekaten jumbuh kaliyan ingkang dipunsebataken wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita ingkang miyos ing dinten Septu Kliwon menika males, remen damel perkawis, cemburu, lan wantun dhumaten garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita menika kirang sae dipundadosaken garwa. Wanita menika kalebet wanita ingkang kirang sae. Amargi males, boten prasaja sarta wantun dhumateng garwanipun. Piyambakipun boten saged nglampahaken tugasipun minangka ibu utawi garwa ingkang sae, amargi tugasipun garwa menika ndhidhik putra lan ngopeni kakungipun.

(4) Legi

Wanita ingkang miyos ing dinten Septu Legi menika batosipun kaku lan bengis, wantun dhumateng tiyang sepuh, nanging rejekipun minter lan pinter anggenipun nglampahaken padamelan. Sandhunganipun awrat anggenipun pikantuk putra. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 18. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Saptu legi wetonipun, kakonaten sarta bengis, mamah maring bapa biyung, nanging rijekine minter, lan sinung awig wong ika, sandhungane larang siwi.

Terjemahan :

Kelahiran Sabtu Legi, hatinya kaku, bengis, berani terhadap orang tua, tetapi rezekinya mengalir dan pandai mengerjakan sesuatu. Alangannya sulit memperoleh anak.

Watak kasebat jumbuh kaliyan ingkang dipunsebataken wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bilih wanita ingkang miyos ing dinten Septu Legi gadhah kathah rejeki, wantun, lan boten purun kalah (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang mekaten kirang sae dipundadosaken garwa. Wanita ingkang pinter saged mbiyantu ngantur finansial utawi *keuangan* kaluwarga kanthi nyambut damel. Ananging wanita menikaugi gadhah sipat bengis lan wantun kaliyan tiyang sepuh. Wanita ingkang kados mekaten kalebet wanita ingkang boten sae.

(5) Paing

Wanita ingkang miyos ing dinten Septu Paing menika menawi sae langkung utami, remen kaliyan ilmu hak, nanging namung wonten satunggal saking sadasa tiyang. Inggang mesti watakipun lumuhan nanging remen padu, boten sabar nanging bengis, nyudakaken drajat. Sipat dhumateng kakungipun wantun sanget, boten kersa krama namung kaping satunggal kemawon, kedah kaping kalih, terkadang kaping tiga. Menawi boten mekaten, ingkang saged krama kaping satunggal menika remen dhumateng ilmu. Nanging sampun karsanipun Gusti, kakungipun pegat mati. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 19 dumugi 21. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

saptu paing wetonipun, yen becik luwih utami, karem marang ing ngelmu kak, ananging sapuluh siji, ingkang pasthi watakira, ingkag weton saptu paing.

Lumuhan nging dhemen padu, nora sabar nanging bengis, lawan anyudakken drajat, adat mring laki sru wani, tan trima laki sapisan, pasthi kudu kaping kalih.

Terkadhang laki kaping telu, yen tan mangkono kang pasthi, kang lulus krama sapisan, rada karem marang ngelmi, nging takdirisa Hyang Suksma, lan lakine pegat mati.

Terjemahan :

Kelahiran Sabtu Paing, kalau baik sangat baik, gemar ilmu hak (kebenaran), tetapi hanya ada satu dari sepuluh orang. Yang pasti berwatak

enggan tetapi senang bertengkar, tidak sabar bengis, dan mengurangi derajat. Sifatnya terhadap suami sangat berani, tidak mau hanya sekali menikah, harus dua kali,

kadang-kadang tiga kali. Jika tidak demikian yang berhasil menikah satu kali itu agak gemar terhadap ilmu. Tetapi sudah menjadi kehendak Tuhan, ia cerai mati

Watak wanita ingkang kados mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur*, wanita ingkang miyos ing dinten Septu Paing wonten sae lan awonipun. Menawi sae dados sae sanget. Nanging menawi awon ugi langkung awon (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita menika kirang sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang kathah awonipun, kadosta remen padu, boten sabar, bengis, lan wantun dhumateng kakungipun. Wanita ing kados mekaten kedah tinebihaken.

b) Ahad

(1) Paing

Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Paing menika watakipun kaku, menawi padu ambutut arit, remen anyenyuwun nangi boten nate weweyan, angikibi sanget,

remen ngelongaken gadhahipun tiyang sanes, nanging boten kersa kelangan, lairipun ber bujakrama. Nanging sampun kersanipun Gusti rejeknipun mintir, namung boten gadhah *basa* utawi raos syukur, dilalah drajatipun inggil, amargi dinten *Ahad Paing* menika dinten nahasipun Hyang Odipati nalika dipunkutuk dening Hyang Maha Agung. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 23 dumugi 25. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Kakonaten watekipun, padune ambuntut-arit, jalukan nora weweyan, nanging sanget angikibi, dhemen nglong lumuh kelangan, ber bujakrama ing lair.

Nanging karsane Hyang Agung, rijekine sinung minter, among nora duwe basa, dilalah drajate inggil, karna Akat Paing ika, nahase Hyang Odipati.

Duk asalira kasiku, denira Hyang Maha Tinggi, ing dina Akat Paingnya, yen nora ibu ra rami, weton Akad Pon punika bengis lawan kakuati.

Terjemahan :

wataknya berhati kaku, kalau bertengkar berkepanjangan, senang meminta tetapi tak pernah memberi, sangat tertutup, senang mengurangi milik orang lain tetapi enggan kehilangan, secara lahir murah hati.

Namun kehendak Tuhan rezekinya datang mengalir, hanya tidak mempunyai basa (rasa syukur), kebetulan tinggi derajatnya, karena hari Ahad Paing itu pulalah naasnya bagi Hyang Odipati

ketika terkutuk oleh yang Maha Tinggi. Bahwa pada hari Ahad Paing ibu atau ayah meninggal. Kelahiran Ahad Pon, sifatnya bengis dan kaku hatinya,

Watak wanita menika ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita kasebat kathah rejeknipun, remen pirantos ingkang boten halal lan wantun dhumateng kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten boten sae dipundadosaken garwa, sanajan rejekipun kathah, nanging wanita menika gadhah sipat ingkang boten sae. Wanita ingkang gadhah sipat kaku, drengki, lan boten gadhah raos sukur menika kalebet wanita ingkang boten sae. Menawi sampun dados garwanipun, wanita kasebat boten manut kaliyan kakungipun.

(2) Pon

Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Pon menika sipatipun bengis lan batosipun kaku, bekti dhumateng kakungipun, sabarang watak satiti, saged momong sederekipun. Sipat Ahad Pon menika sae, adatipun teka mlarat, begjanipun radi sekedhik. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 25 lan 26. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Duk asalira kasiku, denira Hyang Maha Tinggi, ing dina akat paingnya, yen nora ibu ya rami, weton akat pon punika, bengis lawan kakuati.

Bekti laki watekipun, sabarang watak satiti, lan bisa momong sudara, akat pon wateke becik, adate teka mlaratan, rada begjane sathithik.

Terjemahan :

ketika terkutuk oleh yang Maha Tinggi. Bahwa pada hari Ahad Paing ibu atau ayah meninggal. Kelahiran Ahad Pon, sifatnya bengis dan kaku hatinya,

berbakti pada suami, segala sifat dipertimbangkan sungguh-sungguh, dapa mengasuh saudara. Sifat Ahad Pon itu baik, biasanya menderita kemiskinan, kebahagiaannya hanya sedikit.

Watak wanita menika ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita kasebat bekti dhumateng kakungipun, kaku lan cemburuan (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita menika sae dipundadosaken garwa, amargi bekti dhumateng kakungipun, watakipun satiti, lan saged momong saderekipun. Nanging sanajan gadhah sipat ingkang sae, wanita kasebat gadhah kakirangan, inggih menika sipatipun bengis, kaku, lan limrahipun teka mlarat lan begjanipun radi sakedhik.

(3) Wage

Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Wage menika resikan wonten ing sabarang bab, sumingkir dhumateng padamelan ingkang awon, bekti dhumateng kakungipun, menawi dedana boten prenatal, begjanipun radi sekedhik. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 27. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Weton akat wage iku, resikan sabarang kardi, sumingkir karya kanga la, kalawan bekti ing laki, yen dedana nora prenatal, rada begjane sathithik.

Terjemahan :

Kelahiran Ahad Wage, selalu bersih dalam segala hal, menghindari perbuatan jahat, berbakti kepada suami, jika memberi pemberian tidak tepat, kebahagiaannya hanya sedikit.

Watak wanita menika ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita menika suci sadayanipun, bekti dhumateng kakungipun, lan boten remen kaliyan pirantos ingkang boten halal (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita menika sae dipundadosaken garwa, piyambakipun wanita ingkang solihah. Sipat sae lan bekti minangka modal kangge mbangun kaluwarga ingkang *sakinah, mawadah lan warahmah*.

(4) Kliwon

Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Kliwon menika lumuhan ing sabarang padamelan, drengki, boten isinan tanpa prenatal, kaku, remen mangiwa, begjanipun tebih. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 28. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Weton akat kliwon iku, lumuhan sabarang kardi, drengki imul tanpa prenatal, satemah kaku ing budi, dhemen panggawe mangiwa, adoh begjane sathithik.

Terjemahan :

Kelahiran Ahad Kliwon, bersikap enggan terhadap segala perbuatan, iri, tidak malu, tidak pada tempatnya, kaku, gemar menyeleweng, jauh dari kebahagiaan.

Watak wanita menika ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita menika lumuhan, cemburuan, kirang saged momong kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 100). Wanita ingkang kados mekaten kirang sae dipundadosaken garwa amargi sipatipun ingkang kirang sae.

(5) Legi

Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Legi menika sipatipun asring lepas budi, mantep nanging asing lumuhan. Candranipun menawi krama malih begjanipun ageng, saged nginggilaken drajat kakungipun. Bab menika dipunandharaken wonten

ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 246 sekar Kinanthi pada 29. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Weton akat legi iku, wateke sok lepas budi, lawan mantep nging lumuhan, candrane rabiya malih, gedhe begjane wong ika, ngunggahken drajating laki.

Terjemahan :

Kelahiran Ahad Legi, sifatnya sering lepas budinya, teguh hati tetapi sering enggan. Ceritanya jika menikah lagi besarlah kebahagiaannya dapat menaikkan derajat suami.

Watakipun wanita ingkang kados mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wanita ingkang miyos ing dinten Ahad Legi menika mangertos kabetahan kakungipun, kathah bathi, saged mbiyantu kakungipun, nanging kirang bekti lan radi wantun kaliyan kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Wanita menika menawi dipundadosaken garwa kalebet sae. Amargi piyambakipun begjanipun ageng lan saged nginggilaken drajat garwanipun. Sanajan mekaten, wanita menika gadhah kakirangan, inggih menika asring lepas budi lan asring lumuhan.

c) Senen

(1) Pon

Wanita ingkang miyos ing dinten Senen Pon menika wiwitanipun sae nanging dados awon. Sampun pasthi krama kaping kalih, boten kersa namung kaping pisan kemawon. Kakung menapa estri sami kemawon wirasatipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 1 lan 2. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Wite becik dadine ajuti, kang metu senen pon, pan wus pasthi amindho lakine, datan trima sapisan yen laki, kudu ngaping kalih, tan cidra puniku.

Lamun pinet iriban sathithik, lanang tuwin wadon, suwe-suwe tan nana bedane, iya lanang iya ta pawestri, dangu-dangu sami ya wirasatipun.

Terjemahan :

Yang lahir Senin Pon, semula baik tetapi menjadi jahat. Sudah dipastikan menikah dua kali, tak mau hanya sekali, harus dua kali, tidak bohong itu.

Jika diperhatikan pria dan wanita tidak ada perbedaannya. Baik pria maupun wanita, lama kelamaan sama firasatnya.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, wanita menika dhumateng kakungipun boten nate ngraos puas (Tjakraningrat, 1980: 100). Wanita kirang sae dipundadosaken garwa amargi watakipun ingkang sae sanget. Piyambakipun kalebet wanita ingkang kirang setya dhumateng garwanipun. Wanita ing kados mekaten kedah tinebihaken.

(2) Wage

Wanita ingkang miyos ing dinten Senen Wage menika begjanipun namung sekedhik, lantap dhoso, nanging saged momong tiyang sepuhipun. Radi bekti dhumateng kakungipun, nanging sandhunganipun remen padu, wiyar budinipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 3 lan 4. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Senen wage begjane sathithik, imbuh lantap dhoso, nanging bisa momong wong tuwane, rada bekti nglaki sawatawis, nging sandhunganeki, rada dhemen padu.

Terjemahan :

Kelahiran Senin Wage, sedikit kebahagiaannya, tambah garang, suka mengucapkan kata-kata keras, tetapi dapat mengasuh orang tuanya. Agak berbakti kepada suami, tetapi alangannya agak gemar bertengkar,

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, bekti dhumateng kakungipun, pinter, boten remen menawi kasoran dening kakungipun (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ing nginggil kalebet wanita ingkang sae, amargi saged momong tiyang sepuhipun. Menawi piyambakipun saged momong tiyang sepuhipun, limrahipun ugi saged momong garwa lan putra-putranipun. wanita menika sae menawi dipundadosaken garwa. Nanging wonten kakiranganipun, inggih menika piyambakipun remen padu. Dados tiyang jaler ingkang badhe dadosaken garwa kedah sabar.

(3) Kliwon

Wanita ingkang miyos ing dinten Senen Kliwon menika remen dhahar, dremba, imul, menapa kemawon kersa, radi kabluk sarta ambesiwit, kawirangan mintir, ajrih dhumateng kakungipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 4. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Jembar budi tunggali kakalih, de kang senen kliwon, doyan mangan dremba imul saen, rada kabluk sarta ambesiwit, kawirangan minter, wedi marang kakung.

Terjemahan :

luas budinya. Kelahiran Senin Kliwon, gemar makan, rakus, tidak tahu malu, apa-apa mau, agak malas dan nakal, selalu mendapat malu, takut kepada suami.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wanita kasebat lumuhan, boten gadhah raos isinan, dhaharipun kathah, nanging tresna dhumateng garwanipun (Tjakraningrat). Wanita kasebat sajatosipun kalebet wanita ingkang sae, amargi piyambakipun ajrih dhumateng garwanipun. Raos ajrih menika tegesipun manut lan pasrah dhumateng garwanipun. Nanging piyambakipun ugi gadhah kakirangan, inggih menika gadhah sipat dremba, radi kabluk lan remen dhahar.

(4) Legi

Wanita ingkang miyos ing dinten Senin Legi menika lemes nanging tetembunganipun boten sae, remen duka, kuwat budinipun, boten remen kumpul sasami, kedah ngungkuli tiyang sanes, sabarang perkawis kedah punjul. Menawi lepat boten wantun kaliyan tiyang sepuhipun, nanging menawi bener mbekos. Menawi sampun krama ajrih dhumateng kakungipun. Begjanipun sekedhik, nanging nunggak semi. Menawi padu kendho ing pungkur. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 5 lan 6. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dene ingkang metu senen legi, lemes teka dhoso, kabrangan arosa budine, nora sukak kumpulan sasami, kudu angungkuli, barang kudu punjul.

Rama ibu yen luput tan wani, yen bener ambekos, lamun krama wedi ing lakine, pan jinurung begjane sathithik, nanging tunggak-smi, padon kendho pungkur.

Terjemahan :

Adapun yang lahir Senin Legi, lembut tetapi suka mengucapkan kata-kata keras, pemaarah, kuat budinya, tidak suka berkumpul dengan sesama, harus melebihi orang lain, segala hal harus berlebih.

Jika bersalah tidak berani kepada orang tua, jika benar menguak. Jika menikah takut kepada suami, dan sudah ditakdirkan sedikit kebahagiaannya, tetapi turun temurun. Jika bertengkar ia kendor akhirnya.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Senin Legi ingkang dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* menika beda kaliyan ingkang dipunsebataken wonten ing *Kirab Primbon Betaljemur Adammakna*. Bedanipun wonten ing *Serat Centhini* menika dipunsebataken bilih wanita menika ajrih kaliyan garwanipun. Bilih wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* wanita kasebat gadhah sipat wantun kaliyan garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 100).

Menawi miturut ingkang dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini*, wanita kasebat kalebet wanita ingkang sae dipundadosaken garwa, amargi piyambakipun ajrih dhumateng garwanipun. Raos ajrih menika tegesipun manut lan pasrah dhumateng garwanipun. Nanging piyambakipun gadhah saperangan kakirangan, inggih menika remen duka lan pengin ngungkuli tiyang sane sing sabarang perkawis.

(5) Paing

Wanita ingkang miyos ing dinten Senin Paing menika menawi padu angganthol, lemes, luwes, sugih, carobo menawi nglampahaken padamelan ingkang sae, nanging tiyang ingkang miyos ing dinten Senin Paing menika asring susah

batosipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 7. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dene ingkang weton senen paing, padone angganthol, lemes luwes sugihan wateke, la keringan carobo ing becik, nanging senen paing, krep petengan kalbu.

Terjemahan :

Adapun kelahiran Senin Paing, kalau bertengkar selalu berkaitan (mengungkit-ungkit), lembut, kaya, wataknya disegani, disertai ceroboh dalam perbuatan baik, tetapi kelahiran Senin Paing itu sering susah hatinya.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*, piyambakipun gadhah sipat males lan awon watakipun (Tjakraningrat, 1980: 101). Wanita menika menawi dipundadosaken garwa boten sae. Amargi kathah kakiranganipun tinimbang kaluwihanipun.

d) Slasa

(1) Pon

Wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Pon menika menawi wanita radi bekti dhumateng kakungipun, sandhunganipun minter, lila, menapa kemawon dipundhahar, awet, pikiripun sae, miturut sapakon, watakipun *ngembang cempaka*. Menawi kakung ajrih dhumateng estrinipun, menawi begjanipun ageng, sandhunganipun boten tutug. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 8 lan 9. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dina senen wus telas tiniti, deneling suteng ngong, salasa pon kang winuwus maneh, yen wanodya rada bekti nglaki, sandhungane minter, lilan cangkem karut.

sinung awit tur pikire becik, miturut sapakon, tur angembang cepaka wateke, lamun kakung wedi marang estri, yen gung begjaneki, sandhungan tan tutug.

Terjemahan :

Hari Senin sudah habis diceritakan, ingat-ingatlah selalu anakku. Diceritakan kelahiran Selasa Pon, jika wanita agak berbakti kepada suami, alangannya tiada hentinya, rela mati, apa-apa dimakan,

tahan lama, dan lagi baik pikirannya, menurut perintah, berwatak kembang cempaka. Jika pria takut kepada istri, kalau besar kebahagiaannya, alangan tiada kekal.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Pon menika radi beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* sipatipun wanita menika waspada, kathah bathi, lila, bekti dhumateng kakungipun, nanging gampil anggenipun padu kaliyan garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 101). Wanita ingkang gadhah sipat mekaten menika kalebet wanita ingkang sae. Sanajan radi bekti lan dhaharanipun kathah, nanging piyambakipun gadhah sipat lila lan pikiranipun sae.

(2) Wage

Wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Wage menika wirasatipun pikantuk asihing tiyang sanes. Upaminipun *wuni*, menawi pirsa warnanipun *wuni*, cemeng semu abrit, dipundhahar dados njengkerut. Kathah ingkang kepencut menawi mireng ngendikanipun, nanging menawi pirsa saranipun mlengos. Dhumateng kakungipun namung sekedhik ajrihipun, sugih prentah, dhaharipun mintir, lantap, bengis, nanging boten pinter padu. Ageng batosipun, begjanipun sekedhik amargi asring ngendhika ingkang boten sae, remen ngiwa. Sandhunganipun pikiripun risak, radi murka, menawi

padu kendho ing pungkur. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 10 dumugi 12. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Slasa wage wirasatireki, antuk sihing uwong, kadya wuni iku upamane, yen andulu warnane kang wuni, itheng pan semu brit, pinangan (n)jengkerut.

Keh kapencut miyarsa dera ngling, wruh sarane mlengos, mring lakine sathithik wedine, sugih prentah bojane tan minter, lantap bengis nanging, nora pinter padu.

Ati gedhe begjane sathithik, awit saka dhoso, dhemen ngiwa wong iku wateke, sandhungane kerusakan piker, rada murka kedhik, padon kendho pungkur.

Terjemahan :

Kelahiran Selasa Wage, firasatnya dicintai orang lain. Bagaikan bagian wuni, jika melihat warna wuni, hitam bercampur merah, dimakan menjadi mengerut.

Banyak yang tertarik bila mendengar perkataannya, namun kalau tahu rasanya memalingkan muka. Terhadap suami hanya sedikit rasa takutnya, gemar memerintah, makanan tiada terus-menerus, pamarah, bengis, tetapi tidak pandai bertengkar.

Wataknya besar hati, sedikit kebahagiaannya, karena suka mengucapkan kata-kata keras, senang menyeleweng. Alangannya pikirannya rusak, agak tamak, kalau bertengkar kendor akhirnya.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun kathah rejeki lan kancanipun. Nanging wanita menika wantun dhumateng garwanipun lan remen ngiwa (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun.

Wanita menika wirasatipun pikantuk asihing tiyang sanes. Sanajan mekaten piyambakipun sakedhik ajrihipun dhumateng garwanipun, asring mrintah lan bengis. Nanging piyambakipun boten pinter padu. Wanita ingkang kados mekaten boten sae dipundadosaken garwa amargi boten saged momong kaluwarganipun dados kaluwarga ingkang *sakinah, mawadah* lan *warahmah*.

(3) Kliwon

Wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Kliwon menika sampun dados kersanipun Gusti kedah krama kaping kalih, ingkang boten krama kaping kalih badhe pegat mati. Patrapipun sareh nanging dhoso saklebeting batos. Sabaripun ketingal, bekti dhumateng kakung lan tiyang sepuhipun, pinter micantun, wekel padamelanipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 13 lan 14. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Terkadhang sok alarang siwi, de salasa kliwon, pan wus takdir Hyang Suksma karsane, kudu-kudu laki kaping kalih, kang tan ngaping kalih, nuli pegat lampus.

Patrap sareh dhoso jroning ati, sabare kang katon, adreng darung yen ana karsane, bekti laki wiwah rama wibi, wasis acariwis, wekel karyanipun.

Terjemahan :

Kadang-kadang sulit mempunyai anak. Adapun kelahiran Selasa Kliwon, sudah menjadi kehendak Tuhan harus menikah dua kali, yang tidak menikah dua kali akan cerai mati.

Pengungkapannya sabar tetapi keras dalam hati. Kesabarannya yang terlihat, kehendaknya kuat, berbakti kepada suami dan ayah ibu, pandai berbicara, tekun bekerja.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Kliwon menika beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* wanita menika boten bekti dhumateng garwanipun, nanging wonten ing *Serat Centhini* piyambakipun bekti dhumateng garwa lan tiyang sepuhipun (Tjakraningrat, 1980: 100). Menawi miturut watakipun ingkang saking *Serat Centhini*, wanita menika kalebet wanita ingkang sae dipundadosaken garwa. Amargi wanita menika kalebet wanita ingkang sabar, bekti dhumateng garwa lan tiyang sepuhipun, lan wekel padamelanipun.

(4) Legi

Wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Legi menika pikiripun kadosta *botoh*, wiyar budinipun, brangasan, kawirang mintir, begjanipun sekedhik, remen tumindak sae dhumateng sederekipun. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 15. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dene ingkang metu slasa legi, pikire lir botoh, apan jembar budine wong kuwe, kabrangan kawirangan minter, tur begjane kedhik, lumrah mring sadulur.

Terjemahan :

Kelahiran Selasa Legi, pikirannya seperti botoh (penjudi), luas budinya, pemarah, tiada hentinya mendapat malu, kebahagiaanya sedikit, suka berbuat baik pada sanak saudara.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Legi menika radi beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* wanita menika atos, umuk, wantun dhumateng

kakungipun nanging tresna lan sabar (Tjakraningrat, 1980: 101). Wanita menika kirang sae dipundadosaken garwa, amargi pikiranipun kadosta tiyang botoh, brangasan, asring pikantuk isin, lan begjanipun sakedhik. Nanging sanajan kathah sipatipun ingkang boten sae, piyambakipun ugi gadhah sipat ingkang sae, kadosta wiyar budinipun lan asring tumindak sae dhumateng sederekipun.

(5) Paing

Tiyang ingkang miyos ing dinten Slasa Paing menika watakipun bengis, remen dhoso, rumaos sugih, watakipun reka blaba nanging sakjatosipun cethil, kawirangan mintir, radi remen padu. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 16. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dene ingkang metu slasa paing, watak bengis dhoso, sok sugiyan wong iku wateke, reka blaba tur temene cethil, kawirangan minter, rada dhemen padu.

Terjemahan :

Kelahiran Selasa Paing, wataknya bengis, suka mengucapkan kata-kata keras, merasa kaya, pura-pura murah hati sesungguhnya pelit, tiada hentinya mendapat malu, agak gemar bertengkar.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Slasa Paing menika radi beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* wanita menika kirang ngopeni garwanipun nanging namung migatosaken piyambakipun kemawon (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang gadhah watak kados mekaten kalebet wanita ingkang awon. Wanita menika boten sae dipundadosaken garwa, amargi kathah sanget sipatipun

ingkang boten sae kadosta bengis cethil, lan remen padu. Wanita ingkang kados mekaten kedah tinebihaken.

e) Rebo

(1) Pon

Tiyang ingkang miyos ing dinten Rebo Pon menika asring pikantuk susah, juweh boten saged mendel tanpa tetembungan, nanging menawi badhe micantun upami gelap kasandhung. Sandhunganipun asring awrat gadhah putra, menawi tumindhak dhoso, menawi tiyang sepuhipun boten gadhah menapa-menapa dipunsukani rejeki mintir, remen padu ambuntut arit, boten kenal sederek. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 17 lan 18. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Dina salasa titinya paing, gantya dina rebo, yen rebo pon krep petengan aten, juweh meneng nora duwe uni, lamun arsa muni, lir gelap kasandhung.

Sandhungane sok alarang siwi, yen tumandang dhoso, yen ta rama ibu nora darbe, pan jinurung rijekine minter, padon (m)buntut-arit, tan wruh sadulur.

Terjemahan :

Ganti hari Rabu yang diceritakan. Kelahiran Rabu Pon sering mendapat kesusahan, banyak kata, diam tidak punya suara, tetapi jika hendak bersuara seperti guruh terhalang.

Alangannya sering sulit mempunyai anak, jika berbuat serba kasar, bila ayah ibu tak memiliki apa-apa diberinya rezeki terus-menerus, bila bertengkar berkepanjangan, tidak mengenal saudara.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Rebo Pon menika radi beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab*

Primbon Betaljemur Adammakna wanita menika kirang ngopeni garwanipun lan boten katingal bilih sajatosipun cemburuan (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten kirang sae menawi dipundadosaken garwa. Amargi piyambakipun awrat pikantuk putra, asring pikantuk susah, lan asring padu. Nanging sanajan mekaten piyambakipun kalebet wanita ingkang bekti dhumateng tiyang sepuhipun. Bab menika dipuntedahaken rikala tiyang sepuhipun boten gadhah menapa-menapa, piyambakipun nyukani rejeki kang mintir.

(2) Wage

Tiyang ingkang miyos ing dinten Rebo Pon menika sipatipun sae, nanging krama kaping kalih, dipunormati dening sasami, carobo nanging radi bekti dhumateng kakungipun, lilan, sabarang dhaharan kersa. Padunipun asring ambuntut arit. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 19. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Rebo wage wawateke becik, nanging laki pindho, pan keringan sapadha-padhane, crobo nanging rada bekti laki, alila mring bukti, barang cangkem karut.

Terjemahan :

Kelahiran Rabu Wage, baik sifatnya, tetapi menikah dua kali, dihormati sesama, ceroboh tetapi agak berbakti kepada suami, murah hati, terhadap makanan apa pun mau.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wanita menika lilan la bekti dhumateng garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Piyambakipun dipunormati dening sasami. Sanesipun piyambakipun ugi bekti dhumateng garwa, lan lila. Sanajan mekaten piyambakipun gadhah kakirangan kadosta dhaup kaping kalih lan carobo. Nanging wanita menika kalebet wanita ingkang sae dipundadosaken garwa.

(3) Kliwon

Tiyang ingkang miyos ing dinten Rebo Kliwon menika doyan dhahar, dremba, imul, lantap, bengis, kawirangan mintir, lumuh sabarang padamelan. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 247 sekar Mijil pada 20. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Mung padone sok ambuntut-arit, dene rebo kliwon, doyan mangan dremba imul salin, lantap bengis kawirangan minter, lumuh barang kardi, sinome sinantun.

Terjemahan :

Kadang-kadang kalau bertengkar berkepanjangan. Kelahiran Rabu Kliwon, senang makan, rakus, tidak punya rasa malu, pemaarah, bengis, sering mendapat malu, enggan terhadap segala pekerjaan

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun gadhah sipat lumuhan lan kirang migatosaken garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae.

Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita kasebat boten sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang awon. Wanita ingkang doyan dhahar, dremba, lantap, bengis, lan lumuh kalebet wanita ingkang awon. Wanita ingkang kados mekaten kedah tinembihaken.

(4) Legi

Tiyang ingkang miyos ing dinten Rebo Legi menika batosipun kaku, kawirang mintir, *sombong*, kuat tenaganipun, kirangajar, asring nuruti pepinginanipun piyambak, boten saged dipuncegah, watakipun menawi sae langkung sae, menawi awon awon sanget. Padunipun boten kendel, wantun, lakunipun asring mangiwa. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 1 lan 2. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Kuneng wau winuwusa, wirasate rebo legi, kakonaten nombok wiring, mung pikire gedhag-gedhig, rosa tandangireki, kurangajar sok (m)bergundung, tan kena denampaha, wateg weton rebo legi lamun becik ya becik lamun ala ya ala.

Padone jantra lumakya, wani wus tan wedi rai, lakune akeh mangiwa, dene weton rebo paing, lumuhan barang kardi, drengki marang ing sadulur, saenan dhemen ngiwa, isinan lan sugih kelir, rebo titi sami dipunestokkena.

Terjemahan :

Itu tadi tentang firasat kelahiran hari Rabu Legi. Berhati kaku, tambah sering mendapat malu, hanya pikirannya sombong, kat tenaganya, kurang ajar, sering menuruti kehendak sendiri, tidak dapat dicegah. Wataknya jika baik tetap baik, jika jahat benar-benar jahat.

Pertengkarannya tiada henti, berani dan tidak tahu malu, tingkah lakunya sering menyeleweng. Adapun kelahiran Rabu Paing, bersifat enggan terhadap segala pekerjaan, dengki terhadap saudara, tidak tahu malu, suka

menyeleweng, pemalu dan kaya akan tabir. Kelahiran Rabu telah habis hendaknya dicamkan baik-baik.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun menawi sae langkung sae, menawi awon awon sanget (Tjakraningrat, 1980: 100).

Wanita ingkang kados mekaten kirang sae menawi dipundadosaken garwa amargi piyambakipun gadhah sipat ingkang kirang sae kadosta batosipun kaku, sombong, kirangajar, lan asring nuruti pepenginanipun piyambak.

(5) Paing

Tiyang ingkang miyos ing dinten Rebo Paing menika sipatipun lumuhan sabarang padamelan, drengki dhumateng sederekipun, remen ngiwa, isinan lan sugih kelir. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 2. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Padone jantra lumakya, wani wus tan wedi rai, lakune akeh mangiwa, dene weton rebo paing, lumuhan barang kardi, drengki marang ing sadulur, saenan dhemen ngiwa, isinan lan sugih kelir, rebo titi sami dipunestokkena.

Terjemahan :

Pertengkarannya tiada henti, berani dan tidak tahu malu, tingkah lakunya sering menyeleweng. Adapun kelahiran Rabu Paing, bersifat enggan terhadap segala pekerjaan, dengki terhadap saudara, tidak tahu malu, suka menyeleweng, pemalu dan kaya akan tabir. Kelahiran Rabu telah habis hendaknya dicamkan baik-baik.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun gadhah sipat lumuhan, drengki lan cemburuan (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita kasebat boten sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang awon. Wanita ingkang lumuh, drengki remen ngiwa, isinan lan sugih kelir kalebet wanita ingkang awon. Wanita ingkang kados mekaten kedah tinembihaken.

f) Kemis

(1) Pon

Tiyang ingkang miyos ing dinten Kemis Pon menika watakipun awon, lumuhan sabarang padamelan, drengki dhumateng sederekipun, watakipun boten dipunremenaken tiyang jaler, jinurung iblis, sandhunganipun imul, boten prasaja, remen ngiwa, saged sugih nanging boten dangu. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 3. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Kemis pon watake ala, lumuhan sabarang kardi, drengki kalawan sudara, wateke tan kanggo laki, jinurung marang ngeblis, sandhangane dadya imul, saben nora prasaja, dhemen ngiwa wong puniki, bisa sugih nanging nora bisa lawas.

Terjemahan :

Kelahiran Kamis Pon berwatak jahat, bersikap enggan terhadap segala pekerjaan, dengki terhadap saudara. Wataknya tidak disukai laki-laki, didorong iblis (kejahatan), alangannya menjadi tidak tahu malu, apa-apa mau, tidak bersahaja, gemar menyeleweng, dapat kaya tetapi tidak lama.

Watak wanita ingkang miyos ing dinten Kemis Pon menika radi beda kaliyan ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Wonten ing *Kitab*

Primbon Betaljemur Adammakna wanita menika saged mendhet manah garwanipun pramila piyambakipun dipuntresnani dening garwanipun. Nanging tumindak menika namung lairipun kemawon, dene manahipun boten tresna dhumateng garwanipun. Sanesipun wanita menika remen ngiwa nanging kathah rejekipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita kasebat boten sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang awon. Wanita ingkang lumuhan sabarang padamelan, drengki dhumateng sederekipun, watakipun boten dipunremenaken tiyang jaler, jinurung iblis, sandhunganipun imul, boten prasaja, remen ngiwa, saged sugih nanging boten dangu. kalebet wanita ingkang awon. Wanita ingkang kados mekaten kedah tinembihaken.

(2) Wage

Tiyang ingkang miyos ing dinten Kemis Wage menika watakipun terkadhang krama kaping kalih, menawi boten kaping kalih menika ingkang langkung sae, menawi krama kaping kalih boten wurung risak boten saged dipundandosaken. Menawi satunggal pisan malih lajeng dados, saged dipunwastani tiyang ingkang sae. Nanging wantun dhumateng kakung lan tiyang sepuhipun. Kuat budinipun, pinter ing sabarang perkawis, sabarang ingkang dipuncandhak mesthi rampung, sandhunganipun menawi padu kendho ing buri, kersa ngiwa. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat*

Centhini jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 4 lan 5. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Kemis wage watekira, terkadhang laki ping kalih, yen nora mindho lakinya, iku kang ngluwihi becik, yen laki kang kaping kalih, tan wurung rusak ngelantur, pasthi wurung dandanan, yen sapisan banjur dadi, iku pasthi kena ginawe sebutan.

Lamun becik wong punika, nanging mring kakung awani, lan wong tuwa iya lantap, nging rosa budinireki, sabarang pinter dadi, barang kang sinandhak rampung, sandhungane wong ngika, padone kendho ing wuri, gelem ngiwa kemis kliwon wite ala.

Terjemahan :

Kelahiran Kamis Wage, wataknya kadang-kadang kawin dua kali. Jika tidak dua kali itu yang lebih baik. Jika kawin yang kedua kalinya tidak urung akan rusak dan tidak dapat diperbaiki. Jika sekali jadi orang itu

dikatakan orang baik. Namun demikian ia berani kepada suami dan kepada orang tua, kuat budinya, pandai dalam segala hal, segala sesuatu yang dipegangnya pasti selesai. Alangannya bagi orang itu ialah jika bertengkar kendor akhirnya, mau menyeleweng. Kelahiran Kamis Kliwon, pada mulanya jahat,

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun pinter, saged ngrampungaken sabarang padamelan, kathah rejeki lan piyambakipun gadhah watak ingkang atos. Pramila garwanipun ajrih dhumateng wanita menika (Tjakraningrat, 1980: 100).

Sajatosipun wanita menika kalebet wanita ingkang sae. Amargi piyambakipun kalebet wanita ingkang pinter. Wanita ingkang pinter saged mbiyantu garwanipun pados solusi rikala dipunbetahaken kanthi migunakaken ilmu ingkang dipungadhahi. Wanita ingkang pinter ugi saged mbiyantu ngatur bale kaluwarga lan mbiyantu finansial utawi babagan *keuangan* kaluwarga kanthi nglampahaken usaha utawi

nyambut damel. Nanging piyambakipun ugi gadhah kakirangan kadosta krama boten namung kaping satunggal lan kersa ngiwa utawi slingkuh.

(3) Kliwon

Tiyang ingkang miyos ing dinten Kemis Kliwon menika wiwitanipun awon, asring blaba, nanging isinan, remen nyengkolong, sanajan dipunujar sapisan kaping kalih boten kersa mangsuli, taksih ngalah. Kaping tiga kaping sekawan dipunujar malih, menawi kersa piyambakipun boten saged dipuncegah. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 5 lan 7. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Lamun becik wong punika, nanging mring kakung awani, lan wong tuwa iya lantap, nging rosa budinireki, sabarang pinter dadi, barang kang sinandhak rampung, sandhungane wong ngika, padone kendho ing wuri, gelem ngiwa kemis kliwon wite ala.

Sok balaba nging isinan, dhemen nyengkolong wuwusing, nadyan denujar-ujara, yen sapisan kaping kalih, nora gelem mangsuli, misih ngalah (n)dheku-dheku, ping tiga ping sakawan, misih denujar-ujari, lamun gelem nora kena denampaha.

Lawan apilan wong ika, sabarang ingkang kaeksi, yen wis wruh pan nuli bisa, watek karem marang ngelmi, dene ta kemis legi, buta-arepan wong iku, lan gedhe melikira, sabarang watek ngaruwil, lan maninge lakune akeh angowa.

Terjemahan :

dikatakan orang baik. Namun demikian ia berani kepada suami dan kepada orang tua, kuat budinya, pandai dalam segala hal, segala sesuatu yang dipegangnya pasti selesai. Alangannya bagi orang itu ialah jika bertengkar kendor akhirnya, mau menyeleweng. Kelahiran Kamis Kliwon, pada mulanya jahat,

sering murah hati, tapi pemalu, gemar menjerat perkataan, meskipun dinasihati satu dua kali tidak mau mengikuti, masih mengalah. Ketiga, keempat kali dinasihati lagi, jika mau dia takkan dapat dicegah.

Disamping itu dia selalu hafal, segala sesuatu yang dilihat, jika sudah melihat ia segera dapat melaksanakannya. Wataknya gemar akan ilmu. Adapun kelahiran Kamis Legi, orang itu mudah cemburu, benar rasa keinginannya memiliki segala sesuatu, kikir dan perbuatannya sering menyeleweng,

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun pinter, remen pados ngelmu, lan mangertos kabetahan garwanipun (Tjakraningrat, 1980: 101).

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih wanita menika mesti apal sabarang ingkang dipunpirsani, menawi sampun pirsa piyambakipun saged nglampahaken. Watakipun remen dhumateng ngelmi. Sipat ingkang kados mekaten nadhakaken bilih piyambakipun kalebet wanita ingkang pinter. Wanita ingkang pinter saged mbiyantu garwanipun pados solusi rikala dipunbetahaken kanthi migunakaken ilmu ingkang dipungadhahi. Wanita ingkang kados mekaten sae menawi dipundadosaken garwa.

(4) Legi

Tiyang ingkang miyos ing dinten Kemis Legi menika gampil *cemburu*, ageng kekarepanipun, pelit lan lakunipun kathah angiwa. Menawi padu asring nakal. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar Sinom pada 7 lan 8. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

*Lawan apilan wong ika, sabarang ingkang kaeksi, yen wis wruh pan nuli bisa, watek karem marang ngelmi, **dene ta kemis legi, buta-arepan wong iku, lan gedhe melikira, sabarang watek ngaruwil, lan maninge lakune akeh angiwa.***

Padone akeh sing nakal, dene weton kemis paing, drengki imul tanpa prenah, pinter kadhang larang siwi, ananging bekti nglaki, betah ngaluwe wong iku,

wit tan duwe pakaryan, gelem nglakoni kang nisthip, kemis titi sami denupamakena.

Terjemahan :

Disamping itu dia selalu hafal, segala sesuatu yang dilihat, jika sudah melihat ia segera dapat melaksanakannya. Wataknya gemar akan ilmu. Adapun kelahiran Kamis Legi, orang itu mudah cemburu, benar rasa keinginannya memiliki segala sesuatu, kikir dan perbuatannya sering menyeleweng,

jika bertengkar sering nakal. Kelahiran Kamis Paing, dengki, tidak tahu malu, tidak pada tempatnya, pandai, kadang sedikit anaknya, tetapi berbakti kepada suami, tahan lapar, karena tidak memiliki pekerjaan ia bersedia melakukan pekerjaan jahat.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun gampil *cemburu*, boten bekti dhumateng garwanipun lan remen mangiwa (Tjakraningrat, 1980: 101).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita kasebat boten sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang awon. Wanita ingkang gampil *cemburu*, ageng kekarepanipun, pelit lan lakunipun kathah angiswa kalebet wanita ingkang awon. Wanita ingkang kados mekaten kedah tinembihaken.

(5) Paing

Tiyang ingkang miyos ing dinten Kemis Paing menika drengki, imul, boten prenatal, pinter, terkadang sekedhik putranipun, bekti dhumateng kakung, betah luwe, amargi boten pikantuk padamelan lajeng kersa nglampahaken padamelan ingkang

awon. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 248 sekar

Sinom pada 8. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken bab kasebut.

Padone akeh sing nakal, dene weton kemis paing, drengki imul tanpa prenatal, pinter kadhang larang siwi, ananging bekti nglaki, betah ngaluwe wong iku, wit tan duwe pakaryan, gelem nglakoni kang nisthip, kemis titi sami denupamakena.

Terjemahan :

jika bertengkar sering nakal. Kelahiran Kamus Paing, dengki, tidak tahu malu, tidak pada tempatnya, pandai, kadang sedikit anaknya, tetapi berbakti kepada suami, tahan lapar, karena tidak memiliki pekerjaan ia bersedia melakukan pekerjaan jahat.

Watak wanita ingkang mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Piyambakipun bekti dhumateng garwanipun nanging gampil kagodha (Tjakraningrat, 1980: 100).

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita kasebat boten sae dipundadosaken garwa, amargi sipatipun ingkang awon. Wanita ingkang drengki, imul, boten prenatal, terkadhang sekedhik putranipun, lan menawi boten pikantuk padamelan lajeng kersa nglampahaken padamelan ingkang awon kalebet wanita ingkang awon. Nanging piyambakipun ugi gadhah sipat ingkang sae kadosta pinter lan dhumateng ingkang garwanipun. Wanita kasebat kalebet wanita ingkang sae menawi dipundadosaken garwa. Ananging garwanipun kedah sabar lan kedah ndhidhik wanita menika kanthi sae.

2) Tetimbangan milih jodho kanthi ngetang cacah neptu

Tiyang Jawi pitados bilih dinten miyos satunggaling tiyang saged dipunginakaken kangge nemtokaken jodho. Pramila ing saben dinten lan pasaran wonten bijinipun. Ing ngandhap menika pethikan saking *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 1 ingkang nyebataken biji saking pitung dinten.

*Neptuning ari pasaran, beda lan kang kasbut ngayun, **Jumuwah siji ingetung, Saptu loro, akad tiga, senenne sakawan neptu, slasa lima rebone sad, kemise neptu pipitu***

Terjemahan :

Nilai angka hari pasaran berbeda dengan yang telah disebutkan di depan. Jumat dihitung 1, Sabtu : 2, Ahad: 3, Senin: 4, Selasa: 5, Rabu: 6, dan Kamis: 7.

Saking pethikan kasebut, saged dipundudut bilih biji saking saben dinten inggih menika.

- Jumuwah : 1
- Setu : 2
- Minggu : 3
- Senin : 4
- Selasa : 5
- Rebo : 6
- Kemis : 7

Menawi biji saking pasaranipun dipunsebataken ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 2. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Dene neptune pasaran, kaliwon siji puniku, legi loro paing telu, epon Neptune sakawan, wage lima ingkang neptu, wusing kumpul kajupukan, arane mangkya winuwus.

Terjemahan :

Nilai hari pasaran, Kliwon: 1, Legi: 2, Paing: 3, Pon: 4, dan Wage: 5. Bila nilai angka hari dan pasaran telah dijumpai kemudian dikurangi enam-enam.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih biji saking saben pasaran inggih menika.

- Kliwon : 1
- Legi : 2
- Paing : 3
- Pon : 4
- Wage : 5

Biji dinten lan pasaranipun tiyang jaler lan estri ingkang badhe dipunjodhokaken dipuncacahaken, lajeng cacah kasebut dipunkirangaken enem-enem. Ing ngandhap menika dipunandharaken asiling petungan ingkang migunakaken petungan neptu.

a) Tirah 1

Menawi asiling petungan wau tirah 1 dipunwastani *nuju padu*. Menawi krama watakipun awon, tegesipun satunggaling perkawis saged dadosaken padu, saged dadosaken gelut. menawi wekdal menika dipundadosaken dinten kangge krama, penganten mesti badhe padu lan gelut. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 3. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Kalamun kari anjuga, ingaranan nuju padu, awon dene watakipun, sabarang kudu sulaya, apadudon tansah ngedur, yen kanggo (n)ndhaupaken apam, panganten sulayeng kayun.

Terjemahan :

Selanjutnya disebutkan demikian: bila bersisa satu disebut nuju padu 'menuju pertengkaran', artinya jelek, segala sesuatu selalu menimbulkan silang pendapat, senantiasa bertengkar berlarut-larut. Jika waktu itu untuk perkawinan, mempelai akan selalu berselisih dan berbeda pendapat.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten gangsal, inggih menika Akad Pon, Senin Paing, Slasa Legi, Rebo Kliwon, lan Saptu Wage. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 9. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Dina kang petunganira, anuju padu winuwus, ana lima iku kulup, akad pon senen paingnya, slasa legi puniku, rebo kaliwon kalawan, saptu wage mung puniku.

Terjemahan :

Hari dengan perhitungan jatuh pada nuju padu 'menuju pertengkaran' tersebut jumlahnya lima, yaitu Ahad Pon, Senin PAing, Selasa Legi, Rabu Kliwon, dan Sabtu Wage.

b) Tirah 2

Menawi asiling petungan wau tirah 2 dipunwastani *demang kandhuwuran*. Menawi krama limrahipun badhe kakirangan dhaharan lan rasukan utawi rejeki, ugi asring gerah; menawi dipunginakaken kangge pawiwahan penganten badhe sengsara kados mekaten. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 4. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Kari kalih ingaranan, demang kandhuwuran iku, mungguh wateke liripun, kakurangan sandhang pangan, kerep nandhang lara tuhu, lamun kanggo palakrama, panganten nandhang kadyeku.

Terjemahan :

Jika bersisa dua disebut Demang Kandhuruan, demang Kandhuruan biasanya akan kekurangan makan dan pakaian atau rezeki, seringkali juga menderita sakit; jika untuk perkawinan pengantin akan menderita seperti itu juga.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten enem, inggih menika Ahad Wage, Senin Pon, Slasa Paing, Rebo Legi, Kemis Kliwon sarta Jumuwah Kliwon. Bab

kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 10. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Nuju demang kadhuwuran, ri akad wage puniku, senen epon kalhipun, salasa paing titiga, rebo legi kang kacatur, kemis kaliwon kalmia, jumuwah kliwon nemmipun.

Terjemahan :

Hari yang perhitungannya angkanya jatuh demang kandhuruan, yaitu Ahad Wage, Senin Pon, Selasa Paing, Rabu Legi, Kami Kliwon, dan Jumat Kliwon.

c) Tirah 3

Menawi asiling petungan wau tirah 3 dipunwastani *sanggar waringin*. Menawi krama adatipun sae, ayem, tentrem, dipunparingaken suka lan slamet, lan rejeknipun kathah, menawi kangge nglampahaken pawiwahanasilipun ugi kados mekaten.. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 5. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Kari telu ingaranan, sanggar waringin pakantuk, becik arep watakipun, anemu suka raharja, rejekinira sempulur, kaanggowa palakrama, uga mangkono pinangguh.

Terjemahan :

Bila bersisa tiga disebut sanggar waringin 'sanggar beringin', pada adatnya baik, tenang, tenteram selalu bahagia dan selamat, senantiasa mendapat rezeki, jika untuk perkawinan seperti demikian itu pula hasil yang diperolehnya.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten enem, inggih menika Senen Wage, Slasa Pon, Rebo Paing, Kemis Legi, Jumuwah Legi, lan Saptu Kliwon. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 11. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Sanggar waringin manggonya, ri senen wage puniku, slasa epon kalihipun, rebo paing katiganya, kemis legi kaping catur, jumuwah legi kalmia, saptu kliwon kanemipun.

Terjemahan :

Yang jatuh pada sanggar waringin 'sanggar beringin' yaitu pada hari Senin Wage, Selasa Pon, Rabu Paing, Kamis Legi, dan Jumat Legi serta Sabtu Kliwon.

d) Tirah 4

Menawi asiling petungan wau tirah 4 dipunwastani *mantra sinaroja*. Menawi krama asilipun sae, pangajabipun kalampahan sarta pinaringan suka lan slamet, boten kuciwa, sae sanget kangge pawiwahan. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 6. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Kari papat ingaranan, mantra sinaroja bagus, kadugen sakarsanipun, winantu suka raharja, seneng tan kuciweng semu, kanggo (n)dhaupken pangantyan, puniku luwih pakantuk.

Terjemahan :

Bilamana sisanya empat, disebut mantra sinaroja 'menteri ditangkap', berhasil baik, dan tercapailah segala cita-citanya serta selalu didukung oleh kegembiraan dan keselamatan, tidak kecewa senantiasa diliputi kesenangan, sangat baik untuk perkawinan.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten enem, inggih menika Akad Kliwon, Slasa Wage, Rebo Pon, Kemis Paing, Jumuwah Paing lan Septu Legi. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 12. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Nuju mantra sinaroja, akad kliwon puniku, slasa wage kalihipun, rebo epon katiganya, kemis paing kaping catur, jumuwah paing kalmia, septum legi nenemipun.

Terjemahan :

Yang jatuh pada mantra sinaroja 'menteri dirangkap', yaitu hari Ahad Kliwon, Selasa Wage, Rabu Pon, Kamis Paing, Kamis Paing, Jumat Paing, dan Sabtu Legi.

e) Tirah 5

Menawi asiling petungan wau tirah 5 dipunwastani *macan ketawang*. Menawi krama dipuntebihaken lan dipunajrihaken, asring wonten tiyang ingkang gadhah pepingan ingkang boten sae, lan ugi asring kicalan barang, kangge nglampahaken pawiwahan ugi mekaten. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 7. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Kari lima apan aran, macan ketawang lipipun, tinebihan kineringan mung, sring ana kang sedya ala, lan asring kelangan iku, kaanggowa palakrama, uga mangkono tinemu.

Terjemahan :

Bila bersisa lima disebut macan ketawang 'hariwa tertawan', artinya dijauhi dan ditakuti orang, hanya seringkali ada orang yang bermaksud jahat, dan sering pula kehilangan sesuatu, untuk melaksanakan perkawinan pun begitulah yang akan diperolehnya.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten enem, inggih menika Akad Legi, Senen Kliwon, Rebo Wage, Kemis Pon, Jumuwah Pon lan Septu Paing. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 13. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Anuju macan ketawang, ri akad legi puniku, senen kliwon kalihipun, rebo wage katiganya, kemis epon kaping catur, jumungah epon limanya, saptu paing nenemipun.

Terjemahan :

Yang jatuh pada macam ketawang 'harimau tertawan' yaitu hari Ahad Legi, Senin Kliwon, Rabu Wage, Kamis Pon, Jumat Pong dan Sabtu Paing.

f) Tirah 6

Menawi asiling petungan wau tirah 6 dipunwastani *nuju pati*. Menawi krama tegesipun rezekipun bakal mati, awrat anggenipun pados rejeki (pangan lan sandhang), menawi krama boten bakal dangu, bakal pegat lan sengsara. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 185 sekar Jurudemung pada 8. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Pungkasan kari nem aran, nuju pati watakipun, mati pet rezekipun, sandhang pangane rekasa, lamun ana manten dhaup, nora lawas dadi pegat, tur nandhang susah mawantu.

Terjemahan :

Terakhir, jika bersisa enam disebut nuju pati 'menuju kematian', artinya mati sama sekali rezeikinya, sulit dalam mencari nafkah (makan dan pakaian), jika ada perkawinan tidak akan bertahan lamalah perkawinan itu, mereka akan bercerai dan selalu menderita kesusahan hidupnya.

Dinten ingkang petunganipun *nuju padu* wonten enem, inggih menika Akad Paing, Senin Legi, Srasa Kliwon, Kemis Wage jumuwah Wage, lan Saptu Pon. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 185 sekar Jurudemung pada 14. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Nuju pati pungkasanya, ri akad paing puniku, senen legi kalihipun, slasa kaliwon katiga, kemis wage caturipun, jumuwah wage kalimanya, saptu pon pungkasanipun.

Terjemahan :

Hari yang jatuh pada nuju pati 'menuju kematian', yaitu Ahad Paing, Senin Legi, Selasa Kliwon, Kamis Wage, Jumat Wage, dan Sabtu Pon.

1) Tetimbangan milih jodho kanthi ngetang aksara Jawi

Wonten ing *Serat Centhini*, wonten kalih cara kangge milih jodho, inggih menika migunakaken dolanan kalih dasa aksara Jawi miturut Raden tumenggung Sujanapura lan migunakaken ramalan *kala mudheng*.

a) Milih jodho migunakaken dolanan aksara Jawi

Aksara Jawi saged dipunginakaken kangge ngetang sae menapa boten pawiwahannipun. Caranipun huruf aksara Jawi *ha* dumugi *nga* menika gadhah nilai 1 dumugi 20. Aksara (ha) = 1, (na) = 2, (ca) = 3, (ra) = 4, (ka) = 5, (da) = 6, (ta) = 7, (sa) = 8, (wa) = 9, (la) = 10, (pa) = 11, (dha) = 12, (ja) = 13, (ya) = 14, (nya) = 15, (ma) = 16, (ga) = 17, (ba) = 18, (tha) = 19, lan (nga) = 20. Saklajengipun namanipun calon penganten kakung lan putri dipunkirangaken sanga. ti petungan saking nama calon penganten kakung lan putri menika ingkang dados pungkasaning petungan. Bab menika dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 182 sekar Pangkur pada 28-30.

Apa wus mangerti sira, Mas Cebolang umatur mangingjali, kula nuwun inggih sampun, radian malih ngandika, ana maning kridhaning sastra rongpuluh, kanggo ngetang jatukrama, nanging Neptune ginanti.

Ha siji na loro ika, ca tetelu ra papat ka limeki, da nenem ta pan pipitu, sa wolu wa sasanga, la sapuluh pa sawelas neptunipun, dha rolas ja ne telulas, ya patbelas neptuneki.

Nya limalas ma nembelas, ga pitulas ba wolulas neptuneki, tha sangalas nga rongpuluh, wus jangkep dyan ingetang, dhewe-dhewe nama lit wadon rumuhun, gunggunge katemu pira, sanga-sanga (ng)gone nglongi.

Terjemahan :

Raden Tumenggung Sujanapura berkata lagi, “Ada lagi permainan dua puluh aksara itu, yaitu untuk menghitung perkawinan, tetapi nilai angkanya berubah.

Aksara (ha) = 1, (na) = 2, (ca) = 3, (ra) = 4, (ka) = 5, (da) = 6, (ta) = 7, (sa) = 8, (wa) = 9, (la) = 10, (pa) = 11, (dha) = 12, (ja) = 13, (ya) = 14,

(nya) = 15, (ma) = 16, (ga) = 17, (ba) = 18, (tha) = 19, (nga) = 20. Kemudian nama masing-masing dihitung. Pertama nama calon pengantin perempuan dicari jumlahnya, lalu dikurangi Sembilan-sembilan (dibagi Sembilan).

Ing ngandhap menika dipunandharaken asiling petungan milih jodho ingkang migunakaken aksara Jawi miturut *Serat Centhini* jilid 3 pupuh 183 sekar Pangkur pada 1-27.

Tabel 2. Asiling Petungan Milih Jodho Migunakaken Aksara Jawi

Tirahanipun		Asil
Penganten Putri	Penganten Kakung	
1	1	Pawiwahannipun bakal abadi
1	2	Sae lan boten bakal pegat, pawiwahannipun abadi
1	3	Pawiwahannipun boten dangu, asring padu lan pegat
1	4	Pawiwahannipun boten dangu, enggal pegat.
1	5	Pawiwahannipun abadi
1	6	Pawiwahannipun mesti boten dangu lajeng pegat, boten abadi.
1	7	Enggal pegat, lajeng dados mengsah.
1	8	Sae lan kuat, menawi gadhah putra bakal bagus, watakipun sabar, andhap asor, lan budi luhur.
1	9	Rejekinipun kathah, pinaringan pangkat ingkang luhur
2	2	Ngremenaken, pinaringan rahmat saking Gusti.
2	3	Boten sae, salah satunggalipun enggal seda.
2	4	Sae, tali pawiwahannipun boten pedot.
2	5	Boten sae, mesti pegat.
2	6	Pawiwahannipun dangu
2	7	Pawiwahannipun mesti dangu
2	8	Kuat sentosa pawiwahannipun

Tabel Salajengipun

Tirahanipun		Asil
Penganten Putri	Penganten Kakung	
2	9	Kekal lan pinaringan pangkat
3	3	Asring pikantuk bebaya lan remen kesah
3	4	Boten sae, asring padu
3	5	Boten abadi lan mesti pegat
3	6	Rukun, dipunrestonaken Gusti, saking wiwitan dumugi seda tanpa alangan
3	7	Asring sengsara, suami kasoran dening istri
3	8	Boten sae, mesti pegat, kedah dipuntebihaken
3	9	Sae, pikantuk rahmatipun Gusti, rukun, ayem, tentrem lan boten pikantuk pambengan
4	4	Dadosipun sae, suami dipunkwasanaken istri, nanging sami-sami tresna
4	5	Boten sae, pegat
4	6	Boten sae, mesti pegat
4	7	Sami tresna, nanging wonten mengsahipun, dados kedah ngatos-atos
4	8	Sami tresna, boten bakal pegat
4	9	Boten sae, kathah angkaraniipun
5	5	Kathah sengsaraniipun
5	6	Boten sae, mesti pegat,
5	7	Pawiwahannipun sae, istri bektos dhumateng garwanipun
5	8	Boten sae, bakal pegat
5	9	Sabar, seneng lair batos,
6	6	Sae
6	7	Abadi,
6	8	Sae, pikantuk suka lan gembira
6	9	Sae, nanging istri asring dados omonganipun tiyang kathah
7	7	Awon, boten dangu lan suami kedat manut pangajabipun istri
7	8	Pawiwahannipun abadi, boten wonten alangan
7	9	Langkung dangu pawiwahannipun bakal pecah
8	8	Sae, serasi,
8	9	Sae, pawiwahannipun dangu,

Tabel salajengipun

Tirahanipun		Asil
Penganten Putri	Penganten Kakung	
9	9	Istri dipuntresnani suami, nanging asring padu, saged dadosaken pegat

b) Milih jodho migunakaken ramalan *kala mudheng*

Caranipun, ngetang aksara-aksara Jawi kados cara sakderengipun. Nanging aksara ingkang cacahipun kalih dasa menika dipunpara tiga. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 5 pupuh 356 sekar Dhandhanggula pada 108-109. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Ki Panurta ngling punapa malih, kang uwa jar mêksih wontên ramal, kala-mudhêngipun dèrèng, pan sami kêkahipun, nêptuning kang sastra winilis, aksara kalih dasa, pan pinara têlu, sastrane saduman sapta, ha ra ta la ja ma tha nêptunya niji, rong duman sastra sapta.

Na ka sa pa ya ga nga nêptu dwi, kang têlung duman nênem sastranya, ca tha wa da nya ba dene, nêptunipun anêlu, pan ingetang jalu lan èstri, binucal tiga-tiga, pintên kantunnipun, yèn kanton tiga palastra, lamun kanton kêkalih punika sakit, kanton siji utama.

Terjemahan :

Ki Panurta memberitahukan masih ada lagi ramalan kala mudheng dengan menghitung kedua belas aksara yang dibagi tiga. Dalam satu bagian terdapat tujuh aksara. Yang bernilai satu adalah ha, ra, ta, la, ja, ma, dan tha.

Yang bernilai dua ialah na, ka, sa, pa, ya, ga, nga. Yang bernilai tiga ca, da, wa, dha, nya, ba. Hari kelahiran calon suami istri dijumlahkan lalu di bagi tiga-tiga, bila sisa satu sifat nasibnya utama, sisa dua sakit dan sisa tiga mati.

Ingkang bijinipun satunggal inggih menika aksara *ha, ra, ta, la, ja, ma, lan tha*.

Ingkang bijinipun kalih inggih menika aksara *na, ka, sa, pa, ya, ga, lan nga*. Ingkang

bijinipun tiga inggih menika *ca, da, wa, dha, nya lan ba*. Dene neptunipun ingkang

kakung lan estri dipunetang lajeng binucal tiga-tiga. Menawi kanton tiga palastra, menawi kanton kalih menika gerah, lan menawi kanton satunggal ingkang utama.

b. *Bobot, bebet lan bibit*

Dalam *Serat Centhini* ugi dipunandharaken ilmu babagan milih wanita ingkang sae menawi dipundadosaken garwa. Anggenipun milih menika dhasaripun migunakaken tetimbangan *bobot, bebet* lan *bibit*ipun.

1) Bobot

Tembung *bobot* tegesipun milih wanita sejati adhedhasar saking silsilah bapakipun. Bab kasebat dipunandharaken wonten ing pethikan *Serat Centhini* jilid III pupuh 187 sekar Megatruh pada 31 lan 32 ing ngandhap menika.

Tetembungan bobot bebet bibit iku, mangkene dunungireki, basa bobot karepipun, miliha wadon kang asli, dene titikane kang wong.

Saka turun sarasilah ramanipun, wanudya kang yun sira-mbil, ana pitung warna kulup, salah siji kang manceri, lonthang saline kang pupoh.

Terjemahan :

kata-kata bobot, bebet, bibit. Demikian maksudnya. Kata bobot bermaksud hendaknya memilih wanita sejati. Adapun tanda orang itu

dilihat dari silsilah keturunan ayahnya. Ada tujuh macam, dan salah satu bisa menjadi syarat pilihan.

Konteks cariyos saking pethikan ing nginggil inggih menika Ki Ajar ingkang ngandharaken babagan cara nemtokaken wanita ingkang luhung ingkang pantes dipunnikah kanthi tetimbangan bibit, bebet, lan bobotipun. Ing nginggil menika pethikan rikala Ki Ajar ngandharaken babagan wanita ingkang luhung kanthi

tetimbangan bobotipun. Wonten pitung syarat ingkang saged dados pilihan, inggih menika:

- 1) Gadhah dharah bangsaning ngawirya, tegesipun trahipun raja Jawi ingkang gadhah pangkat ingkang inggil;
- 2) Gadhah dharah agama mulya, tegesipun trahipun para ulama ingkang ahli kitab lan maknanipun;
- 3) Gadhah dharah tiyang martapa, tegesipun trahipun pandita ingkang nglampahaken tapa;
- 4) Gadhah dharah sujana, tegesipun trahipun tiyang ingkang ahli ilmu budaya, lantip lan wicaksana;
- 5) Gadhah dharah ngaguna, tegesipun trahipun tiyang ingkang pinter ing samubarang karya, ingkang limpat lan trampil;
- 6) Gadhah dharah para prawira, tegesipun trahipun prajurit ingkang pinter perang lan misuwur;
- 7) Gadhah dharah janma supati, tegesipun trahipun petani ingkang wekel sarta satya.

2) Bebet

Bebet menika syarat ingkang adhedhasar saking tiyang sepuhipun wanita. Langkung sae milih trah saking tiyang *supadya*, tegesipun tiyang ingkang sugih arta lan remen paring dana kangge tiyang ingkang boten gadhah. Sarta tiyang ingkang taksih kathah kabegjanipun. Pupuh ingkang ngandharaken bab menika wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 8 lan 9.

Kapindhone tembung bebet kang winarna, yeku tumrap marang bapakne wanita, amiliya darahe jalma supudya.

Tegesira bangsa ingkang sugih arta, myang barana minter dana jalma papa, sarta ingkang isih keh kabegjanira.

Terjemahan :

Kedua, kata bebet yaitu syarat bagi orang tua wanita. Hendaknya dipilih keturunan orang supudya,

yaitu orang yang banyak harta benda dan selalu mau memberi dana kepada orang miskin. Lagi pula orang itu banyak beruntung sepanjang hidupnya.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken bilih bebet inggih menika sarat kangge tiyang sepuhipun bakal mantu, mliginipun ramanipun. Wonten ing nginggil dipunsebataken bilih langkung sae menawi milih wanita ingkang turunanipun tiyang *supudya*. *Supudya* inggih menika tiyang ingkang sugih arta lan tansah nyukani dana dhumateng tiyang ingkang boten gadhah. Tiyang ingkang kados mekaten limrahipun kathah kabegjanipun.

3) Bibit

Tembung *bibit* inggih menika syarat ingkang adhedhasar saking dhiri pribadinipun wanita ingkang badhe dipundadosaken garwa. Kakung limrahipun angarepaken tiyang estri kedah gadhah sekawan perkawis, inggih menika *asli*, *apik*, *anom* lan *ayu*. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid 2 pupuh 103 sekar Jurudemung pada 20-22. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Maha wiku angandika, kulup utamaning kakung, angarepken wadon kudu ingkang kanggonan catur, asli apik anom ayu, asli karepe kang genah, bibite turut rahayu.

Cacat kag perlu tan ana lawan kang wus resik tuhu, pira bara prawan kencur, wateke lamun peputra, tan anglingsemaken kalbu, anom umuring wanita, tan ngungkuli marang kakung.

Watake yen kalah yuswa, kurang resepe kang kalbu, lawan kurang sukanipun, apik marang ing pambekan, wateke numrapi iku marang kadang prasanakan, datanapi marang batur.

Terjemahan :

Seh Wakidiyat berkata, “Buyung, keutamaan pria mengharapkan wanita harus yang memiliki empat hal, yaitu asli, apik ‘baik’, anom ‘muda’, ayu ‘cantik’. “Asli” maksudnya jelas keturunannya, runtut, dan selamat,

tidak mempunyai cacat, serta bersih benar, syukur gadis muda, sifatnya bila berputra tidak memalukan. Umur wanita hendaknya tidak melebihi umur pria.

Biasanya kalau kalah usianya kurang menyenangkan hati serta kurang menggembirakan. “Apik”, baik budi pekertinya biasanya berpengaruh kepada sanak saudara juga kepada pembantu.

Saking pethikan ing nginggil menika dipunandharaken menapa ingkang dipunwastani *asli, apik, anom* lan *ayu*. Asli, tegesipun cetha asalipun, runtut lan rahayu. Apik, tegesipun boten gadhah cacat, resik. Anom, tegesipun tasih gadis, sipatipun menawi sampun peputra boten ngisin-isinaken, yuswanipun boten langkung sepuh tinimbang ingkang kakungipun.

Sanesipun ingkang dados tetimbangan saking dhiri pribadhi bakal mantunipun inggih menika miturut candranipun. Anggenipun milih bakal mantu langkung sae dipunpilih ingkang sae pasuryanipun lan kathah kapinteranipun. Wonten 21 *candra wanita* ingkang dipunsebataken ing *Serat Centhini*. Bab *candra wanita* kasebut dipunandharaken wonten ing jilid 3 pupuh 188 sekar Lonthang pada 13 dumugi 44.

(1) *Bongoh*

Wanita *bongoh* inggih menika wanita ingkang badanipun ngremenaken, lema lan asembada. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 13 lan 14 ing ngandhap menika.

Ingkang dhingin awarni bongoh puniku, prabaning kang angga pupuk asembada, kang amengku pangrasa lega legawa.

Pawestri kang mangkono suwarnanira / kang wis klakyan waskitha bisa ambuka / (n)don tuju langening kang asmaragama.

Terjemahan :

Pertama, wanita bongoh 'tampak indah menyenangkan', tubuh wanita itu berseri, gemuk lagi kuat. Orang yang memperistri merasa puas hati.

Wanita yang berciri demikian biasanya bijaksana, dapat membuka keinginan untuk asmaragama 'bercumbu asmara'.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih wanita menika gadhah watak ingkang wicaksana. Wanita ingkang wicaksana menika wanita ingkang sae, amargi manungsa kedah tansah wicaksana anggenipun nglampahaken sabarang padamelan. Tiyang ingkang gadhah sipat wicaksana bakal nimbangaken sabarang padamelan ingkang dipunlampahaken, mliginipun babagan akibat lan resiko ingkang dipunlampahi. Wanita ingkang kados mekaten awujud wanita ingkang nggadhahi kautaman kanthi cara wicantunipun ingkang sae lan santun. Wanita ingkang wicantenipun sae lan leres saged nebihaken piyambakipun saking padamelan ingkang awon.

Wanita menika sae menawi dipundadosaken garwa. Inggang dados garwanipun ngraos lega legawa. Amargi sanesipun gadhah sipat inggang wicaksana, piyambakipun saged mbuka langening asmaragama.

(2) *Sengoh*

Wanita *sengoh* inggih menika wanita inggang pasuryanipun wanita menika wadana, radi lema. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 15 lan 16 ing ngandhap menika.

Pindho sengoh yeku prabane wadana, inggang pupuk inggang amengku pangrasa, sedhep estu suka kang sami uninga.

Pawestri kang mangkana suwarnanira, inggang uwis kalakon bisa ambuka, panggendaming asmaratantra.

Terjemahan :

Kedua, sengoh Wajah wanita itu berseri, agak gemuk. Orang yang memperistri merasa sedap dan senang orang memandangnya.

Wanita yang demikian itu biasanya dapat membangkitkan keinginan untuk asmara-tantra 'berwawan asmara'.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih wanita menika dadosaken pangraos sedhep lan damel tiyang inggang mirsani remen. Inggang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang inggang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun inggang ayu saha nengsemaken, inggang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun. Sanesipun wanita menika saged nuwuhaken pepenginan kangge asmaratantra.

(3) *Plongeh*

Wanita *plongeh* kathah gujengipun lan sasemuning wadananipun tuwin liringin paningalipun. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 17 dumugi 19 ing ngandhap menika.

Katri plongeh semu ngendonken gujengnya, iku ingkang sasemuning wadananya, tuwin liringin netya kekalihiran.

Kang mengkono prabane ambeg susetya, myang legawa tanduk ngresepaken nala, aprasaja ing sasolah bawanira.

Iya iku adate kang wus kalayan, ananing kang kasebut bisa anggendam, kang katanduk senening pramana nyata.

Terjemahan :

Ketiga, plongeh 'senyum', wanita itu tampak agak banyak bersenyum dan galir kedua matanya,

wanita yang berciri demikian itu berwatak setia dan rela, tingkah lakunya menarik hati, dan bersahaja sikapnya.

Biasanya wanita yang demikian itu dapat mempesona, orang yang menghadapinya menjadi kagum memandangnya.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih wanita ingkang prabanipun kados mekaten gadhah watak setya lan lila, solah bawanipun ngresepaken manah lan prasaja. Wanita ingkang setya dhumateng garwanipun sampun mesthi pinaringan tresna lan asih ingkang sayekti saking garwanipun. Kaluwarganipun tansah ayem, tentrem lan kebak ing kabegjan. Sanesipun, piyambakipun ugi gadhah sipat lila, inggih menika saguh nglampahaken sabarang kuwajiban lan tanggel jawabipun minangka garwa.

Wanita ingkang kados mekaten sae menawi dipundadosaken garwa. Amargi wanita menika gadhah sipat-sipat ingkang sae kadosta setya, lila dan prasaja. Limrahipun piyambakipun saged ndadosaken remen manahipun tiyang ingkang dipunpanggihi.

(4) *Ndemenake*

Wanita *ndemenake* inggih menika wanita ingkang pasuryan, paningal lan tetembunganipun ngremenaken manah. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 20 dumugi 22 ing ngandhap menika.

Kaping pate (n)demenakake ranira, endemipun angenakaken sarira, iku manggon pasemoning kang wadana.

Ing liringe netya myang kedaling sabda, ingkang amengkoni parabaning nala, seneng tuwin kapareng kapadhan-karsa.

Kang amedhar tanduk sepi piyangkuhnya, myang rumaket adate bisa ambuka, panggendame kanga ran Asmaranala.

Terjemahan :

Keempat, ndemenakake 'menyenangkan'. Sinar muka, sinar mata dan tutur katanya memabukkan dan mengenakan hati.

Orang yang memperistri akan tertarik hatinya untuk bersama kehendak.

Penampilan dan tingkah lakunya tidak angkuh, bersikap akrab. Biasanya wanita demikian itu membuka asmaranala, hati terbuka untuk berwawanasmara.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih wanita menika tindak tandukipun boten angkuh sarta gampil raket. Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking tumindakipun. Salah satunggalipun tumindak ingkang sae inggih menika boten angkuh. Tumindak ingkang sae saged nggambaraken budi pekerti

inggang sae. Tiyang kakung inggang dados garwanipun remen tuwin kenging kapadhan karsa. Sanesipun, wanita kasebat saged ambikak asmaranala kangge wawanasmara.

(5) *Sumeh*

Wanita *sumeh* inggih menika wanita inggang manis, pasemoning pasuryanipun sabar. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 23 ing ngandhap menika.

Lima sumeh yeku pasemoning surya, kaprabawan ambeg sareh kang wus klakyan, bisa (m)buka panggendaming asmaranada.

Terjemahan ;

Kelima, sumeh 'manis agak tertawa', pancaran wajah berhati sabar. Biasanya wanita seperti itu bisa membangkitkan asmaranada, orang ingin merayunya.

Wanita inggang tansah manis saha nengsemaken bakal nuwuhaken raos tresna saha asih ing garwanipun. Manising ulat wanita tumrap garwanipun saged dados jalaran ayem saha tentreming bale kaluwarga. Sanesipun, wanita menika ugi sabar. Wanita inggang sabar saged ngadepi sabarang pacoban, boten gampil nyerah lan gadhah ilmu inggang wiyar. Limrahipun wanita kados mekaten saged nuwuhaken asmaranada tiyang inggang ngrayu.

(6) *Manis*

Wanita *manis* inggih menika wanita inggang pasuryanipun manis lan paningalipun maweh wigena, amargi wanita menika gadhah daya prabawa. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 24 lan 25 ing ngandhap menika.

Kanem manis yeku sanening guwaya, myang kocap kang paningal maweh wigena, kang mangkono prabawa wingiting pramana.

Iya iku kang wuskalakon samana, wong amanis adate bisa ambuka, panggendame kanga ran asmaratura.

Terjemahan :

Keenam, manis, manis air muka dan kocak matanya membuat orang terpesona, karena daya yang mengandung perbawa.

Pada adatnya orang manis dapat membangkitkan asmaratura, menyebabkan orang ingin untuk berkasih-kasihan.

Wanita ingkang tansah manis saha nengsemaken bakal nuwuhaken raos tresna saha asih ing garwanipun. Manising ulat wanita tumrap garwanipun saged dados jalaran ayem saha tentreming bale kaluwarga. Wanita ingkang tansah manis ulatipun, ingkang garwa bakal ngraos betah ing dalem, boten gampil nesu, lan rasa tresna lan ashipun. Kanthi manising ulat menika, rasa setya ingkang garwa badhe sangsaya ageng saengga boten gampil kepencut dhumateng wanita sanes. Limrahipun wanita manis saged nuwuhaken asmaratura.

(7) *Mrakati*

Wanita *mrakati* inggih menika wanita ingkang panduking paningal lan kedaling kang wicantun damel batosipun remen. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 26 lan 27 ing ngandhap menika.

Kaping sapta mrakati kang winursita, iya iku panduking tingal kalawan, kedaling kang wicara marekken nala.

Kang mengkoni praba wingiting pramana, iya iku adate bisa ambuka, panggendame ingkang asmaraturida.

Terjemahan :

Ketujuh, mrakati. Pandangan mata dan lafal bicara yang menarik hati. Orang yang memperistri senang karena daya rahasia yang tersembunyi.

Biasanya wanita yang demikian itu bisa membangkitkan asmaraturida, menyebabkan orang yang memandang dan mendengarkan bicaranya ingin berwawanasmara.

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Tiyang kakung ingkang dados garwanipun ngraos remen amargi sipatipun ingkang sae lan limrahipun wanita menika saged nuwuhaken asmaraturida.

(8) *Jatmika*

Inggang dados garwanipun wanita *jatmika* menika ayem, saged ambuka sosoroting kang pramana. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 28 lan 29 ing ngandhap menika.

Kaping wolu jatmika iku ta ingkang, amengkoni eneng-enenging kang cipta, ingkang (m)buka sosoroting kang pramana.

Iya iku kaananing kang ingaran, bisa (m)babarake prabaning kang prabawa, mangkya ingkang kaping sanga kang ginita.

Terjemahan :

Kedelapan, jatmika. Orang yang memperistri menjadi tenang, jernih pikiran dan dapat membuka jalan penalaran yang benar.

Sifat demikian itu disebut dapat melahirkan daya perbawa. Kesembilan,

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae.

Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Ingkang dados garwanipun dados ayem, eneng-enenging kang cipta, lan saged mbikak sasarating kang pramana. Sipat ingkang mekaten dipunsebat saged miyosaken daya prabawa.

(9) *Susila*

Wanita *susila* inggih menika wanita ingkang kedaling lidhah lan panduking paningal sarta solah bawanipun mangku budi ingkang temen, nrima sarta legawa. Gadhah ancas ingkang sae kadosta ingkang dipuntindakaken dening tiyang sae. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 30 dumugi 32 ing ngandhap menika.

Ran susila iku kedaling ilatnya, myang panduking mripat polah solahbawa, mangku budi temen narima legawa.

Kang mungkulken panduk empaning pangira, bener ingkang panuju tepeng sujana, lan anggendam graitaning kang nugraha.

Ambebuka wenganing kang mangsakala, ina ta suhartining kang tatakrama, iku uwus gineng langening pramana.

Terjemahan :

susila ‘berbudi baik’, sikap bicara dan sikap pandangan mata, tingkah laku, berbudi baik dan serba ikhlas hati,

tidak menghiraukan prasangka orang lain, bertujuan benar

seperti yang dikerjakan oleh orang baik, membangkitkan pikiran pemberian anugerah.

Kanthi sipat temen, manungsa bakal dipunpercaya dening manungsa sanesipun.

Semanten ugi wonten ing gesang bebrayan, wanita ingkang anggadhahi sipat temen

menika bakal dipunpercaya dening garwanipun. Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Sanesipun, piyambakipun ugi gadhah sipat lila, inggih menika saguh nglampahaken sabarang kuwajiban lan tanggel jawabipun minangka garwa. Wanita menika sae dipundadosaken garwa amargi sanesipun gadhah sipat-sipat ingkang utama, piyambakipun ugi saged nuwuhaken pamikiran langening pramana.

(10) *Kewes*

Wanita *kewes* inggih menika wanita ingkang pasuryanipun manis, trampil anggenipun wicantunan, tegas, tajem liringipun, damel remen tiyang ingkang wawanrembag. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 33 ing ngandhap menika.

Kasadasa kewes tarampil wicara, ulat tandang atajem ing liringira, amamalat sengseme wawan wicara.

Terjemahan :

Kesepuluh, kewes 'terampil bicara' roman muka manis, sikap tegas dan tajam pandangannya, membuat tertarik bagi orang yang diajak bicara.

Wanita ingkang tansah manis saha nengsemaken bakal nuwuhaken raos tresna saha asih ing garwanipun. Manising ulat wanita tumrap garwanipun saged dados jalaran ayem saha tentreming bale kaluwarga. Wanita ingkang tansah manis ulatipun, ingkang garwa bakal ngraos betah ing dalem, boten gampil nesu, lan rasa tresna lan ashipun. Kanthi manising ulat menika, rasa setya ingkang garwa badhe sangsaya ageng saengga boten gampil kepencut dhumateng wanita sanes.

(11) *Luwes*

Wanita *luwes* inggih menika wanita ingkang fasih anggenipun wicantun, solah bawanipun lemes, ingkang dados garwanipun remen. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 34 ing ngandhap menika.

Kasawelas luwes yeku kang wacana, cucut lemes sapari polahing angga, kang mengkoni prabaning kanang pramana.

Terjemahan :

Kesebelas, luwes, dia itu bila berbicara fasih dan lentur gerak-gerik anggota tubuhnya. Yang memperistri menjadi senang olehnya.

Wanita ingkang pinter saged mbiyantu garwanipun pados solusi rikala dipunbetahaken kanthi migunakaken ilmu ingkang dipungadhahi. Wanita ingkang pinter ugi saged mbiyantu ngatur bale kaluwarga lan mbiyantu finansial utawi babagan *keuangan* kaluwarga kanthi nglampahaken usaha utawi nyambut damel.

(12) *Gandes*

Wanita *gandes* inggih menika wanita ingkang wijiling wicantun lan solah bawanipun mamalat driya. Wanita ingkang kados mekaten saged dadosaken remen. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 35 ing ngandhap menika.

Kalihwelas wijiling wicara, myang solahing raga kang mamalat driya, padha uga mengku prabaning pramana.

Terjemahan :

Kedua belas, gandes, tutur katanya dan tingkah lakunya menarik hati. Wanita demikian itu bisa membangkitkan rasa senang.

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita ingkang kados mekaten saged nuwuhaken prabaning pramana.

(13) *Dhemes*

Wanita *dhemes* inggih menika wanita ingkang tindak tandukipun ayem, trapsila lan saged dadosaken prabaning pramana. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 36 ing ngandhap menika.

Triwlas dhemes yeku ayem pandukira, kedaling kang wicara lungguh trapsila, padha uga mengku prabaning pramana.

Terjemahan :

Ketiga belas, dhemes, tenang sikap dan tutur bicaranya, serta sopan tingkah lakunya. Ia bisa membangkitkan rasa senang.

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking cara wicantunipun. Wanita menika tansah ngendika migunakaken basa ingkang sae. Ancasipun supados piyambakipun dipuntampi kanthi sae dening masarakatipun. Wanita ingkang kados mekaten saged nuwuhaken prabaning pramana.

(14) *Sedhet*

Wanita *sedhet* inggih menika wanita ingkang dedegan alik lan inggiling badhanipun sedheng, prigel lan boten dadosaken kuciwa. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 37 ing ngandhap menika.

Patbelas sedhet iku dedegan kang, sedheng gedhe cilice lan dhuwurira, sasolahe parigel datan kuciwa.

Terjemahan :

Keempat belas, sedhet, artinya bentuk dan tinggi tubuh wanita itu sedang, cekatan bertingkah dan tidak tercela.

Sadaya tiyang kakung sampun temtu badhe ngraos bingah menawi wanita ingkang dados sisihanipun prigel anggenipun nindakaken perkawis babagan gesang bebrayan. Perkawis-perkawis wau bakal beres saha asilipun ugi mupanganti tumrap para anggota kaluwarga. Ingkang kakung bakal sangsaya tresna saha ngraos mantep dhateng wanita menika, saengga bale kaluwarganipun tansah ayem, tentrem, lan kebak ing kabegjan.

(15) *Bentrok*

Wanita *bentrok* inggih menika wanita ingkang dedeganipun ageng inggil sarta badhanipun isi, tegesipun sarwa sembada. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 39 ing ngandhap menika.

Kalimalas bentrok ingkang winursita, dedegan geng inggil ingkang isi samya, tegesira sarwa sembada warata.

Terjemahan :

Kelima belas, bentrok, artinya wanita itu bertubuh besar, tinggi dan berisi, tampak serba seimbang.

Ingkang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

(16) *Lencir*

Wanita *lencir* inggih menika wanita ingkang badhanipun ageng lan inggil sarta isi. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 39 ing ngandhap menika.

Kanembelas kanga ran lencir winarna, yeku jalma dedegan dhuwur respatya, sarwa isi gilig pasanging sarira.

Terjemahan :

Keenam belas, lencir, yaitu wanita yang bertubuh tinggi semampai menarik hati, anggota tubuh bulat berisi.

Ingang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

(17) *Wire*

Wanita *wire* inggih menika wanita ingkang badhanipun alit, sembada lan singset boten wonten cacadipun. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 40 ing ngandhap menika.

Kapitulas kanga ran wire jinarwa, yeku jalma dedegan dhuwur respatya, sarwa singset data nana kang cineda.

Terjemahan :

Ketujuh belas, wire, ialah wanita yang bertubuh kecil serasi, anggota tubuh ketat dan tidak bercacad.

Ingang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

(18) *Gendruk*

Wanita *gendruk* inggih menika wanita ingkang badhanipun ageng sembada, semunipun kendho, nanging isi warata beda sadaya. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 41 ing ngandhap menika.

Kawolulas kanga ran gendruk punika, badan ageng sembada kendho semunya, nanging isi warata benten sadaya.

Terjemahan :

Kedelapan belas, gendruk, yaitu wanita yang bertubuh besar seimbang, tetapi tidak kendor.

Ingang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

(19) *Sarenteg*

Wanita *sarenteg* inggih menika wanita ingkang badhanipun kirang inggil katimbang agenging badhanipun, nanging prembayunipun isi. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonthang pada 42 ing ngandhap menika.

Kasangalas sarenteg yeku dedegnya, kurangdhuwur katimbang lan agengira, sarwa isi gemuk ingkang payudara.

Terjemahan :

Kesembilan belas, sarenteg, yaitu wanita yang bertubuh kurang tinggi dan disbanding dengan besar tubuhnya. Anggota tubuh berisi, gemuk buah dadanya.

Ingang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

(20) *Lenjang*

Wanita *lenjang* inggih menika wanita ingkang badhanipun semu alit nanging inggil, wanita menika boten ayu solahipun. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 43 ing ngandhap menika.

Ikarongpuluh kanga ran lenjang winarna, yeku badan semu cilik nanging dawa, kawimbuan nora ayu sasolahnya.

Terjemahan :

Kedua puluh, lenjang, yaitu wanita yang bertubuh agak kecil, tetapi tinggi, lagi pula tidak sedap segala tingkah lakunya.

Sae menapa boten satunggaling tiyang saged dipunpirsani saking tumindakipun. Salah satunggalipun tumindak ingkang sae inggih menika boten angkuh. Tumindak ingkang sae saged nggambaraken budi pekerti ingkang sae.

(21) *Rangkung*

Wanita *rangkung* inggih menika wanita ingkang badhanipun ageng, kirang inggil, sarta radi kuru. Bab kasebat kababar wonten ing *Serat Centhini* jilid III pupuh 188 sekar Lonhang pada 28 lan 29 ing ngandhap menika.

Kasalikur aran rangkung pungkasanya, iku dedeg gedhe dhuwuring kang kurang, semu ngropek (n)Dhandhanggula.

Terjemahan :

Kedua puluh satu, rangkung, yakni wanita bertubuh besar, kurang tinggi, agak kerempeng.

Ingkang dadosaken pangraos sedhep lan damel remen tiyang ingkang mirsani salah satunggalipun inggih menika pasuryanipun ingkang ayu saha nengsemaken, ingkang dadosaken garwanipun sangsaya tresna saha asih dhumateng sisihanipun.

Watak wanita ugi asring dipundadosaken tetimbangan anggenipun milih utawi nemtokaken bakal mantu. Limrahipun tiyang kakung pados wanita ingkang gadhah watak *sama*, *beda*, *dana* lan *dhendha*, sarta ingkang saged mangertos tegesipun paribasan saking *guna*, *busana*, *baksana*, lan *sasana*. Sipat kasebut ugi dipunjangkepaken kaliyan *sawanda*, *saekapraya*, lan *sajiwa*. Wonten ing *Serat Centhini* ingkang mbabar babagan watak *sama*, *beda*, *dana* lan *dhendha* inggih menika wonten ing jilid 3 pupuh 189 sekar Dhandhanggula pada 13 lan 14.

Pambekaning pangrengkuh yen olih, kang sawanda saekapraya lan, sajiwa dene werdine, tembung sama puniku, apan padha karepireki, andarbenana watak, sih sakeh tumawuh, beda pilah karepira, (n)darbenana watek kulina lan bangkit, anenimbang widagda.

Dana kang (ng)geganjar karepneki, (n)darbenana watek sukarena, asung seneng mring samane, dhendha tegese kukum, de karepe ingkang (n)darbeni, watek putus lan tatas, ing pamiyakipun, nalar ala lan sayogya, (ng)gone ngempun mapanaken tan nalisir, ceples tan ana cacat.

Terjemahan :

Sifat itu dilengkapi dengan sawanda saekapraya dan sajiwa. Kata sama artinya 'sama kehendak', hendaknya orang mempunyai watak cinta kasih kepada sesama hidup. Kata beda artinya 'beda pilah', maksudnya agar mempunyai watak terbiasa dan dapat mempertimbangkan sesuatu dengan baik.

Kata dana artinya 'dana, pemberian', mempunyai maksud agar orang itu mempunyai watak memberikan kesenangan kepada sesama. Kata dhendha artinya 'hukum', maksudnya agar orang itu mempunyai watak tetap dan tepat dalam membedakan hal yang baik dan yang buruk, tidak keliru penempatannya.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken babagan watak *sama, beda, dana* lan dhendha. Tembung *sama* tegesipun gadhah watak temen kaliyan sanesipun. Tembung *beda* inggih menika *beda pilah*, tegesipun gadhah watak kulina lan bangkit anggenipun nimbang widagda. tembung *dana* tegesipun gadhah maksud supados tiyang kasebut gadhah watak suka paring seneng dhumateng sesama. Tembung *dhendha* tegesipun *kukum*, tegesipun supados tiyang kasebut gadhah watak putus lan tatas anggenipun mbedakaken perkawis ingkang sae lan ingkang awon, boten klentu anggenipun mapanaken. Dene ingkang mbabar babagan watak *guna, busana, baksana* lan *sasana* inggih menika wonten ing jilid 3 pupuh 189 sekar Dhandhanggula pada 15 lan 16 ingkang seratanipun kados ing ngandhap menika.

Guna iku kapinteran wasis, bisa weruh lan mangerti marang, wawenang kawajibane, sakeh pakaryanipun, ingkang tumrap marang pawestri, busana tegesira, panganggo satuhu, karepe bias uninga, lan angetrapake rajadarbekneki, ingkang pancen kasandang.

De baksana pangan tegesneki, pikajenge kang bias uninga, kalawan anandukake, ubet kayaning kakung, kang binukti ing saben ari, sasana tegesira, panggonan puniku, karepe bias uninga, amamantes mamangun amrih prayogi, sajroning wismanira.

Terjemahan :

Kata guna artinya 'pandai, paham' artinya mengetahui dan mengerti kepada hak dan kewajiban segala tugas pekerjaan kaum wanita. Kata busana artinya 'pakaian', maksudnya hendaknya orang tahu cara menerapkan harta miliknya yang digunakan.

Kata baksana artinya 'makanan', maksudnya orang hendaknya tahu dan pandai mengelola kekayaan suami untuk makan sehari-hari. Kata sasana artinya 'tempat', maksudnya, hendaknya orang tahu mengatur rumah tempat tinggal sebaik-baiknya.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken babagan watak *guna*, *busana*, *baksana* lan *sasana*. Tembung *guna* tegesipun pinter, saged pirsan lan mangertos dhumateng wawenang lan kuwajibanipun wanita. Tembung *busana* tegesipun pangangenipun, tegesipun saged ngetrapaken *rajabarbekneki* ingkang dipunsandhang. Tembung *baksana* inggih menika panganan, tegesipun saged mangertos lan pinter anggenipun nandukaken kayaning suami kangge dhahar saben dinten. Tembung *sasana* tegesipun papan, tegesipun kedah saged ngatur griyanipun kanthi sae. Dene ingkang mbabar babagan watak *sawanda*, *saekapraya*, lan *sajiwa* inggih menika wonten ing jilid 3 pupuh 189 sekar Dhandhanggula pada 17 lan 18 ingkang seratanipun kados ing ngandhap menika.

Asawanda tegese sarupi, asawangan utawa sawarna, karepe iku mangkene, sinedyakna jro kalbu, badan kalih dadi sawiji, empan papane ingkang, darbe ambek ika, pangrengkuh lawan rumeksa, marang laki kadi rumeksanireki, mring badane priyangga.

Dene saekapraya tegesneki, budi sawiji pikajengira, darbeya (m)beg pangrengkuhe, marang ing priyanipun, sinedyakna anunggal kapti, asajiwa tegesnya, sawiji nyaweku, karepe estri darbeya, ambek setya pangrengkuhing marang laki, lir nyawane priyangga.

Terjemahan :

Kata sawanda artinya 'serupa, sepenglihatan, sewarna', maksudnya hendaklah menyediakan diri bersatu hati menjaga suami seperti menjaga dirinya sendiri.

Kata saekapraya artinya 'satu tujuan', maksudnya, hendaklah istri mempunyai satu tujuan dengan suami. Kata sajiwa artinya 'sejiwa', maksudnya hendaklah istri mempunyai sikap setia kepada suami seperti kesetiaannya kepada diri sendiri.

Tembung *sawanda* tegesipun sarupi, asawangan utawi sawarna, tegesipun wanita wau sedya ing saklebeting kalbu kangge njagi suami kadosta njagi badanipun piyambak. Tembung *saekapraya* tegesipun budi sawiji, inggih menika istri kedah gadhah satunggal ancas kaliyan suaminipun. Tembung *sajiwa* inggih menika sawiji nyawanipun, tegesipun istri kedah setya dhumateng suaminipun kadosta kasetyanipun dhumateng dhiri pribadhinipun.

Wonten saperangan wanita ingkang boten kenging dipunpendhet dados garwa. Miturut data panaliten wonten ing *Serat Centhini*, wanita ingkang boten kenging dipundadosaken garwa wonten wolulas werni, inggih menika:

- a) Ibu sapanginggil;
- b) Putrinipun sapangandhap;
- c) Sederek;
- d) Kaponakan saking sederek kakung;
- e) Kaponakan saking sederek putri;
- f) Bibi saking ibu;
- g) Bibi saking bapak;
- h) Inya utawi wanita ingkang paring toya susunipun sapanginggil;
- i) Anak wadon ingkang nunggal susu sapangandhap;
- j) Sederekipun *inya* ingkang nunggal susu;
- k) Kaponakan saking sederek kakung ingkang ugi nunggal susuan;
- l) Kaponakan saking sederek estri ingkang nunggal susuan;
- m) Bibi saking bapak ingkang nunggal susuan;

- n) Bibi saking ibu ingkang nunggal susuan;
- o) Marasepuh sapanginggil;
- p) Tilas garwa larenipun;
- q) Tilas garwa bapakipun;
- r) *Anak tiri* utawi sunu kuwalon menawi ibunipun sampun krama;

Sanesipun wonten saperangan wanita malih ingkang boten kenging dipundadosaken madu, inggih menika sederekipun, kaponakanipun istri, bibi saking bapak, lan bibi saking ibu.

Miturut Depdikbud (1978: 47), nikah kaliyan sederek ingkang gegayutan langsung kaliyan bapak, ingkang dipunwastani *pancer wali* limrahipun dipunsingkiri. Dipunandharaken bilih satunggaling *pancer wali* inggih menika tiyang jaler safed tumindak nggantosaken ramanipun penganten putri minangka wali ingkang sah anggenipun napak asma perjanjian nikah ing sangajengipun *naib* utawi pangulu. Pantangan pawiwahan miturut informanipun asumber saking hukum Islam. Nanging H. Geertz (wonten ing Depdikbud, 1978: 47) nyebataken bilih pantangan nikah kaliyan *fabro, do*, boten asumber saking Islam, nanging asumber saking kapitadosanipun masarakat minangka asiling generalisasi saking kabiasaan perwalian.

2. Tatacara upacara pawiwahan

a. Sajen utawi ubarampe upacara pawiwahan

Inggang dipunwastani sajen ing pirembagan menika inggih menika ubarampe ingkang dipunwontenaken khusus wonten ing upacara pawiwahan. Wonten ing *Serat Centhini*, dipunpanggiaken pitulas werni sajen ingkang dipunginakaken wonten ing

upacara pawiwahan. Sajen kasebat inggih menika *sajen pendheman*, *sajen guwakan*, *sajen tarub*, *sajen mbeleh maesa*, *sajen dandang pawon*, *sajen gedhong uwos*, *sajen majang patanen*, *sajen garenda*, *sajen siram*, *sajen paes*, *sajen nikah*, *sajen pengulu*, *sajen panebus kembar mayang*, *sajen majemukan midadareni*, *sajen memule*, *sajen wilujengan sasampunipun nikah*, *sajen sarat penganten boyong*, lan *sajen wilujengan sepasaran*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken werni-werni sajen kasebat.

1) Sajen Pendheman

Dipunwastani *sajen pendheman* amargi sajen menika dipundamel kangge dipunpendhem utawi dipuntanem. Sajen pendheman limrahipun dipundamel rumiyin sakderengipun sajen-sajen sanesipun. Wujud sajen menika ing antawisipun:

- (1) Lisah satunggal gendhul;
- (2) Tigan ayam;
- (3) Kemiri gepak lan jendhul;
- (4) Kluwak;
- (5) Dhele;
- (6) Kacang ruji;
- (7) Gerek pethek;
- (8) Ampo;
- (9) Uvos;
- (10) Arta namung *saprasekawan* utawi sepalih sen boten kenging kalangkung.

Bab sajen *pendheman* menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 16 dumugi 18 menika.

Kang pendheman arupa lenga nyagendhul, kalawan kang tigan pitik, kemiri kang gepak jendhul, kluwak dhele kacang ruji, gereh pethek ampo uwos.

Dhuwit among saprapat tan kena langkung, dadi siji diwadahi, ing empluk anyar tinutup, bendha dene kang neng takir, jenang abang baro-baro.

Gecok mentah mateng gantale ywa kantun, de buwangan saka kori, pawuhan pakiwan sumur, jenang putih jenang abrit, lawan jenang baro-baro.

Terjemahan :

Pendheman 'yang dipendam' berwujud minyak satu botol, telur ayam, kemiri gepak (biasa, rata) dan jendhul 'agak bundar', kluwak, kedelai, kacang ruji, gereh pethek 'ikan asin pethek', ampo, beras,

uang hanya saprapat 'setengan sen' tidak boleh lebih; semuanya dijadikan satu dimasukkan ke dalam empluk 'tembikar untuk menyimpan sesuatu' baru ditutup dengan bendha. Adapun yang di dalam takir 'wadah terbuat dari daun pisang': jenang merah baro-baro

gecok 'daging cacah' mentah dan matang, jangan tertinggal gantal 'gulungan sirih'-nya, sedangkan buwangan untuk pintu, pawuhan 'tempat pembuangan barang-barang tak terpakai/sisa', pakiwan 'kamar mandi, WC', sumur, berupa jenang putih, jenang merah serta jenang baro-baro,

Sadaya ubarampe kasebut dipunlebetaken *empluk* utawi wadah ingkang dipunginakaken kangge nyimpen barang, lajeng dipuntutup *bendha*. Wonten malih sajen ingkang dipunparingaken *takir* utawi wadah ingkang dipundamel saking ron pisang. Sajen menika inggih menika jenang abrit *baro-baro*, *gecok* utawi ulam mental an mateng, sarta *gantale* utawi sirih.

2) Sajen Guwakan

Dipunwastani *sajen guwakan* amargi sajen menika dipunginakaken kanthi cara dipunbuang. Sajeng menika dipunbuang wonten ing papan-papan tartamtu, kadosta

konten, *pawuhan*, *pakiwan*, WC lan sumur. Sajen *guwakan* menika asring dipunwastani sajen bucalan utawi buangan. Sajen menika kaperang saking:

- (1) Jenang pethak;
- (2) Jenang abrit;
- (3) Jenang *baro-baro*;
- (4) Gecok mateng lan mentah;
- (5) Sekar ganta utawi sirih;
- (6) Tigan ayam;
- (7) Uwos;
- (8) Kemiri;
- (9) Kluwak;
- (10) Dhele;
- (11) Arta *sakprasekawan* utawi sepalih sen; lan
- (12) Kacang ruji.

Bab sajen *pendheman* menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 18 lan 19 menika.

gecok mentah mateng gantale ywa kanton, de buwangan saka kori, pawuhan pakiwan sumur, jenang putih jenang abrit, lawan jenang baro-baro.

Gecok mentah mateng sekar gantalipun, (n)dhog pitik beras kemiri, kluwak dhele artanipun, saprapat lan kacang ruji padha lan pendheman reko.

Terjemahan :

gecok 'daging cacah' mentah dan matang, jangan tertinggal gantal 'gulungan sirih'-nya, sedangkan buwangan untuk pintu, pawuhan 'tempat pembuangan

barang-barang tak terpakai/sisa', pakiwan 'kamar mandi, WC', sumur, berupa jenang putih, jenang merah serta jenang baro-baro,

Mbuang *sajen bucalan gecok mentah* dipunlampahaken kanthi pangajab *partisipasinipun* para makhluk ingkang boten ketingal (mbahureksa) lan ingkang ketingal kangge njagi mergi-mergi ingkang badhe dipunliwati penganten, ugi wonten ing papan-papan ingkang badhe dipunginakaken kangge acara pawiwahan lan nyuwun supados boten ngganggu penganten sarta tiyang sepuhipun, kaluwarganipun, pangiringipun, tamu-tamunipun, para panitia lan sanesipun. mugi Gusti Ingkang Maha Kuwaos paring berkah dhumateng hajat *ngundhuh temanten*, slamet dumugi ing pungkasaning adicara mliginipun dhumateng penganten sarimbit pikantuk rahmat, sejahtera lair batosipun (Bratawidjaja, 1995: 120). Ingkang mlebet *gecok mentah* inggih menika pala kependhem, pala kasimpar, pala gumantung, kacang, gereh petek, kluwak, lan sakpanunggalanipun.

3) Sajen Tarub

Tembung *tarub* asalipun saking tembung *tata* lan *sumurup*. Tegesipun griya ingkang badhe dipunginakaken kangge upacara pawiwahan kasebut dipuntata supados para tangga *sumurup* utawi mangertos bilih wonten ing griya kasebut badhe dipunlaksanakaken upacara pawiwahan. Dados *tarub* saged dados pirantos kangge wara-wara (Departemen P & K, 1978: 71).

Sakderengipun njumenengaken tarub, sumur ing beteng lan kiwa tengenipun kedah dipunceburaken klapa wutuh lan dipundamel saperangan sajen ingkang saperang saking:

- (1) Kalih ambeng sekul *lulut*;
- (2) Kalih ambeng sekul *wuduk*;
- (3) Enem ambeng sekul *asahan*;
- (4) Kalihlikur jodho sekul golong;
- (5) Jajan pasar;
- (6) Dhawet;
- (7) Rujak sarta wadahipun;
- (8) Pecel ayam;
- (9) Jangan menir;
- (10) Bumbu lembaran;
- (11) Ayam jago pethak;
- (12) Jenang abrit;
- (13) Jenang pethak;
- (14) Jenang baning;
- (15) Jenang baro-baro;
- (16) Jongkong;
- (17) Inthil;
- (18) Pisang ayu;
- (19) Sirih ayu pinepakan;
- (20) Jambe;
- (21) Gambir;
- (22) Mbako;

(23) Apu;

Bab sajen *pendheman* menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 20 dumugi 22 menika.

Slametana adage ingkang tatarub, rong ambeng sega luluti, lan rong ambeng sega wuduk, nem ambeng basahan nasi, golonge rorikur jodho.

Jajan pasar dhawet rujak wadhah katut, pecel pithik jangan menir, jenang abang putih baning, lawan jenang baro-baro.

Jongkong inthil pisang ayu sedhah ayu, pinepakan aboneki, jambe gambir (m)bako apu, ujub pasrahna mring naib, sayektine uwis weroh.

Terjemahan :

Adakan selamatan pada waktu mendirikan tarub, sebanyak dua ambeng nasi lulut 'nasi dicampur ketan dengan kunyit', dan dua ambeng nasi wuduk 'nasi gurih/bersantan', enam ambeng nasi asahan, nasi golong dua puluh pasang

jajan pasar 'macam-macam makanan dari pasar', dhawet, rujak beserta tempatnya, pecel ayam, sayur menir 'bening', masakan/bumbu lembaran 'masakan bersantan' ayam jago putih, jenang merah putih baning, serta jenang baro-baro 'jenang putih tengah diberi jenang merah serta dicampur gula kelapa'

jongkong, inthil, pisang ayu, sirih ayu dilengkapi bumbunya: pinang, gambir, tembakau, apu 'kapur', ujub 'tujuan selamatan' serahkan kepada naib yang sebenarnya telah maklum

Sekul asahan ngemu pangajab dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos supados pinaringan berkah. Sekul asahan kaperangsaking sekul biasa, ulam asin goreng, tempe kripi, bihun goreng, sambel goreng, tumis buncis, ulam maesa doreng lan krupuk (Bratiswara wonten ing Pringgawidagda, 2006: 89). Sekul golong inggih menika sekul pethak ingkang wujudipun bunder kadosta bal tenis. Menika minangka pralambang calon penganten kekalih lan tiyang sepuhipun sampun golog gilig kangge

nyawiji. Urip-urip ayam jago minangka pralambang tiyang jaler. Jenang abrit, jenang pethak, jenang baning, lan jenang baro-baro minangka pralambanging warni rama lan ibu.

4) Sajen Mbeleh Maesa

Wonten malih adat kangge nyembeleh maesa minangka sajen upacara pawiwahan. Maesa dipunanggep dados kewan ingkang suci. Tegesipun, kewan ingkang asring dipunginakaken kangge upacara. *Maesa* asalipun saking tembung *paes*. Dados, kiriman maesa ngemu teges ngemutaken estri supados boten kesupen anggenipun maes. Sajen kangge mbeleh maesa inggih menika:

- (1) Ayam panggang;
- (2) Tumpeng;
- (3) Krambil satunggal;
- (4) Jajan pasar;
- (5) Gendhis krambil;
- (6) Jodhog kendhi;
- (7) Klasa pandhan satunggal lembar;
- (8) Tindhah arta *sawang sakprasekawan*.

Bab sajen kangge mbeleh maesa menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 23 lan 24 menika.

Sajen awit ambeleh maesa iku, panggang tumpeng krambil siji, jajan pasar away kantun, gula krambil jodhog kendhi, kalasa pandhan sawiyos.

Tindhii dhuwit suwung saprapat puniku, ingkang kok anggo susulih, sarat linggih gigiripun, mesa sawuse tinali iku kudu nganggo prabot.

Terjemahan :

Sajen mulai menyembelih kerbau yaitu: ayam panggang, tumpeng, kelapa sebi, jajan pasar jangan lupa, gula kelapa, jodhog 'tempat penyangga' gendi, dan tikar pandan selebar.

Sajen ingkang dipunginakaken kangge sarat lenggah ing geger maesa inggih menika:

- (1) Kemben motif *bangun tulak*;
- (2) Sinjang *tuluh watu*;
- (3) Rasukan *wulung langking*;
- (4) Nggendhong *tetel* utawi *jadah*;
- (5) Ngangge payung;
- (6) Klasanipun dipungelar ing gigiripun maesa.

Bab sajén *pendheman* menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 24 dumugi 26 menika.

Tindhii dhuwit suwung saprapat puniku, ingkang kok anggo susulih, sarat linggih gigiripun, mesa sawuse tinali, iku kudu nganggo prabot.

Kemben bangun-tulak sinjang tuluhwatu, kulambine wulung langking, (ng)gendhong tetel nganggo payung, klasa ginelar ing gigir, nulya lininggihan gupoh.

Karo jawab mangkene ing tembungipun, Ki Gumbre panyuwun mami, momonganmu dak(ng)go mantu, bisaa babar (m)brekati, sarta turah karahayon.

Terjemahan :

Tindhih 'uang untuk sajen' uang sawang saprapat sepuluh sen'. Yang Anda pakai pengganti syarat duduk di punggung kerbau sesudah diikat itu harus mempergunakan perlengkapan:

kemben 'penutup dada' bangun tulak, sinjang 'kain' tuluh watu, baju wulung langking 'biru kehitaman', menggendong tetel 'juadah', berpayung, tikar digelar di punggung (kerbau), lalu segera diduduki

sambil berkata demikian: "Ki Gumbreg, permohonanku: asuhanmu kami pergunakan untuk peralatan perkawinan, hendaknya dapat mencukupi memberkati serta melimpahkan keselamatan."

Saksampunipun sadaya ubarampe jangkep, lajeng maesanipun dipunlenggahi kanthi mangsuli kados mekaten: *Ki Gumbreg panyuwun mami momonganmu dak(ng)go mantu bisaa babar (m)brêkati sarta turah karahayon.*

5) Sajen Dandang Pawon

Sajen *adang* dipundamel miturut *dandang* ingkang dipunginakaken. Saben dandang dipunparingi sajen kados mekaten:

- (1) Ayam panggang;
- (2) Tumpeng;
- (3) Klapa wutuh;
- (4) Jajan pasar;
- (5) Jodhog kendi;
- (6) Gendhis klapa satunggal tangkep;
- (7) Pisang ayu saprabot;
- (8) Klasa pandhan;
- (9) *Arta kalih wang sakprasekawan utawi kalih dasa sen;*

(10) Boreh;

(11) Dupa.

Bab sajen dandang pawon menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 27 dumugi 29 menika.

Sajen adang manut deging dandangipun, dandang siji sajen siji, panggang tumpeng klapa wutuh, jajan pasar jodhog kendhi, gula klapa tangkep wutuh.

Sagedhang suruh saprabote ayu-ayu, kalasa pandhan sawiji, rong wang saprapat arteku, arahen ramban kaping tri, dandang binorehan klomoh.

Wusing ngadeg kang kutug away kalimput, ing pawon mangkono ugi, saben wus dadi kang latu, away lali anyemplungi, menyan mring cangkeming pawon.

Terjemahan :

Sajen adang 'menanak nasi' menurut dandang 'alat penanak nasi' yang dipergunakan; tiap-tiap dandang dengan sajen masing-masing, yaitu: ayam panggang, tumpeng, kelapa utuh, jajan pasar, jodhog gendi, setangkap gula kelapa,

pisang ayu, sirih ayu selengkapnya, tikar pandan selembat, uang rong wang saprapat 'dua puluh sen', perkiraan tiga kali dandang itu dilumuri boreh hingga merata.

Setelah dupa dinyalakan api jangan lupa menaruhkan kemenyan ke dalam lubang dapur

Jajan pasar minangka pralambang pangajab murah pangan. Jajan pasar menika awujud sabarang dhaharan alit ingkang dipunsade wonten ing pasar kadosta, pala kependhem, pala kasimpar, lan pala gumantung . Pisang ayu ngemu pangajab suka raharja. (Bratasiswara wonten ing Pringgawidagda, 2006: 89). Gendhis klapa minangka pralambang ibu.

6) Sajen Gedhong Uwos

Sajen gedhong uwos kaperang saking:

- (1) Ayam panggang;
- (2) Sekul tumpeng;
- (3) Klapa satunggal;
- (4) Klasa pandhan;
- (5) Uwos;
- (6) Payung;
- (7) Jajan pasar;
- (8) Gendhis klapa;
- (9) Lawe;
- (10) Kendhi;
- (11) Jodhog;
- (12) Jadah;
- (13) Wajik;
- (14) Pisang ayu;
- (15) Sirih ayu;
- (16) Sisir suri;
- (17) Kaca;
- (18) Sekar boreh;
- (19) Menyan; lan
- (20) Tindhih utawi sarat *wong wang sakprasekawan*.

Bab sajen gedhong uwos menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 30 lan 31 menika.

Sajen gedhong beras ing mangkya winuwus, panggang tumpeng krambil siji, klasa pandhan beras payung, jajan pasar gula krambil, lawe kendhi lawan jodhog.

Jadah wajik gedhang ayu suruh ayu, rerangkene jungkat suri, kaca kembang boreh arum, menyan nganggo tindhih dhuwit, rong uwang saprapat wutoh.

Terjemahan :

Sajen gedung atau ruang penyimpanan beras sekarang diuraikan demikian: panggang ayam, nasi tumpeng, kelapa sebiji, tikar pandan, beras, payung, makanan jajan pasar, gula kelapa, benang lawe, gendi serta jodhog 'tempat gendi'

juadah, wajik, pisang ayu serta sirih ayu, kelengkapannya sisir suri 'sisir sangat halus/rapat', kaca/cermin, bunga boreh harum, kemenyan, dengan tindhih 'syarat' yang rong wang saprapat tidak kurang

Sajen pawon, gedhong ulam, gedhong sekul, gedhong dhaharan, gedhong sirih, sarta sajen gangsa agung, sajen paturon penganten, cacah lan warninipun boten beda, inggih menika: ayam panggang, sekul tumpeng, jajan pasar, klapa wutuh, jadah, jenang, gendhis klapa, menyan sekar boreh, kaca alit, sisir suri, klasa pandhan, kendhil, jodhog, lurik tenun, suruh ayu sapirantosnipun, pisang ayu, arta wang sakprasekawan minangka sarat tindhih utawi sarat nikah. Dipunbaleni kaping kalih dumugi separanipun, langkung sae malih menawi langkung saking kalih.

7) Sajen Majang Patanen

Tembung *patanen* inggih menika kamar ingkang dipunginakaken kangge upacara panggih penganten. Kamar menika limrahipun dipunhias utawi dipunrobong. Pramila, kamar menika asring dipunwastani *krobongan*, menawi ing jaman sakmenika

limrahipun dipunsebat *krobongan*. *Patanen* utawi *krobongan* menika kamar ingkang dipunsedyakaken kangge Dewi Sri, dewi tani. Ing papan menika samangke dipunlampahaken upacara-upacara saklajengipun, kadosta: *nimang*, *kacar-kucur*, *ngabekten* lan sakpanunggalanipun (Bratawidjaja, 1995: 116).

Sajen majang patanen kaperangan saking:

- (1) Ayam panggang kalih;
- (2) Tumpeng kalih;
- (3) Ayam urip kalih;
- (4) Klapa wutuh kalih;
- (5) Uwos kalih kati;
- (6) Lisah kacang kalih gendul;
- (7) Klasa pandhan tigang iji;
- (8) Dhaharan tumpeng tigang warni;
- (9) Jajan pasar;
- (10) Sisir suri;
- (11) Kaca;
- (12) Menyan;
- (13) Sekar konyoh;
- (14) Pisang ayu;
- (15) Suruh ayu;
- (16) Jambe ayu;
- (17) Injet;

- (18) Menthur;
- (19) Gambir jenar;
- (20) Jadah;
- (21) Wajik;
- (22) Pondhoh biru;
- (23) Sadhapur inthil jongkong;
- (24) Ler-uleran;
- (25) Klepon;
- (26) Gimbal;
- (27) Cengkaruk;
- (28) Pleret;
- (29) Srabi pethak;
- (30) Pindhang;
- (31) Pecel ayam;
- (32) Jangan menir;
- (33) Pitung jodho sekul golong;
- (34) Sekul wuduk;
- (35) Lembaran ayam ingkang wutuh;
- (36) Gereh juwi namung sarakit;
- (37) Arta kalih wang sakprasekawan;
- (38) Mayang wangi;

- (39) Cacarangan suruh (badhe *tinlenikan* apu lan *letrek* tigang warni, kembang pacing, papas an mateng lan jurudemung pandhan pinethot).

Bab sajen majang patanen menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 127 sekar Dudukwuluh pada 35 dumugi 39 menika.

Sajen majang patanen (n)jaba jronipun, panggang tumpeng pitik urip, klapa wutuh cacahipun, kabeh iku ngloro iji, kalawan rong kati uwos.

Lenga kacang uga among loro gendhul, klasa pandhan telu iji, panganan tumpeng tetelu, jajan pasar jungkat suri, kaca menyan sekar konyoh.

Gedhang ayu suruh ayu jambe ayu, enjet menthur gambir kuning, jadah wajik pondhoh biru, padha tinetela sami, pring sadhapur inthil jongkong.

Ler uleran kalepon gimbal cengkaruk, paleret srabi kang putih, pindhang antep kalakipun, pecel pitik janggan menir, pitung jodho sega golong.

Sega wuduk lembaran ayam kang wutuh, gereh juwi mung sarakit, rong wang saprapat arteku, lan sadhiya mayang wangi, miwah cacarangan suroh.

Terjemahan :

Sajen majang patanen di dalam dan di luar, panggang, tumpeng, ayam yang masih hidup, kelapa utuh, semua itu jumlahnya dua biji, serta beras dua kati.

Minyak kacang juga hanya dua botol, tikar pandhan tiga biji, makanan tumpeng tiga macam, jajan pasar, sisir suri, cermin, menyan, bunga konyoh,

Pisang ayu, suruh ayu, jambe ayu, kapur, menthur, gambir kuning, jadah, wajik, pondhoh biru, sama sedapur inthil jongkong,

Ler uleran, klepon, gimbal, cengkaruk, pleret, srabi putih, pindhang, pecel ayam, janggan menir, 7 pasang nasi golong,

Nasi wuduk, lembaran ayam utuh, gereh juwi hanya sarakit, rong wang saprapat uangnya. Dan disiapkan mayang wangi, dan cacarangan suruh

Sajen-sajen wau lajeng dipuntaleni wonten ing *patanen*. Ingkang masang sajen kasebut kedah wanita ingkang sampun sepuh.

8) Sajen Garenda

Sajen garenda kaperangan saking:

- (1) Ayam panggang;
- (2) Sekul tumpeng;
- (3) Klasa wutuh;
- (4) Jadah;
- (5) Jenang;
- (6) *Pondoh* biru;
- (7) Gendhis klapa satangkep;
- (8) Pisang ayu;
- (9) Sirih ayu;
- (10) Pirantos dhahar;
- (11) Sisir suri;
- (12) Kaca timur;
- (13) Lisah *sundhul langit*;
- (14) Jajan pasar;
- (15) Sekar maneka warni;
- (16) Menyan sarta *konyoh* utawi *boreh*;
- (17) Kendhi lan jodhog;
- (18) Klasa pandhan;
- (19) Tindhah *kalih wang sakprasekawan* utawi sadasa sen.

Bab sajen garendra menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 2 lan 3 menika.

Sajen garendra winarna, panggang tumpeng klasa wutuh, jading jenang pondhoh biru, satangkep gula kalapa, gedhang ayu suruh ayu, satundhune pamucangan, jungkat suri kaca timur.

Lenga sundhul ing awiyat, jajan pasar kembang campur, menyan lawan konyoh arum, jodhog kendhi klasa pandhan, tindhih arta away kantun, kehe rong uwang saprapat, iku mung sapisan uwus.

Terjemahan :

Sajen garendra berupa: ayam panggang, nasi tumpeng, tikar utuh, juadah, jenang, pondhoh biru, gula kelapa setangkep, pisang ayu, sirih ayu, perangkat makan sirih lengkap, sisir, suri, cermin timur,

minyak sundhul langit 'kenanga wangi', jajan pasar, bunga aneka macam, kemenyan serta konyoh/boreh harum, gendi beserta tempatnya, tikar pandan, syarat kelengkapan tindhih uang sebanyak rong wang seprapat '10 sen', itu hanya sekali sudah

9) Sajen Siram

Sajen siram calon penganten dipunlampahaken kaping kalih. sajen menika kaperangan saking:

- (1) Sekul tumpeng *robong*;
- (2) Sekul tumpeng *janganan*;
- (3) Jajan pasar;
- (4) Pisang ayu;
- (5) Sirih ayu;
- (6) Sekar;
- (7) Menyan;
- (8) Boreh arum;

- (9) *Tindhih* kalih wang saprasekawan utawi sadasa sen;
- (10) Jarik mori pethak;
- (11) Sekar setaman.

Bab sajen penganten siram menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 4 lan 5 menika.

Sajen adus bakal ngantyan, rambah kaping pindho among, tumpeng robyong arannipun, kalawan tumpeng janganan, jajan pasar gedhang ayu, suruh ayu saabennya, kembang menyan boreh arum.

Tindhihe rong wang saprapat, patelesan lawon pingul, kembang sataman ywa kantun, iku kang kinarya siram, wusing adus gya rinatus, kabeh saranduning badan, iya lawan remanipun.

Terjemahan :

Sajen mandi calon pengantin, berulang dua kali: nasi tumpeng robyong 'dihias', serta nasi tumpeng janganan 'sayur-sayuran', jajan pasar, pisang ayu, sirih ayu besera kelengkapannya, bunga, kemenyan,

boreh harum, syarat kelengkapan tindhih uang rong wang seprapat '10 sen', kain ganti mori putih, bunga setaman jangan ketinggalan; itu yang dipakai sebagai kelengkapan untuk mandi. Setelah mandi segera rinatus 'diasapi ratus' seluruh badan serta rambutnya

Sajen menika dipunginakaken minangka ubarampe ingkang dipunginakaken kangge siram penganten. Saksampunipun siram, sadaya badan lan rikmanipun penganten dipunratus.

10) Sajen Paes

Paes asalipun saking tembung *maesi*, inggih menika maes calon penganten putri dening wanita ingkang ahli ing bab menika, supados calon penganten putri ketinggal langkung ayu dan kados gegambaraning widadari (Bratawidjaja, 1995: 120).

Sajen paes ugi dipundamel kaping kalih. sajen menika dipunparingaken ing papan kangge maes penganten lan papan lenggahanipun penganten. Ing ngandhap menika dipunandharaken ubarampe saking sajen papan kangge maes penganten.

- (1) Ayam panggang;
- (2) Sekul tumpeng;
- (3) Klapa wutuh;
- (4) Ayam urip;
- (5) Gendhis klapa;
- (6) Jadah;
- (7) Jenang;
- (8) *Pondhoh* biru;
- (9) Sekar boreh;
- (10) Jajan pasar;
- (11) Pisang ayu;
- (12) Sirih ayu;
- (13) Sisir suri;
- (14) Kaca *timur*;
- (15) Lisah *sundhul langit*;
- (16) Tindhah *selangkung wang* utawi kirang langkung 212,5 sen.

Bab sajen paes menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 6 lan 7 menika.

Sajen paes rong rambahan, sarambahane winurus, panggang tumpeng krambil wutuh, pitik urip gula kelapa, jadah jenang pondhoh biru, kembang boreh jajan pasar, gedhang ayu suruh ayu.

Langkep saadune pisan, jungkat suri kaca timur, lenga sundhul mega biru, tindhihe salawe uwang, anadene linggihipun, kalasa pasir kang rembyak, tale mekira cinatur.

Terjemahan :

Sajen paes 'berhias' dua kali: pertama, ayam panggang, nasi tumpeng, kelapa utuh, ayam masih hidup, gula kelapa, juadah, jenang, pondhoh biru, bunga boreh, jajan pasar, pisang ayu, sirih ayu,

lengkap dengan perlengkapannya sekali: sisir suri, kaca cermin timur, minyak sundhul langit 'kenanga wangi', uang tindhih 'syarat kelengkapan' selawe wang 'lebih kurang 212,5 sen'. Adapun tempat duduknya: tikar pasir 'halus' rembyak 'berumbai-rumbai tepinya', beralaskan

daun kluwih, ilalang, daun apa-apa sera daun kara, kain lebar dan sumekan 'kain penutup dada', encit 'kain sembagi' sepantasnya, letrek bermacam-macam namun lengkap dengan gambar bunga-bunganya.

Upahnya masing-masing rong reyal 'lima rupiah', jadi berjumlah empat reyal. Yang dipakai/jenis pakaian: baju, kain, dan kesemekan 'kain penutup dada', itu semuanya menjadi milik wanita juru paes, sejumlah sapengadeg 'lengkap'

Menawi ubarampe kangge papan palenggahanipun inggih menika:

- (1) Klasa pasir ingkang rembyak;
- (2) Alas ron kluwih;
- (3) Jarik wiyar lan sumekan;
- (4) Encit;
- (5) Letrek maneka warni nanging jangkep kembanganipun.

Bab ubarampe palenggahan menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 7 lan 8 menika.

Langkep saadune pisan, jungkat suri kaca timur, lenga sundhul mega biru, tindhihe salawe uwang, anadene linggihipun, kalasa pasir kang rembyak, tale mekira cinatur.

Godhong kluwih alang-alang, godhong apa-apa iku, lawan godhong kara uwus, jarik amba myang sumekan, encit ing sapantesipun, letrek ingkang warna-warna, kang pepak kembanganipun.

Terjemahan :

langkep dengan perlengkapannya sekali: sisir suri, kaca cermin timur, minyak sundhul langit 'kenanga wangi', uang tindhih 'syarat kelengkapan' selawe wang 'lebih kurang 212,5 sen'. Adapun tempat duduknya: tikar pasir 'halus' rembyak 'berumbai-rumbai tepinya', beralaskan

daun kluwih, ilalang, daun apa-apa sera daun kara, kain lebar dan sumekan 'kain penutup dada', encit 'kain sembagi' sepantasnya, letrek bermacam-macam namun lengkap dengan gambar bunga-bunganya.

Anggenipun maes, juru paes ugi pikantuk jamuan unjukan, ulam lan dhaharan ingkang dipuntata, sekul pethak ingkang dipunparingaken *panjang* lan ugi pikantuk berkat.

11) Sajen Nikah

Sajen nikah menika kaperang saking:

- (1) Ayam panggang;
- (2) Sekul tumpeng;
- (3) Klapa wutuh;
- (4) Gendhis klapa;
- (5) Ayam urip;
- (6) Sekul *pondhoh*;
- (7) Wajik;

- (8) Jadah;
- (9) Jenang;
- (10) Jajan pasar;
- (11) Boreh arum;
- (12) Sekar;
- (13) Menyan;
- (14) Sisir suri;
- (15) Kendhi;
- (16) Jodhog;
- (17) Kaca timur;
- (18) Sirih ayu;
- (19) Pisang ayu;
- (20) Lisah sundhul langit;
- (21) Benang lawe;
- (22) Cikal kalih iji;
- (23) Tindhah kalih wang sakprasekawan;
- (24) Uvos saberuk;
- (25) Klasa pandhan;
- (26) Mori pethak sekacu;

Bab sajen nikah menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 13 lan 14 menika.

Nahen sajening paningkah, panggang tumpeng klapa wutuh, gula krambil ayam idhup, pondhoh wajik jadah jenang, jajan pasar boreh arum, kembang menyan suri jungkat, kendhi jodhog kaca timur.

Suruh ayu sabumbunya, satangkep kang pisang ayu, lenga sundhul langitipun, lawe lan kekalih cikal, rong wang saprapat tindhih mung, saberuk bras klasa pandhan, sakacu kang lawon pingul.

Terjemahan :

Adapun sajen nikah adalah: ayam panggang, nasi tumpeng, kelapa utuh, gula kelapa, ayam hidup, nasi pondhoh, wajik, juadah, jenang, jajan pasar, boreh harum, bunga, kemenyan, suri, sisir, gendi, jodhog 'tempat gendi', cermin timur,

sirih ayu selengkapnya, pisang ayu dua sisir, minyak wangi, lawe 'benang', dan cikal 'kelapa yang telah tumbuh' dua butir, uang tindhih rong wang saprapat '10 sen', beras saberuk 'satu takaran', tikar pandan, mori putih sekacu 'persegi'.

Lajeng kedah dipunsediakaken *sanggan* utawi baki kangge ubarampe sajen

serakit. Wosing sanggan menika inggih menika:

- (1) Sekawan tangkep pisang ayu;
- (2) Sirih ayu;
- (3) Pantun;
- (4) Kisi;
- (5) Agel;
- (6) Kapuk;
- (7) Lisah sundhul langit;
- (8) Sisir suri;
- (9) Kaca;
- (10) Dom waja;

- (11) Asem;
- (12) Kunir;
- (13) Menyan;
- (14) Sekar boreh arum;
- (15) Benang lawe satukel;
- (16) Arta selangkung wang;

Bab ubarampe sanggan menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 15 dumugi 17 menika.

Sanggan sarakit warnanya, patang tangkep gedhang ayu, suruh ayu abenipun, sarwa wetahan sadaya, pari kisi agel kapuk, lenga sundhul-langit jungkat, suri kaca dom wajeku.

Asem kunir menyan kembang, boreh arum away kantun, anyetukel lawenipun, artane nyelawe uwang, mori putih kanggo tutup, tinata dadi sawadhah, poma away na kalimput.

Terjemahan :

Sanggan 'baki isi kelengkapan sajen' serakit 'dua buah' berisi patang tangkep 'delapan sisir' pisang ayu, sirih ayu beserta kelengkapannya serba utuh semuanya, padi, kisi 'ikalan benang', agel 'serat kulit tangkai daun gebang' kapuk, minyak wangi, sisir, suri, cermin, jarum baja,

asam, kunyit, kemenyan, bunga boreh harum, benang lawe satukel 'satu ikat' masing-masing, uang selawe wang '212,5 sen' masing-masing, mori putih penutupnya, ditata di suatu tempat, jangan sampai ada kekurangannya.

Sajen-sajen kasebut lajeng dipuntutup mori pethak lajeng dipunparingaken ing wadah. Wonten malih ubarampe sanesipun inggih menika klasa pandhan ingkang dipunparingi alas mori pethak tigang kacu ingkang badhe dipunlenggahi penganten nalika akad nikah.

12) Sajen Panebus Kembar Mayang

Wekdal nebus kembar mayang, tiyang Jawi ugi nyediakaken saperangan sajen.

Sajen kasebut ing antawisipun:

- (1) Pisang ayu kalih sisir;
- (2) Sirih ayu;
- (3) Pantun;
- (4) Benang;
- (5) Agel;
- (6) Kapuk;
- (7) Lisah sundhul ing awiyat;
- (8) Menyan;
- (9) Sekar boreh arum;
- (10) Sisir suri;
- (11) Dom waja;
- (12) Gendhis klapa setangkep;
- (13) Asem;
- (14) Kunir;
- (15) Benang lawe;
- (16) Tindhih selangkung wang;

Bab sajen panebus kembar mayang menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 19 dumugi 20 menika.

Panebus sadhiyanana, winadhahan ingkang patut, satangkep gedhang kang ayu, suruh ayu saabennya, pari kisi agel kapuk, lenga sundhul ing awiyat, menyan kembang boreh arum.

Jungkat suri edom waja, satangkep gula klapeku, asem kunir lawenipun, tindhihe salawe uwang, srebet putih tutupipun, dinokok neng pondhokira, enggone panganten kakung.

Terjemahan :

Hendaklah disiapkan panebus 'sebagai tebusan' yang ditempatkan pada wadah pantas, berupa: pisang ayu dua sisir, sirih ayu dengan kelengkapannya, padi, benang, agel, kapuk, minyak wangi, kemenyan, kembang, boreh harum,

sisir suri, jarum baja, gula kelapa setangkep 'dua keping', asam, kunyit, benang lawe, uang tindhih selawe wang '212,5 sen', lap makan putih sebagai penutup; diletakkan di pondokan tempat pengantin pria.

Sadaya sajen kasebut dipuntutup serbet pethak lan dipunsukakaken pondhokanipun panganten kakung. Wekdal temu panganten, panebus dipuntampi ibu panganten putri. Ingkang bekta panebus kasebut kedah wanita ingkang langkung sepuh. Menawi sampun dipuntampi, saklajengipun dipunlampahaken upacara panggih.

13) Sajen Majemukan Midadareni

Wilujengan *majemukan midadareni* dipunlampahaken saksampunipun *bedhug* kangge mulekaken Kanjeng Nabi Rasul, pramila asring dipunwastani *rasulan*. Ingkang kedah dipunsediakaken wekdal majemukan midadareni menika ing antawisipun:

- (1) Sekul *wuduk* utawi sekul gurih kalih ambengan;
- (2) Ulam ayam wutuh dipunmasak *lembaran* utawi santan cacah kalih wadah;
- (3) Lombok abrit kenceng satunggal wadah dipuncampur sarem wuku ingkang dipungerus alus;
- (4) Sekar kantil pethak lan jenar;

(5) Dupa;

(6) Boreh arum.

Bab sajen majemukan midadareni menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 31 dumugi 32 menika.

Wilujengan majemukan, midodareni puniku, meneng bedhug ing pangepung, memule (n)Jeng Nabi Duta, rasulan babasanipun, sega wuduk rong ambengan, lembaran rong wadhah wutuh.

Pitik wadon pitik lanang, ingkang timbang agengipun, Lombok bang kenceng sawadhah, winorke kelawan uyah, wuku ginerus kang alus, kembang kanthil putih jenar, kutug boreh arum-arum.

Terjemahan :

Selamatan majemukan midadareni itu dilaksanakan selesai bunyi bedhug, memuliakan Kanjeng Nabi Rasul, (maka) dinamakan rasulan, yaitu: nasi wuduk 'gurik', dua ambengan; daging ayam dimasak lembaran 'bersantan' dua wadah, utuh;

Lombok merah yang lurus satu wadah dicampur garam buku yang ditumbuk halus, bunga kantil putih dan kuning, dupa, boreh harum

14) Sajan kangge Memule

Memule awujud upacara ingkang dipunlampahaken kangge mulekaken sadaya leluhur kakung lan estri. Ingkang kedah dipunsediakaken wekdal *memule* inggih menika:

- (1) Sekul golong;
- (2) Jangan menir;
- (3) Pecel ayam;
- (4) Jangan padha mara;

- (5) Ulam ranjapan;
- (6) Ulam dharat;
- (7) Ulam kali;
- (8) Ulam laut;
- (9) Maneka warna pala pendhem ingkang mentah lan mateng;
- (10) Ketan;
- (11) Kolak;
- (12) Apem kocor;
- (13) Apem abrit;
- (14) Sekar boreh;

Bab sajen memule menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 33 lan 34 menika.

Lan memule sanggyanira, luluhur estri myang jalu, sega golong jejeripun, jangan menir pecel ayam, jangan padha-mara iku, kalawan iwak ranjapan, iwak dharat kali laut.

Papanganan warna-warna, pala pendhem simper gantung, kang mentahan kang kinulup, lah-olahan warna-warna, ketan kolak away kantun, apem kocor apem abang, sekar boreh datan kantun.

Terjemahan :

Untuk memuliakan semua leluhur pria dan wanita, berwujud: nasi golong 'bundar berbentuk bola', sayur menir 'bening', pecal ayam, sayur padha-mara, serta iwak ranjapan 'daging hewan buruan', iwak dharat 'daging ternak', iwak kali 'ikan sungai', dan ikan laut;

bermacam-macam makanan, pala pendhem 'hasil bumi yang di dalam tanah', yang ditanah, maupun yang ada di atas tanah, mentah maupun yang dimasak; ketan 'nasi pulut', kolak, apem kocor 'berkuah manis', apem merah; kembang boreh tidak ketinggalan

15) Selamatan Saksampunipun Nikah

Wilujengan saksampunipun nikah limrahipun dipunginakaken kangge ngirim donga kangge para leluhur. Nalika wilujengan kedah nyediakaken ubarampe kados mekaten.

- (1) Sekul *asahan* cacahipun gangsal ambeng;
- (2) Sekul golong;
- (3) Sekul wuduk;
- (4) Jangan menir;
- (5) Pecel ayam;
- (6) Ayam jago lan babon dipunmasak bumbu *lembaran*;
- (7) Jenang pethak;
- (8) Jenang abrit;
- (9) Jenang baro-baro;
- (10) Jajan pasar;
- (11) Sekar boreh;
- (12) Kemenyan;
- (13) Arta kangge slawat cacah kalih wang sakprasekawan utawi 10 sen.

Bab sajen slametan sasampunipun nikah menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 35 lan 36 menika.

Slametan sawusing ningkah, kirim donga pra luluhur, sega asahan kehipun, limang ambeng away kurang, sega golong sega wuduk, jangan menir pecel ayam, lembaran estri myang jalu.

Jenang putih lawan abang, miwah jenang baro-baro, jajan pasar away kanton, kembang boreh lawan menyan, dhuwit dadya slawatipun, rong uwang luwih saprapat, kang pepak rarampenipun.

Terjemahan :

Selamatan setelah nikah, mengirim doa kepada leluhur, yaitu: nasi asahan jumlahnya lima ambeng tidak boleh kurang, nasi golong 'bundar bentuk bola', nasi wuduk 'gurih', sayur menir 'bening', pecal ayam, ayam jantan dan betina dimasak bumbu lembaran 'bersantan kental',

jenang putih, jenang merah, serta jenang baro-baro 'tepi putih tengah merah dan dicampuri gula kelapa', jajan pasar, kembang boreh serta kemenyan, uang sebagai slawat rong wang saprapat '10 sen' lengkap.

Ubarampe ing wilujengan menika sami kaliyan ubarampe ing upacara brokohan ingkang dipunlampahaken saksampunipun upacara temu penganten.

16) Sarat Penganten Boyong

Sarat ingkang kedah dipunsediakaken nalika boyong penganten inggih menika:

- (1) Bantal jumputan kangge sare saksampunipun upacara panggih;
- (2) Ponjen isi anggi-anggi ingkang saklajengipun dipunlebetaken kanthong.
Kanthong-kanthong kasebut dipundadosaken satunggal ing kanthong ingkang langkung ageng. Anggi-anggi kasebut dipunbuang saben ngliwati lepen;
- (3) Ayam alit, menawi boten wonten saged dipungantos tigan;
- (4) Sekar;
- (5) Menyan;
- (6) Boreh;
- (7) Miri;
- (8) Kluwak;

(9) Uwos.

Bab sarat penganten boyong menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 4 dumugi 6 menika.

Nyi Sriyatna amedharken malih, anakmu si Menok, gawekana bantul jumputane, kanggo turu sawuse apanggih, besuk lamun mulih, iku aja kantun.

Lawan ponjen isi anggi-anggi, winadhahan kanthong, dhewe-dhewe gya neng kantong gedhe, lan (ng)guwangi besuk ulihneki, saben angliwati, ing kali puniku.

Rupa pitik sawiji kang cilik, kembang menyan konyoh, miri kluwak kalawan berase, wadhahan dumadi sawiji, menek tan na pitik, endhog bae cukup.

Terjemahan :

Nyi Sriyatna berkata lagi, “Anakmu si Menok buat bantal jumputan untuk tidur setelah upacara temu, kelak bila pulang supaya dibawa jangan sampai tertinggal.

Serta ponjen ‘kantong’ berisi anggi-anggi ‘bumbu-bumbu jamu’ dimasukkan kantong masing-masing kemudian dijadikan satu dalam kantong besar; sedangkan pulangnya kelak, setiap melewati sungai membuang:

seekor ayam kecil, kembang, kemenyan, boreh, kemiri, kluwak, beras, dijadikan satu wadah, namun bila tidak ada ayam cukup telur saja

Sadaya sajen kasebut dipundadosaken satunggal ing satunggaling wadah.

17) Wilujengan Sepasaran

Ing *sapasar* utawi dinten kaping gangsal saksampunipun upacara penganten, kedah nyediakaken:

- (1) Sekul wuduk;
- (2) Sekul golong;
- (3) Sekul jenar;

- (4) Uvos ingkang wonten ing klemuk dipuncampur ngantos rata;
- (5) Jenang sungsum;
- (6) Juruh.

Bab sajén selametan sepasaran menika wonten ing *Serat Centhini* dipuntedahaken wonten ing pethikan jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 7 dumugi 9 menika.

Sapasare kudu dislameti, sega wuduk golong, sega punar beras ingkang aneng, ing kalemuk uworna kang wradin, salawe wang dhuwit, kanggowo tetuku.

Pirantine sega telung warni, yen tan cukup ejog, nanging kudu mangkono sarate, lawan jenang sungsum juruh krambil, diratakna maring, kang pada tutulung.

Lan panganten sabarayatneki, kang padha kaleson, kabeh iku namung nirokake, kang wus klakon du king nguni-uni, basane ngeluluri, ujaring pra sepuh.

Terjemahan :

Pada sapasar 'hari kelima'-nya harus diselamati: nasi wuduk, golong, nasi kuning, beras yang ada di klemuk 'guci kecil' campuran yang rata, uang selawe wang '212,5 sen' dipakai untuk membeli

kelengkapan nasi tiga macam tadi, bila tidak cukup ditambah, tetapi harus demikian syaratnya, serta jenang sungsum 'dari tepung beras' dan juruh 'air larutan gula kelapa', diberikan kepada semua orang yang membantu bekerja pada peralatan secara merata,

juga kepada pengantin dan keluarganya yang bersangkutan. Semua itu hanya menirukan yang telah terjadi dahulu kala, dengan kata lain melestarikan lata orang tua."

Sabarang ubarampe kasebut dipunsukakaken tiyang ingkang mbiyantu nyambut damel ing acara pawiwahan menika, kalebet ugi penganten lan

kaluwarganipun. Adat kasebut sampun dipunlampahaken saking jaman rumiyin. Lan dipunlestantunaken dumugi jaman nalika *Serat Centhini* dipunanggit.

Nanging ing wekdal samenika kathah ingkang sampun boten ngawontenaken sajen. Miturut Nurhayati (2001: 35-36) alesanipun amargi perkawis ekonomi, paedah, agami lan amargi boten mangertos. Kangge ngawontenaken sajen ingkang jangkep perlu arta ingkang kathah, dene paedahipun kirang katingal, lan katingal mubadzir. Amargi alesan menika cacah sajen wonten ing upacara pawiwahan ing wekdal samenika dipunkirangaken. Sanesipun ugi amargi perkawis agami, padamelan kados mekaten mlebet kategori syirik, pramila sajen kasebut dipunbotenwontenaken. Sajen ingkang taksih dipunwontenaken inggih menika *sanggan* lan *abon-abon* (*suruh ayu*, *pisang ayu*, lan *lawe*).

b. Saperangan acara wilujengan wonten ing upacara pawiwahan

Wonten ing saperangan acara, masarakat Jawi ngawontenaken acara *wilujengan* sakderengipun utawi saksampunipun acara kasebut dipunlampahaken, adat menika ugi wonten ing upacara pawiwahan. Ing ngandhap menika saperangan wilujengan ingkang dipunwontenaken nalika upacara pawiwahan ing *Serat Centhini*.

1) Wilujengan ngadegaken tarub

Wilujengan ngadegaken tarub menika dipunlampahaken saderengipun tarub dipunpasang. Wilujengan menika dipunlampahaken kangge mulyakaken para luluhur saking calon penganten putri lan calon penganten kakung. Wonten ing *Serat Centhini*, wilujengan ngadegaken tarub dipunandharaken wonten ing jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 4 dumugi 6 ing ngandhap menika.

Aturipun lujenga ngadeging tarub, ujub amumulya, Ki Ageng Tarub ing uni, myang luluhur saking estri saking priya.

Kang samara siti kutu-kutu, walang wong antaga, kang denambah sadayeki, mugi sami anebihna sambekala.

Anyelakna ing suka raharja sarju, kadugen sakarsa, donganya mulyaken Kyai, Ageng Tarub kalawan salamet donga.

Terjemahan :

Katanya, “Selamatan mendirikan teratak, ujub memuliakan Ki Ageng Tarub dahulu dan para leluhur dari pihak wanita maupun pria.

Mereka yang disebut semara bumi ‘makhluk halus penjaga bumi’ serta kutu-kutu walang antaga ‘semua makhluk hewan dan manusia’ yang dilalui, semua semoga mereka menjauhkan aral,

mendekatkan pada kesukaran, keselamatan, berkenan terlaksana semua keinginan. Doanya: memuliakan Kiai Ageng Tarub, dengan doa selamat.

Pethikan ing nginggil menika nedahaken bilih wilujengan ngadegaken tarub dipunwiwiti ujub mulyakaken Ki Ageng Tarub. Salajengipun mulyakaken para luluhur saking calon penganten putri lan calon penganten kakung, sarta mulyakaken samara bumi lan kutu-kutu walang antaga ingkang dipunliwati. Wilujengan menika dipunlampahaken supados upacara pawiwahan menika tinebihna saking sambekala, nyelakaken ing suka, raharja, sarju lan kadugen sakarsa. Donga ingkang dipunwaos ing wilujengan ngedegaken tarub menika inggih menika donga mulyakaken Kyai Ageng Tarub lan donga kaslametan.

2) Wilujengan midadareni

Wilujengan midadareni menika asring dipunwastani majemukan. Wilujengan menika inggih menika wilujengan utawi rasulan ingkang dipunlampahaken ing dalu

midadareni dipundherekaken para tamu ingkang rawuh wonten ing tirakatan. Wonten ing *Serat Centhini*, bab wilujengan majemukan midadareni menika dipunandharaken ing jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 7 lan 8. Pethikanipun wonten ing ngandhap menika.

Wilujengan midadareni majemuk, ujub asung dhahar, (n)jeng Gusti Nabi sinelir, dalah garwa putra wayah myang sakabat.

Ing pangiwa asung dhahar sanggyanipun, tuwin para widadari, (m)brekahana midadareni pangantyan.

Sapanginggil tulusa suka rahayu, ywa na kara-kara, donganipun Rasul tuwin, donga slamet cekap kakalih punika.

Terjemahan :

Selamatan midadareni 'malam sebelum pengantin dipertemukan' ialah majemuk(an) 'selamatan bersama orang banyak' dengan tujuan mempersembahkan makan kepada Kangjeng Gusti Nabi pilihan beserta istri, putra, cucu, dan sahabatnya.

Kecuali itu, juga mempersembahkan makan kepada para bidadara dan bidadari semuanya, semoga memberi berkat kepada pengantin pada malam midadareni tersebut.

Demikian juga semoga lestari suka selamat, jangan ada alangan apa pun; doanya doa Rasul dan doa Selamat, cukup dua macam itu saja.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken bilih wilujengan midadareni awujud majemukan kanthi pangajab asung dhaharan kangge Kanjeng Gusti Nabi sarta garwa, putra, wayah, lan sahabatipun. Sanesipun ugi asung dhaharan kangge para widadari supados paring berkah kangge penganten. Sarta supados lestantun suka rahayu, boten wonten alangan menapa kemawon. Donga ingkang dipunwaos inggih menika donga Rasul lan donga kaslametan.

3) Wilujengan sasampunipun upacara nikah

Sasampunipun upacara nikah dipunlampahaken, dipunwontenaken wilujengan sasampunipun upacara nikah. Wilujengan kasebat dipunwontenaken kanthi pangajab ngirim donga lan syukur dhumateng para luluhur. Wonten ing *Serat Centhini*, wilujengan sasampunipun nikah dipunandharaken wonten ing jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 10 lan 11 ing ngandhap menika.

Wilujengan sabibaring ningkahipun, ujub kintun donga, tuwin mumule sanggyaning, pra luluhur saking estri saking priya.

Kang samara siti tuwin kutu-kutu, walang wong antaga, kang denambah sadayeki, tinebihna saking ing beka sengkala.

Anyelakna ing seneng suka rahayu, kadugen sakarsa, donganya slamet bidini, saha mawi donga takwil ngumurana.

Terjemahan :

Selamatan sesudah upacara nikah, bertujuan mengirim doa dan memuliakan semua leluhur dari pihak istri dan suami,

juga semara –siti ‘yang menjaga bumi’ serta kutu-kutu walang wong antaga ‘segenap makhluk hidup’ yang ditemui, hendaknya dijauhkan dari mara bahaya,

hendaknya didekatkan pada kesenangan, kegembiraan dan kebahagiaan, tercapai semua kehendaknya. Doanya Selamat bidini serta dia Takwil ngumur.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken bilih wilujengan sasampunipun nikah dipunwontenaken kangge ngirim donga lan mulyakaken sanggyaning para luluhur saking penganten putri lan penganten kakung, sarta para samara siti lank utu-kutu walang wong antaga. Saking wilujengan menika dipunajab dipuntebihaken saking sambekala, dipuncelakaken ing seneng suka rahayu lan kadugen sakarsa. Donga

ingkang dipunwaos ing wilujengan menika inggih menika donga *selamet bidini* sarta donga *takwil ngumur*.

4) Wilujengan brokohan

Brokohan sanesipun dipunlampahaken nalika wonten bayi ingkang miyos, ugi dipunlampahaken nalika ngawontenaken upacara pawiwahan. Bab kasebat dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 13-14 ing ngandhap menika.

Wilujengan brokohan sasampunipun, panggihing pangantyan, ujubipun nyumerepi, sadhereking pangantyan estri lan priya.

Ingkang lair nunggil sadinten puniku, mugi andongakna, lestantun suka basuki, donganipun takwil ngumur myang raharja.

Terjemahan :

Selamatan brokohan sesudah upacara temu pengantin, bertujuan mengetahui saudara wanita dan pria

yang lahir bersamaan sehari, dengan harapan semoga mendoakan lestari, bagian dan selamat, doanya Takwil ngumur dan Selamat.

Saking pethikan ing nginggil menika saged dipunpirsani bilih wilujengan brokohanipun dipunlampahaken sasampunipun upacara panggih penganten. Wilujengan menika gadhah ancas kangge nyumerepi sederekipun penganten putri lan kakung ingkang miyosipun tunggil sadinten. Kaliyan ndedonga mugi lestantun suka lan basuki. Donga ingkang dipunwaos inggih menika donga *takwil ngumur* lan *raharja*.

5) Wilujengan sepasaran

Wilujengan menika dipunlampahaken gangsal dinten sasampunipun dipunwontenaken upacara penganten utawi satunggal pasaran. Bab wilujengan

sepasaran menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 15-17 ing ngandhap menika.

Wilujengan inggih ing sapekenipun, pangantyan ujubnya, mumule kang smara-siti, amumule kang dipun ambah sadaya.

Myang kadangnya pangantyan estri lan jalu, lawan dinten sapta, pekenan gangsal kang mugi, anyelakna kecekapan sukawirya.

Alestantun karya sapanginggilipun, ywa na sambekala, donganipun sami ugi, muhung slamet lawan takwil ngumurana.

Terjemahan :

Selamatan pada hari kelima pengantin bertujuan memuliakan semara siti 'yang menjaga bumi', memuliakan semua yang diinjak/dilalui,

serta saudara pengantin wanita dan pria, demikian juga memuliakan ketujuh hari dan kelima pasaran, semoga dapat terpenuhi segala keperluan, gembira ria dan sejahtera,

sehingga lestari selamat tidak ada gangguan apa pun. Doanya juga sama, yaitu Selamat dan Takwil ngumur.

Saking pethikan ing nginggil saged dipun dudut bilih wilujengan sepasaran kasebat dipunwontenaken kangge mulyakaken semara siti sarta sederekipun penganten putri lan kakung. Ugi kangge mulyakaken pitung dinten lan kalima pasaran. Kanthi ngawontenaken wilujengan sepasaran menika dipunajab saged nyelakaken kacekapan, suka lan raharja, saged lestantun, slamet tanpa wonten alangan menapa kemawon. Donga ingkang dipunwaos inggih menika donga *slamet* lan *takwil ngumur*.

6) Wilujengan selapanan

Wilujengan selapanan dipunlaksanakaken tigang dasa gangsal dinten sasampunipun upacara pawiwahan dipunlampahaken. Ancas dipunwontenaken

wilujengan menika boten beda kaliyan wilujengan saderengipun, inggih menika kangge mulyakaken samara siti, sederek-sederekipun penganten putri lan kakung ingkang sareng miyosipun. Bab wilujengan selapanan menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 19 dumugi 21 ing ngandhap menika.

Arta wajib kalih wang saprapat namung, ujub amumulya, dhateng kang samara-siti, nyumerepi dhateng sadherekipun pangantyan.

Estri jalu ingkang sareng lairipun, anjumurungana, kadugena ing sakapti, sukawirya winantua karaharjan.

Kadrajatan amintir rijeknipun, dremna sugih putra, danganya takwil ngumuri, lawan donga salamet datan tinar.

Terjemahan :

dengan uang wajib kalih wang saprapat '10 sen', bertujuan memuliakan yang semara bumi, tidak melupakan kepada saudara-saudara pengantin

pria maupun wanita yang bersamaan waktu kelahirannya, semoga berkenan merestui, sehingga tercapai semua kehendaknya. Semoga bahagia, mulia, selamat, sejahtera,

berpangkat, banyak rejeki dan banyak anak. Doanya: Takwil ngumur dan doa Selamat tidak boleh tertinggal.

Saking pethikan ing nginggil menika katingal bilih wilujengan menika dipunwontenaken kangge mulyakaken semara siti lan nyumerepi sederekipun penganten putri lan kakung ingkang dinten miyosipun sami. Sanesipun kanthi ngawontenaken wilujengan menika saged kadugen ing sakapti, sukawirya wianntua karaharjan, kadrajatan, amintir rejeknipun, lan sugih putra. Donga ingkang dipunwaos ing wilujengan menika inggih menika donga takwil ngumur lan donga kaslametan.

Wonten ing *Serat Centhini* ugi dipunsebataken menapa kemawon sajen ingkang dipunwontenaken nalika wilujengan selapanan. Bab kasebat dipunandharaken wonten ing pethikan ing ngandhap menika.

Wilujengan salapanan warninipun, tumpeng jajanganan, jenang pethak jenang abrit, jenang baro-baro tuwin jajan pasar.

Arta wajib kalih wang saprapat namung, ujub amumulya, dhateng kang samara-siti, nyumerepi dhateng sadherekipun pangantyan.

Terjemahan :

Selamatan selapanan 'hari ke-35, berwujud: tumpeng sayuran, jenang putih, jenang merah, jenang baro-baro, dan jajan pasar,

dengan uang wajib kalih wang saprapat '10 sen', bertujuan memuliakan yang semara bumi, tidak melupakan kepada saudara-saudara pengantin

Saking pethikan kasebat ngandharaken bilih wosipun sajen wilujengan selapanan inggih menika tumpeng jajanganan, jenang pethak, jenang abrit, jenang baro-baro, jajan pasar, arta kalih wang sakprasekawan.

Nanging ing wekdal samenika namung sakedhik ingkang taksih nglestantunaken adat wilujengan kadosta ingkang dipunandharaken ing nginggil. Dene ingkang taksih nglampahaken, ubarampe sarta tatacaranipun sampun boten jangkep malih. Miturut Nurhayati (2001: 35-36) alesanipun amargi perkawis ekonomi, paedah, agami lan amargi boten mangertos. Kangge ngawontenaken sajen ingkang jangkep perlu arta ingkang kathah, dene paedahipun kurang katingal, lan katingal mubadzir. Amargi alesan menika cacah sajen wonten ing upacara pawiwahan ing wekdal samenika dipunkirangaken. Sanesipun ugi amargi perkawis agami, padamelan kados mekaten mlebet kategori syirik, pramila sajen kasebut dipunbotenwontenaken. Saje

ingkang taksih dipunwontenaken inggih menika *sanggan* lan *abon-abon* (*suruh ayu*, *pisang ayu*, lan *lawe*). Sajen kangge wilujengan ing wekdal samenika dipunringkes dados namung *tumpeng*, *jajan pasar*, *jenang abrit/pethak*, *ingkung*, *lalapan* lan *urapan* kemawon.

c. Perangan tiyang rewang

Ing jaman rumiyin, sabarang padamelan dipunlampahaken kanthi cara gotong royong, mliginipun wonten ing upacara penganten adat Jawi. Menawi wonten sederek, kaluwarga utawi tangganipun ingkang ngawontenaken damel, tanpa dipunsuwun tulung lan tanpa upah. Ingkang kados mekaten menika asring dipunwastani *rewang*.

Adhedhasar panaliten wonten ing *Serat Centhini*, wonten saperangan tugas ingkang dipunbagi nalika *rewang* ing upacara pawiwahan, ing antawisipun:

- (1) *Among bukti*, ingkang mimpin sabarang padamelan wonten ing pawon;
- (2) *Among sokaandi*, ingkang majibi nyepeng bagean uwos lan sekul;
- (3) *Among bikang mardeya*, ingkang majibi nyepeng gedhong dhaharan, mamanan, lan olah-olahanipun;
- (4) *Among talijiwa*, ingkang majibi bagean dhaharan lan woh-wohan;
- (5) *Among kahwa*, ingkang majibi gedhong unjukan;
- (6) *Among usadi*, tanggel jawab babagan jampi lan *tapel rapuh*, pupu, unjukan lan anggi-anggi, serbat epos, iman adhem, adu limane, beras kencur, bir manis, sriawan saking pohan pisang kluthuk;

- (7) *Among ganda*, majibi damel wawangi: lisah sekar konyoh, sekar buntal kangge upacara panggih, sekar mlathi minangka gombyoking keris serta tutup gelung gajah ngoling kangge penganten putri, sarta karang melok;
- (8) *Among suka*, nata lelangenipun;
- (9) *Among andrawina*, tanggel jawab sadaya cadhonganipun;
- (10) *Among sukarena*, minangka among tamu;
- (11) *Among busana manggon lan among penganten*, nyepeng busana lan paesipun penganten.

Ing wekdal samenika sampun boten wonten tiyang ingkang rewang kados mekaten. Amargi ing wekdal ingkang langkung modern menika, tiyang langkung remen migunakaken *jasa catering* utawi *wedding organizer* ingkang langkung gampil. Bab kasebat saged kadadosan amargi tiyang ing wekdal samenika tansah *sibuk* kaliyan padamelanipun piyambak-piyambak. Tangga tepalih ugi boten saged paring pambiyantunipun amargi boten gadhah wekdal. Menawi taksih wonten tiyang rewang, menika namung wonten ing desa.

d. Milih dinten kangge ngresmikaken upacara penganten

Tiyang Jawi pitados bilih menawi ngresmikaken penganten ing wulan ingkang kirang sae, padintenan sasampunipun kraman ugi boten sae. Pramila, menawi ngremikaken penganten, wonten saperangan wulan ingkang dipunanggep sae lan awon kangge ngresmikaken penganten. Wulan ingkang dipunginakaken inggih menika wulan Islam.

Tabel 3. Wulan ingkang Sae lan Kirang Sae kangge Ngresmikaken Penganten

No.	Wulan	Kapitadosan
1.	Muharram	Awon, badhe gadhah kathah utang.
2.	Sapar	Boten sae.
3.	Rabiulawal	Awon, salah satunggal jodho badhe seda.
4.	Rabiulakir	Awon, asring nesu lan padu.
5.	Jumadilawal	Awon, pikantuk larangan Hyang Widdhi, badhe kathah maling, asring zina lan pikantuk isin.
6.	Jumadilakir	Sae, badhe gadhah kathah emas lan permata.
7.	Rajab	Sae, badhe sugih putra lan donya.
8.	Sya'ban	Sae ing sabarang perkawis.
9.	Ramadhan	Awon, asring nglampahaken padamelan iblis.
10.	Sawal	Boten sae, asring gerah.
11.	Dzulkaidah	Awon, susah pagesanganipun.
12.	Besar	Sae, badhe pikantuk slamet.

e. Nampi sumbangan

Paring sumbangan limrahipun dipunlampahaken ing dinten-dinten tartamtu. Tiyang Jawi ing wekdal rumiyin menawi mangertos wonten tiyang ingkang badhe gadhah damel, mesti paring sumbangan kangge tiyang kasebut. Adat kasebut ugi dipunlampahaken nalika wonten tiyang ingkang badhe ngawontenaken upacara pawiwahan.

Wonten ing griyanipun calon penganten putri, dipuntabuh gendhing Kebogiro. Para tamu putri dipuntampi dening ibu calon penganten putri, lan para tamu kakung dipuntampi dening ramanipun calon penganten putri. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 24 dumugi 25.

Èstri jalu nêtêpi rêmbag kang sampun, iyêg abipraya, tan ana cêngil-cinêgnil, wawangkiting ari dhatêng ing sumbangan.

Ambarubul datan ana kêndhatipun, Kêbogiro nganggang, pra èstri tinampèn nyai, para jalêr Kyai Juru kang atampa.

Terjemahan :

baik wanita maupun pria menetapi ketentuan yang telah disepakati dahulu. Serempak seia-sekata tidak ada beda pendapat. Pada batas hari datangnya orang-orang yang memberi sumbangan

berbondong-bondong terus-menerus tidak ada hentinya. Gendhing Kebogiro berbunyi keras. Tamu-tamu wanita diterima Nyai Juru, sedangkan para tamu pria ditemui Kiai Juru

Konteks cariyos pethikan kasebat inggih menika ing wawangkiting dinten tiyang-tiyang ingkang nyukani sumbangan ambarubul rawuh tanpa wonten kendhatipun. Sumbangan ingkang dipunsukakaken awujud menda, kidang menjangan, lembu, utawi maesa. Wonten ingkang nyumbang dhaharan ingkang dipunsukakaken ing bokor.

Ing wekdal samenika acara nyumbang kados mekaten sampun beda lelampahanipun. Sumbangan ingkang dipunsukakaken dhumateng kaluwarga calon penganten awujud arta ingkang dipunsukakaken nalika rawuh wonten ing upacara pawiwahanipun. Limrahipun dipunsukakaken nalika acara pahargyan utawi resepsinipun.

Ing griyanipun Ki Juru dipuntabuhaken gendhing Kebogiro. Para tamu wanita dipuntampi dening Nyai Juru, dene para tamu kakung dipuntampi Kyai Juru. Ingkang dipuntabuh gendhing Kebogiro amargi miturut Bratawidjaja (1995: 160) lancaran Kebogiro ingkang laras Pelog utawi Slendro Manyura namung dipuntabuh kangge

mulyakaken para tamu mliginipun tamu kinormatan. Menawi ing wekdal samenika kathah ingkang nabuh gendhing Kebogiro kangge nampi penganten kakung.

Para tamu dipunsukani suguhan unjukan, dhaharan, sekul lan ulam. Sasampunipun dipunsuguhi, para tamu kondur sarta pikantuk brekatan sarta sekul ulam. Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 26 ing ngandhap menika.

Sêgahipun wedang dharan ulam sêkul, sawusing sinêgah, mantukipun dènsangoni, binêktanan panganan myang sêkul ulam.

Terjemahan :

Jamuannya terdiri atas minuman, makanan, nasi dan lauk pauk. Setelah dijamu mereka pulang dan diberi brekatan 'ulih-ulih' makanan serta nasi berlauk pauk.

Wonten ing *Serat Centhini*, menawi wonten ing gadhah damel, nalika sampun bibar para tamunipun dipunbetakaken brekat awujud ambeng utawi angsul-angsul. Menika sampun dados adat ing masarakat Jawi kangge wujud sukur lan matur nuwun dhumateng para tamu ingkang sampun rawuh lan sampun paring pambiyantunipun. Nyukakaken berkat wonten ing saperangan acara taksih kathah dipunlampahaken wonten ing wekdal samenika.

f. Lamaran

Saderengipun upacara pawiwahan dipunlaksanakaken, langkung rumiyin tiyang sepuh calon penganten kakung ngawontenaken acara lamaran. Nalika lamaran, ingkang kedah nampi lamaran kasebut inggih menika tiyang sepuhipun wanita ingkang

badhe dipunlamar. Bab kasebat dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 27 ing ngandhap menika.

Ing arine dhatenge lamaranipun, Ki Juru pinarak, aneng madyane pandhapi, kadang warga sawatara aneng ngarsa.

Terjemahan :

Pada hari lamaran datang, ki Juru duduk di tengah pendapa. Beberapa sanak saudara ada di depan.

Konteks cariyos saking pethikan kasebat inggih menika wonten ing dinten lamaranipun rawuh, Ki Juru lenggah ing samadyaning pandhapi. Saperangan saderekipun wonten ing ngajeng. Saking pethikan menika saged dipuntingali bilih nalika acara lamaran, tiyang sepuhipun pihak kakung ngawontenaken persiapan lan ngempalaken sederek-saderekipun kangge nglamar wanita pilian putranipun. Ngempalaken sederek-saderekipun wau gadhah ancas supados lamaran kasebut saged dipunseksikaken. Miturut Pringgawidagda (2006, 31-32) kangge tiyang Jawi, seksi kasebut wigatos sanget wigatos sanget menawi ing dinten salajengipun wonten perkawis saengga ingkang gegayutan saked dipuntuntut kanthi moral utawi hukum.

Salajengipun tamu menika ngandharaken kabetahananipun kanthi cara nyukakaken layang ingkang dipunbekta. Layang kasebut dipuntampi dening tiyang sepuhipun calon penganten putri. Tiyang sepuh calon penganten putri cinocogaken cacah kaliyan pratelanipun. Saksampunipun cocog kaliyan tetembungan ingkang dipunandharaken wonten ing layang, para tamu dipunsuguhi lan nalika badhe kondur dipunsukani berkat. Bab kasebat dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 29 dumugi 31 ing ngandhap menika.

Ingkang ngirid wusing matur parlunipun, kanthi srat pratelan, nulya sugata lumadi, wedang dharan ganten eses wangi ngambar.

Nyai juru kaliyan kyai juru, nampeni priyangga, miturut isarat nenggih, cinocogaken cacah lawan pratelan.

Sampun rujuk anetepi criyosipun, ing uni sriyatna, sawusing binujakrami, ingangsulan pamit mantuk wus linilan.

Terjemahan :

Tamu yang datang berkata dan menyatakan keperluannya dengan surat rincian yang mereka bawa. Kemudian jamuan dihidangkan terdiri atas minuman, makanan, sirih, rokok yang semerbak harum.

Nyai Juru dan Kiai juru menerima sendiri menurut catatan. Kemudian dicocokkan jumlah dengan catatan perinciannya.

Setelah cocok sesuai dengan kata-kata yang diucapkan pada bunyi surat. Setelah tamu-tamu (utusan) dijamu dan diberi berkat sebagai ulih-ulih, mereka minta diri pulang.

Konteks cariyos ing pethikan ing nginggil menika inggih menika ngandharaken nalika Kyai Juru nampi lamaran. Kyai Juru lan Nyi Juru nampi piyambak miturut isaratipun. Nyocogaken cacah kaliyan pratelanipun. Sampun cocog lan jumbuh kaliyan tetembungan ingkang dipunandharaken wonten layang. Sasampunipun para tamu utusan dipunsuguhi lan dipunsukakaken berkat, lajeng pamit kondur.

Miturut Pringgawidagda (2006: 28-31), miturut caranipun, lamaran saged dipunbedakaken dados kalih inggih menika kanthi langsung lan boten langsung. Miturut data babagan lamaran menika, cara ingkang dipunginakaken kangge lamaran inggih menika ingkang lamaran boten langsung amargi migunakaken layang. Layang lamaran kasebut dipunpasrahaken dening petugas khusus utawi congkok. Limrahipun wangsulan saking lamaran kasebut boten dipunparingaken langsung sasampunipun

lamaran dipunaturaken, nanging nengga lamaran kasebut dipunrembag dening kaluwarga.

Nanging ing wekdal samenika acara lamaranipun sampun beda lelampahanipun. Amargi calon penganten kekalih limrahipun sampun sumerep, saengga sasampunipun sarujuk kangge nikah, surat lamaran menika dipunlampahaken minangka pralambang kangge ngandharaken niat kangge krama kaliyan calon penganten putri.

g. Paningset

Sasampunipun lamaran dipuntampi, pihak calon penganten kakung nyukani paningset utawi tandha pangiket pirembagan. Tembung paningset asalipun saking tembung *singset*, inggih menika tali ingkang kuwat. Paningset awujud usaha saking tiyang sepuhipun calon penganten kakung kangge ngiket wanita ingkang badhe dipundadosaken mantu. Ancasipun paningset menika inggih menika supados calon suami istri boten milih jodho sanesipun (Pringgawidagda, 2006: 39).

Ubarampe paningset ingkang wonten ing *Serat Centhini* dipunsebataken wonten ing jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 24 dumugi 26 ing ngandhap menika.

Nuwun ingkang kawula tampeni, warni pao-pao, isi arta kalih sami talen, supe lintring panganten kakalih, sinjang lurik bathik, anyatunggal among.

Kasumekan lalemes myang bathik, sami anyawiyos, pisang ayu saabon-abone, dharan jadah jenang pondhoh wajik, lah-olahan inggih, pepak warninipun.

Pecel ayam jangan menir mranti, sekulipun golong, amepeki dharan wowohane, pala pendhem kasimpar menuhi, (m)boten wonten malih, anamung puniku.

Terjemahan :

“Yang saya terima berupa: pao-pao ‘kantong uang’ berisi dua keeping mata uang talen ‘25 sen’, cincin lintring ‘permata’ pengantin dua bentuk, kain lurik dan batik masing-masing selembat,

kasumekan ‘kain penutup dada’ halus dan batik masing-masing selembat, pisang ayu dengan kelengkapannya, makanan juadah, jenang, pondhoh, wajik, serta masakan, juga lengkap macamnya, yaitu:

pecel ayam, sayur menir ‘bening’ tersedia, nasi golong lengkap, buah-buahan, hasil bumi di dalam tanah maupun di atas tanah lengkap; hanya itu tidak ada lagi.”

Konteks cariyos pethikan ing nginggil menika inggih menika andharan Nyai Pujastuti dhumateng Nyai Sriyatna babagan ubarampe paningset. Saking pethikan menika, saged dipundudut bilih ubarampe ingkang dipunsukakaken dening calon penganten kakung minangka peningset inggih menika:

- (1) *Pao-pao* utawi kanthong arta isi kalih keeping mata uang talen utawi cacah 25 sen;
- (2) Kalpika *lintring* kalih wujudipun;
- (3) Jarik lurik saklembat;
- (4) Jarik batik saklembat;
- (5) Kasumekan ingkang alus saklembat;
- (6) Kasumekan batik saklembat;
- (7) Pisang ayu;
- (8) Jadah;
- (9) Jenang;
- (10) Pondhoh;

(11) Wajik.

(12) Dhaharan : pecel ayam, jangan menir, sekul golong jangkep, who-wohan, pala pendhem lan pala kasimpar jangkep.

Ubarampe ingkang dipunginakaken menika wonten makna simbolikipun ingkang ngemot teges lan pralambang. Miturut Pringgawidagda (2006: 44-46), calon penganten kakung nyukakaken arta kangge paningset minangka sumbangan kangge calon marasepuhipun. Arta kasebut dipunwastani *buwuh*, tegesipun arta kangge *imbuh anggone arep ewuh* utawi minangka tambahan dhumateng tiyang sepuh ingkang badhe mantu. Kalpika minangka pralambang tresnanipun calon penganten ingkang tanpa pungkasan. Nyukakaken kalpika menika awujud pangaribawa saking kabudayan kilen. Pirantos busana sapengadeg kadosta jarik lurik, jarik bathik lan kasumekan minangka pralambang bilih calon penganten kakung sampun sanggup nyekapi kabetahan lair batos garwanipun.

Jadah awujud dhaharan ingkang dipundamel saking uwos ketan ingkang dipunmasak sesarengan kaliyan klapa. Jadah menika gadhah teges supados calon penganten kekalih sarta kaluwarganipun saged raket dados satunggal. Jenang awujud dhaharan ingkang dipundamel saking glepung uwos ketan ingkang alot lan raosipun manis. Jenang menika tegesipun supados calon penganten kekalih sasampunipun nikah saged rumaket lan manis. Pisang ayu ingkang dipunpilih inggih menika pisang raja. Pisang raja menika ngemu pangajab supados penganten kekalih saged suka raharja kadosta raja. (Depdikbud, 1978: 65)

Ing wekdal samenika ingkang nglampahaken acara paningset namung sakedhik. Miturut panalitenipun Nurhayati (2001: 32), saking 25 upacara pawiwahan ingkang dipuntliti, namung 4 kasus ingkang nglampahaken acara paningset. Sanesipun dipunlampahaken sesarengan kaliyan *srah-srahan*. Alesanipun supados langkung ringkes lan langkung ekonomis. 4 kasus ingkang nglampahaken paningset nglampahaken kanthi alesan adat saking luluhur. Pirantos-pirantos ingkang dipunbekta sampun dipunjumbuhaken kaliyan kabetahan ing wekdal samenika, saengga wonten pangirangan utawi jinis pirantosipun dipungantos.

h. Tarub

1) Petangan Masang Tarub

Supados pikantuk slamet nalika ngawontenaken damel, masarakat Jawi asring migunakaken petangan kangge nemtokaken dinten sae lan awonipun. Petangan kados mekaten ugi dipunginakaken nalika badhe masang tarub kangge upacara pawiwahan. Wonten ing *Serat Centhini*, petangan kangge masang tarub menika dipunandharaken wonten ing jilid I pupuh 30 sekar Sinom pada 19 lan 20. Wonten ing *Serat Centhini* dipunsebataken bilih petangan kangge masang tarub wonten pitu. Ing ngandhap menika dipunkutip pupuh ingkang ngandharaken bab kasebat.

Adeging tarub punika, pepitu etanganeki, awite tanggal sapisan, tarub-ratu den wastani, tanggal kapindho nenggih, seluman lanang ranipun, ping tiga seluman dyah, ping pat rahayu basuki, kaping lima rahayu salamet tama.

Kaping neme pati lanang, kaping pitu pati estri, ping wolu sami sapisan, tekeng sapiturutneki, mangkya ingetang sami, kaping saping ping wolu, limalas rolikur lan, sangalikuripu nenggih, pan ingaran tarube sri naranata. (jilid I pupuh 30 sekar Sinom pada 19 lan 20)

Terjemahan :

Pemasangan tarub itu, ada tujuh hitungannya, dari tanggal pertama, disebut tarub ratu, tanggal kedua itu seluman lanang disebutnya, yang ketiga seluman dyah, keempat rahayu basuki, kelima rahayu salamet tama.

Pada urutan ke-enam pati lanang, ke-tujuh pati-estri, ke delapan sama dengan yang pertama, dan seterusnya, nanti dihitung sama. Yang pertama sama dengan ke delapan, 15, 22, dan dua puluh Sembilan, itu disebut tarub sri naranata.

Saking pethikan ing nginggil kasebat katingal bilih anggenipun masang tarub menika wonten pitu petanganipun. Wiwit saking tanggal kaping satunggal dipunwastani *tarub ratu*, tanggal kaping kalih dipunwastani *seluman lanang*, kaping tiga *seluman dyah*, kaping sakawan *rahayu basuki*, kaping gangsal *rahayu slamet tama*, kaping enem *pati lanang*, kaping pitu *pati estri*. Ingkang kaping wolus sami kaliyan ingkang kaping satunggal, lan salajengipun dipunetang sami. Wonten ing pethikan saking *Serat Centhini* jilid I pupuh 30 sekar Sinom pada 20 dumugi 22 ing ngandhap menika dipunsebataken tanggal-tanggal ingkang lumebet ing saben nama petangan sarta sipatipun ing nginggil menika.

*Kaping neme pati lanang, kaping pitu pati estri, ping wolus sami sapisan, tekeng sapiturutneki, mangkya ingetang sami, kaping saping ping wolus, **limalas rolikur lan, sangalikuripu nenggih, pan ingaran tarube sri naranata.***

Pindho sanga ping nembelas, telulikur tridaseki, seluman lanang ingaran, ping tiga sadasa tuwin, seluman wadon puniku, kaping pat ping sawelas, wolulas salawe nenggih, apan sami rahayu kawilujengan.

Kaping lima kaping rolas, sangalas nemlikur sami, rahayu tur karaharjan, ping nem ping telulas tuwin, dwidasa saptakuring, ingaran pati lanang iku, ping pitu ping patbelas, slikur wolulikur sami, ingaranan pati wadon tan prayoga.

Terjemahan :

Pada urutan ke-enam pati lanang, ke-tujuh pati-estri, ke delapan sama dengan yang pertama, dan seterusnya, nanti dihitung sama. Yang pertama sama dengan ke delapan, 15, 22, dan dua puluh Sembilan, itu disebut tarub sri naranata.

Dua dan Sembilan kali, sama hitungan ke-16, 23 dan 30, seluman lanang disebut, tiga kali dengan sepuluh, seluman-dyah itu, ke empat kali mulai dari 11, 18, dan 25, semuanya sama, akan selamat sejahtera.

Ke lima sama dengan ke-12, ke 19 dan ke 26, sama, akan mendapat keselamatan dan keberkahan, duapuluh tujuh yang disebut pati lanang iku, ke tujuh dan ke empatkelas, mulai dari 21 dan 28, sama, disebut pati-dyah tidaklah baik.

Pethikan ing nginggil ngandharaken babagan tanggal sarta sipatipun kangge ngadegaken tarub. Tanggal kaping satunggal, 8, 15, 22 lan 29 mlebet *tarub sri naranata* utawi *tarub ratu*. Tanggal 2, 9, 16, 23 lan 30 mlebet *seluman lanang*. Ingkang mlebet ing *seluman dyah* tanggal 3, 10, 14 lan 24. Petangan tarub ratu, seluman lanang lan seluman dyah menika tanggal ingkang boten sae dipunginakaken kangge masang tarub. Tanggal 4, 11, 18, lan 25 mlebet petangan *rahayu basuki*. Petangan kasebat sami pinaringan rahayu lan kawilujengan. Tanggal 5, 12, 19, lan 26 mlebet ing petangan *rahayu slamet tama*. Petangan menika bakal pinaringan rahayu lan karaharjan.

Tanggal ingkang kirang sae miturut pethikan ing nginggil menika inggih menika petangan *pati lanang* lan *pati estri*. Ingkang mlebet ing *pati lanang* inggih menika tanggal 6, 13 lan 27. Dene ingkang mlebet ing *pati estri* inggih menika tanggal 7, 14, 21 lan 28.

Petangan ing nginggil menika jumbuh kaliyan petangan masang tarub ingkang wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* (1980: 26-27). Ing ngandhap

menika dipunsukani tabel masang tarub ingkang nedahaken babagan petangan kangge nemtokaken dinten masang tarubipun.

Tabel 4. Petangan kangge nemtokaken dinten masang tarub.

Tanggal	Nama Petangan	Petangan
1, 8, 15, 22, 29	Tarub ratu / tarub sri naranata	Kagunganipun ratu / raja, boten sae
2, 9, 23, 30	Seluman lanang	Boten sae
3, 10, 17, 24	Seluman dyah	Boten sae
4, 11, 18, 25	Rahayu basuki	Suka raharja
5, 12, 19, 26	Rahayu selamat tama	Pinaringan selamat lan barokah
6, 13, 27	Pati lanang	Boten sae
7, 14, 21, 28	Pati estri	Boten sae

2) Masang Tarub

Miturut Bratawidjaja (1995: 24), *tarub* inggih menika tembung aran awujud gedhong utawi *bangunan* ingkang dipunginakaken sawetawis wekdal upacara dipunwontenaken. Tarub gadhah nilai simbolis, inggih menika wekdal damel tarub wonten sarat lan saben sarat ngemot piwulang religius. Sarat kasebut dipunwastani *srana* lan sajen tarub kanthi tema pokok supados wekdal ngawontenaken upacara adat pikantuk kaslametan, rahmat lan barokah saking Gusti sarta boten wonten alangan menapa kemawon.

Sakderengipun ngawontenaken upacara pawiwahan, limrahipun tiyang Jawi mbukak griyanipun lan masang tarub. Ing tarub kasebut dipundamel kalih kembar mayang ingkang dipundamel kanthi gotong royong dening masarakat. Wonten ing

Serat Centhini, bab kasebat dipunandharaken wonten ing jilid V pupuh 356 sekar

Dhandhanggula pada 46 dumugi 48. Pupuh kasebat dipunkutip ing ngandhap menika.

*sira kabeh mila ngongtimbali, apa saparentahe nakira, Ki Jayengraga kang angreh, gawene pulunanmu, pan dadakan sadini iki, **bladhahen wismanira, iya mumpung esuk, banjur tetaurba pisan, si Panukma lan Panamar sunbubuhi, ana sajroning wisma.***

Ladenana (m)bokayunireki, mangsa bodhowa roro sira, lan bojomu sakarone, sandika kang tinuduh, angling malih mring santri Luci, gaweya kembar mayang, rong jodho kang patut, kumpulna sapa kang bisa, lan malihe mundhut tutuwuhan cengkir, pisang tebu rejuna.

Marang para lurah santri-santri, kang liningan Luci sigra mentar, andhawuhaken pundhutane, samya ngupaya gupuh, pisang raja lan cengkir legi, tebu rejuna angsal, katur sadaya wus, pinasang aneng sasaka, sawarnine saka tetarup tan kari, sinungan tutuwuhan.

Terjemahan :

“Kalian semua kupanggil adalah supaya semua perintah Jayengraga kau turuti yaitu mengenai pesta keponakanmu Tambangraras. Aku tahu harinya sudah amat mendesak. Bukalah rumahmu, pasanglah tarub. Kau Panukma dan Panamar bantulah isteriku, terserah kau berdua.

Istrimu berdua perintahkan ke mari”. Ki Bayi berkata kepada Santri Luci, “Buatkanlah kembar mayang dua pasang yang bagus. Kumpulkan orang-orang yang bisa mengerjakan. Ambillah di tempat para lurah santri cengkir kelapa muda, pisang, tebu rejuna ‘arjuna’.

Santri Luci segera pergi melaksanakan perintah Ki Bayi. Orang-orang segera mencari pisang raja, cengkir manis, dan tebu rejunai (arjuna). Semua keperluan telah didapat segera dipasang pada tiang. Tiang tarub tidak lupa diberi hiasan dedaunan,

Konteks cariyos saking pethikan kasebat inggih menika Ki Bayi ingkang ngutus lare lan santrinipun kangge mbikak griyanipun sarta masang tarub amargi badhe ngawontenaken upacara pawiwahanipun Niken Tambangraras lan Syekh Amongraga. Ki Panukma lan Panamar dipunutus kangge mbikak griyanipun lan masang tarub.

Santri Luci dipunutus kangge damel kembar mayang sajodho ingkang sae. Indikator saking andharan kasebat inggih menika *gaweya kembar mayang, rong jodho kang patut*. Kembar mayang menika dipunginakaken kangge hiasan wonten ing upacara pawiwahan saking upacara midadareni dumugi panggih. Sanesipun damel kembar mayang, ugi damel tutuwuhan. Tutuwuhan ingkang dipunginakaken miturut ing *Serat Centhini* inggih menika cengkir, pisang lan tebu rejuna utawi arjuna.

Cengkir ingkang dipunginakaken inggih menika cengkir legi utawi cengkir gadhing. Bab kasebat dipunsebataken wonten ing indikator *andhawuhaken ngupaya gupuh, pisang raja lan cengkir legi*. Miturut Pringgawidagda (2006: 82) cengkir menika wujudipun endah, bunder lan padhang. Jarwo dhosok cengkir inggih menika *kencenging piker*. Menika pralambang bilih tiyang sepuhipun *kencenging piker* utawi sarujuk badhe nikahaken penganten kekalih. Wujud cengkir ingkang bunder pralambang tekadipun. Wonten ing salebeting cengkir wonten *tirta nirmala* utawi toya suci saking sesakit. Toya kasebat minangka pralambang sucining tekad, saengga pagesanganipun saged paring paedah dhumateng sasami kadosta cengkir. Tembung *gadhing* wonten ing basa Sanskerta tegesipun waja. Waja (gadhing) pralambang kakiyatan anggenipun gesang.

Pisang ingkang dipunginakaken kangge tuwuhan inggih menika pisang raja. Bab kasebat dipuntedahaken wonten ing indikator *andhawuhaken ngupaya gupuh, pisang raja lan cengkir legi*. Inggang dipunginakaken pisang raja amargi wit pisang raja awujud tetuwuhan ingkang gampil tuwuh dan kathah wohipun. Menika minangka

pralambang supados penganten kekalih enggal pinaringan putra lan suka raharja kadosta raja (Depdikbud, 1978: 70).

Tetuwuhan salajengipun inggih menika tebu rejuna utawi tebu arjuna. Tebu asalipun saking tembung *antebing kalbu*, tegesipun inggih menika bilih penganten sarimbit sampun gadhah tekad ingkang mantep kangge sesarengan. Sanesipun, tebu saksampunipun dipunpendhet toyanipun namung tinggal ampasipun, boten wonten raosipun lan boten migunani. Bab menika nedahaken bilih pagesangan menika boten mesthi manis lan suka, nanging terkadhang ugi susah. Menawi kadadosan kados mekaten, penganten sarimbit kedah tabah, mantep budinipun kangge sesarengan ngadepi perkawis wau (Depdikbud, 1978: 70). Miturut Pringgawidagda (2006: 82) sekar tebu arjuna dipunwastani *glagah* minangka pralambang panah saking Raden Arjuna ingkang namanipun Kyai Bramastra. Panah kasebut dados pralambang saking katresnanipun suami istri. Panah menika gadhah kasekten boten saged dipundudut menawi sasaranipun dereng seda. Tegesipun, katresnanipun suami istri sampun kepatri dumugi akhir hayat. Tebu ingkang gadhah kathah *ruas* minangka pralambang bilih wonten ing pagesangan menika kedah dipunlampahi setahap *demi* setahap kadosta witing tebu.

Nanging wekdal samenika sampun beda kaliyan wekdal rumiyin. Adat menika sampun dipungantos kaliyan adat enggal inggih menika nglampahaken upacara pawiwahanipun wonten ing gedhung. Bab kasebat limrah, mliginipun ing kitha-kitha ageng, griyanipun boten cekap ageng kangge nampung para tamu ingkang kathah.

i. Majang

Wonten ing tatacara upacara pawiwahan, *majang* tegesipun *menghias* griyanipun ingkang gadhah damel. Papan ingkang dipunpajang ing antawisipun patanen, pendapa, lan krobongan.

Patanen inggih menika kamar ingkang badhe dipunginakaken penganten kangge lenggah nalika panggih. Ing patanen kasebut wonten papan pasarean penganten. Sabarang bagean ing patanen menika dipunhias. Dipundamel saka dipuntata kaliyan wiron jarak kadosta worah-wareh anyekar kecubung ingkang ketinggal kadosta kembar mayang. Kasur, guling, bantal ugi dipuntata. Bab kasebut dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid V pupuh 356 sekar Dhandhanggula pada 55 lan 56.

Patani gêng ing têngah tulya sri, badhe panggènan pangantyanira, kinarya putihan bae, inendah mara sêmu, sinalimut ing sarwa putih, langse caweni pêthak, (ng)galêr kunus alus, wawaton lan sakanira, tumpangsari pamidhangan sundukkili, linapis mori pêthak.

Pelag lêlangitan sarwa putih, pojok saka sakawan sinungan, wiwiron lir worah-wareh, mêdhok nyêkar kêcubung, pan kinayu-apu aputih, tinon lir kêmbat-mayang, mungsêr sungsun pitu, palisir kaywapi malang, têtung gêlang sungsun katri samya putih, kêlasa batu pêthak.

Terjemahan :

Patani 'kamar tengah' yang luas itu tampak indah, tempat nanti pengantin duduk. Dibuat hanya satu warna putih, dihias sekedarnya, selimut putih, kelambu putih halus, bagian-bagian tempat tidurnya, saka tumpangsari pamidhangan sunduk kili semua juga dilapisi dengan mori putih.

Langit-langit seluruhnya putih, empat buah tiang sudut dihias lipatan-lipatan kain seperti worah-wareh berbentuk bunga kecubung juga dibuat putih, tampak seperti kembar mayang, melingkar bersusun tujuh, dilapisi kayu api melintang, melingkar bersusun tiga semua putih, dan tikar batu putih.

Konteks cariyos ing nginggil menika inggih menika Ni Milarsih ingkang nembe nata sarta ngendahaken patani utawi patanen kangge upacara pawiwahan putri pambajengipun, Niken Tambangraras, kaliyan Syekh Amongraga. Patanen menika dipundamel nampung satunggal warni kemawon, inggih menika warni pethak. Slimut warni pethak, klabunipun warni pethak, pasareyanipun, saking tumpangsari pamidhangan sundukili dipunlapisi mori pethak. Lelangitanipun warni pethak, sakawan saka dipunsukani wewiron worah-wareh kadosta sekar kecubung ingkang warninipun ugi pethak katingal kados kembar mayang. Mungser susun pitu, dipunplisir kayu apu sami pethak.

Pirantos majang ingkang wonten ing *Serat Centhini* inggih menika pandam sewu *roro bonyo* utawi *lara blonyo*, pethi giwang, kendhi, kaca benggala ageng, ponjen utawi wadhah jampi, paresikan utawi wadhah *perhiasan*, bothekan utawi kotak kangge jampi, sarta *cecandhen*. Ing ngandhap menika dipunkutip pupuh wonten ing *Serat Centhini* jilid V pupuh 356 pada 61 ingkang ngandharaken pirantos majang kasebat.

*Sunduk kili sinamiran keeling, limar pelung solok pandhan surat, walulin lan palangine, kendhaga karang sungsun, **pethi giwang kebut angapit, kendhi pratola miwah, kaca benggala gung, poponjen lan paresikan, myang bothekan cecandhen pinrada asri**, kembar mayang ing ngarsa.*

Terjemahan :

Bagian-bagian tempat tidur semua dihias. Kotak perhiasan, kendi, kaca besar, ponjen, paresikan, bothekan, cecandhen, dihias indah. Kembar mayang di depan.

Konteks cariyos menika inggih menika taksih nalika Ni Milarsih ingkang nembe nata papan kangge upacara putrinipun, Niken Tambangraras, lan Syekh

Amongraga. Miturut Adrianto (wonten ing Pringgawidagda, 2006: 68) *rara blonyo* utawi *lara blonyo* menika dados simbolipun penganten putri lan kakung. Rara blonyo menika ugi saged dados nggambaraken status sosial calon penganten. Tuladhanipun, menawi status calon penganten putri langkung inggil tinimbang calon penganten kakung, mila rara blonyo wanita dipunpajang ing sisih tengen, dene lara blonyo kakung ing sisih kiwa. Dene kendhi dipunisi toya tempuran. Toya tempuran menika minangka pralambang pepanggihanipun calon penganten kakung lan calon penganten putri.

Sanesipun pirantos ing nginggil, ugi dipunsebataken malih pirantos-pirantos majangipun. Inggih menika *diyan* sarta klemuk. Bab kasebat dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 128

sekar Jurudemung pada 26 lan 27 ing ngandhap menika.

Pinasang celak krobongan, roro blonyo dilah sewu, kendhi loro isi banyu, kalemuk roro kang kembar, kang sawiji isi banyu, tempuran kali bangawan, dene ta sajuganipun.

Isi beras miri kluwak, kembang menyan boreh arum, dhuwit salawe wang wutuh, tembe kanggo salametan, kendhuri sapasaripun, kelemuk ro tunutupan, letrek gadhung rolathinipun.

Terjemahan :

Yang dipasang dekat krobongan 'kamar tengah' ialah: roro blonyo 'sepasang arca pengantin', diyan 'lampu' seribu, dua buah gendi berisi air, dua buah kalemuk 'sebangsa guci kecil' kembar, sebuah diisi air tempuran 'pertemuan dua sungai' bengawan 'kali/sungai besar'

sebuah lagi diisi beras, kemiri, kaluwak, kembang, kemenyan, boreh harum, uang selawe wang '212,5 sen' utuh; kelak untuk mengadakan selamatan kendhuri pada sepasar 'lima hari'-nya. Duah buah kalemuk itu ditutup letrek 'kain tenun jarang' berwarna hijau pada kedua mulutnya.

Konteks cariyos saking pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Nyai Sriyatna babagan pirantosipun majang. Saking pethikan kasebat saged dipundudut pirantosipun majang inggih menika roro blonyo, diyan, kendhi isi toya, lan klemuk sajodho. Diyan utawi lampu robyong inggih menika lampu hias minangka pralambang panerang jiwa, semangat gesang ingkang terus murup. Dene kalemuk inggih menika wadah uwos, jagung, dhele miri, kluwak, sekar, boreh lan sanesipun. Miturut Adrianto (wonten ing Pringgawidagda, 2006: 68) klemuk menika minangka pralambang kemakmuran lan sumbering rejeki.

Pirantos-pirantos wau dipunpajang wonten ing celak krobongan. Dene ingkang dipunginakaken kangge majang wonten ing palenggahanipun penganten inggih menika ron kluwih, ron apa-apa, alang-alang, ron kara, sekar sarta arta. Bab kasebat dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* dipunandharaken wonten ing jilid II pupuh 128 sekar Jurudemung pada 28 dumugi 30 ing ngandhap menika.

Palinggihane pagantyan, kag ginelar ngarepipun, patanen dhadhasaripun, godhong kluwih apa-apa, godhong kareku, tunutupan klasa pandhan, nulya tlemek sinjangipun.

Panganten wadon lan lanang, banjur klasa batunipun, kumuda kang dadi tutup, sinebaran sekar-sekar, campur bawur arum-arum, lan dhuwit salawe uwang, gabegan ingkang gumebyur.

Kacang kawak dhele kawak, iya iku kacar-kucur, klasa pandhan ingkang alus, dinokokan beras jenar, kacang dhele sekar arum, dhuwite salawe uwang, kang resik gebeganipun.

Terjemahan :

Tempat duduk pengantin yang dihamparkan di depan patanen 'kamar tengah' diberi alas daun kluwih, daun apa-apa, ilalang, daun kara, ditutup tikar pandan, kemudian diberi alas kain

milik pengantin wanita dan pria, lalu ditutup tikar batu 'daun anyaman besar-besar', lalu disebari bunga-bunga campur bawur 'bunga rampai' yang harum-harum, dan uang selawe wang '212,5 sen' yang digosok hingga bersinar;

kacang kawak 'lama', kedelai kawak itulah kacar-kucur; tikar pandan halus diberi beras kuning (berkunyit), kacang, kedelai, bunga harum, uang selawe wang '212,5 sen' yang bersih gosokannya

Konteks cariyos ing nginggil inggih menika andharanipun Nyai Sriyatna babagan pirantos majang ingkang dipunginakaken wonten ing palinggahipun panganten. Saking pethikan kasebat, saged dipundudut bilih palinggihan menika dipungelar dhadhasaran ron kluwih, ron apa-apa, alang-alang, lan ron kara, lajeng dipuntutup klasa pandhan. Salajengipun pirantos wau dipunslemekaken sinjangipun penganten putri lan kakung, lajeng dipuntutup klasa batu lan dipunsebaraken sekar-sekar campur bawur sarta uang selawe wang.

Saben ubarampe wau gadhah teges utawi pralambang tartamtu. Ron kluwih minangka pralambang pangajabing tiyang sepuh supados putranipun pinaringan kaluwihan, inggih kaluwihan drajat, pangkat lan sematipun. Ron apa-apa minangka pralambang pesen sarta pangajab supados upacaraipun saged lumapah aman, lancer, sarta slamet tanpa alangan menapa-menapa. Alang-alang minangka pralambang pangajabing penganten saged ngadepi alangan menapa kemawon ing pagesangan. Ron kara minangka pralambang pangajab supados nalika upacara pawiwahan dipunlaksanakaken saged slamet boten wonten alangan sakara-kara. (Bratahiswara wonten ing Pringgawidagda, 2006: 83-84).

j. Nyantri

Nyantri dipunlampahaken wonten ing dalu midadareni. Ing dalu menika calon penganten kakung rawuh kaliyan kaluwarganipun. Saksampunipun dipunpasrahaken dening satunggaling utusan lan dipuntampi dening wakil calon penganten putri, mila calon penganten kakung sarta para pangombyong dipunsumanggakaken ing kamar ingkang sampun dipunsedyakaken. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 32.

Ri dhatenge anyantri kiyai juru, miwah kadangwarga, pinarak tengah pandhapi, bakda mahrib badhe penganten dhatengnya.

Terjemahan :

Pada saat datangnya pengantin nyantri 'calon pengantin pria tinggal di rumah calon mertua', ki Juru beserta keluarga duduk di tengah pendapa. Sesudah maghrib calon pengantin datang.

Konteks cariyos pethikan ing nginggil menika inggih menika Ki Bayi nembe nampi tamu kaluwarganipun calon penganten kakung. Ki Juru sarta kaluarga lenggah wonten ing samadyaning pandhapi. Calon penganten sapengombyong rawuh sasampunipun maghrib. Calon penganten sapangombyong tindhak dhateng ing griyanipun calon penganten putri bakda maghrib amargi acara nyantri menika dipunlaksanakaken ing wayah dalu sesarengan kaliyan midadareni. Calon penganten kakung menika ibarat santri utawi cantrik ingkang dereng mangertos menapa-menapa. Piyambakipun tindhak dhateng griyanipun calon mara sepuh kadosta cantrik ingkang badhe meguru. Ing wekdal rumiyin cantrik ingkang pinter asring dipunpendet dados mantunipun.

Menawi ing wekdal samenika, nyantri dipuntegesaken cara kangge nedahaken bilih penganten kakung sampun siap nikah. Pramila piyambakipun madep dhumateng calon mara sepuhipun kangge lapor, minangka tandha siap dipunnikahaken. Teges tandha siap menika sampun boten cocog malih kangge tembung nyantri. Lajeng wonten istilah sanesipun, inggih menika jonggolan. Wonten ing salebeting kamus, jonggolan inggih menika tanggungan. Dados rawuhipun penganten kakung nalika jonggolan minangka tanggungan utawi jaminan bilih pawiwaha mesthi dipunlaksanakaken (Mulyono, 2002: 59).

Sasampunipun tata, kamisepuh nyelak ing ki wisma utawi ramanipun calon penganten putri kangge masrahaken calon penganten kakung. Lajeng dipuntampi lan asung pambagya dhumateng calon penganten sapangombyong. Bab kasebat dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 34 lan 35 ing ngandhap menika.

Wusing tata kang minangka kamisepuh, nyelak mring ki wisma, masrahken bakal panganten, wus tinampan anulya asung pambagya.

Marang badhe panganten sarowangipun, segahan magnarsa, wedang eses ganten wangi, kyai wisma manis wijiling wacana.

Terjemahan :

Setelah teratur utusan tertua mendekat kepada tuan rumah, menyerahkan calon pengantin pria, kemudian diterima diteruskan sambutan selamat datang

kepada calon pengantin beserta rombongan. Jamuan dihidangkan, terdiri atas minuman, rokok, dan sirih wangi. Tuan rumah berkata manis, “Silakan minum dan menikmati rokok sirih!”

Miturut Mulyono (2002 : 58), ing wekdal rumiyin, penganten kakung nyantri ing dalemipun penganten putri menika dados satunggal kaliyan pihak penganten putri. Salajengipun penganten kakung boten lajeng kondur, nanging ndherek tirakatan ing dalu midadareni. Calon penganten kakung sakpangombyong saksampunipun dhahar ing papan nyantri, lajeng manggihaken para tamu ing pendhapa, lajeng balik wonten ing papan nyantri malih.

Ing jaman samenika penganten kakung tindhak nyantri dipundherekaken kaluwarganipun kathi mbekta paningset. Sasampunipun nyantri calon penganten kakung wangsul malih ing griyanipun. Istilahipun *kasambut wangsul*.

k. Midadareni

Dalu sakderengipun upacara pawiwahan dipunlaksanakaken dipunwastani midadareni. Wonten ing griyanipun penganten putri dipunwontenaken tirakatan kanthi pangajab rawhipun *widodari sekathi kurang siji*, inggih menika putri kahyangan ingkang cacahipun sekathi kirang satunggal. Penganten putri ingkang dados jangkeping widadari sekathi menika. Widadari-widadari menika kangge ningali lan paring pangestu dhumateng penganten sarimbit (Departemen P & K, 1978: 73).

Wiwit saking dalu midadareni kasebut, calon penganten dipunpingit tigang dinten. Calon penganten putri ugi kedah siyam wiwit dalu menika dumugi dinten upacara. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* ing jilid VI pupuh 357 sekar Mijil pada 12. Ing ngandhap menika dipunkutip pupuhipun.

Mundur saking ngarsa ni milarsih, ingiring pra wadon, pan anjujug enggone putrane, niken tambangraras kang piningit, apan wus tri ratri, catur dhahar turu.

Terjemahan :

Mulai dari malam midadareni ini, calon pengantin wanita akan di pingit selama tiga hari. Calon pengantin wanita juga diharuskan untuk puasa.

Konteks cariyos ing nginggil menika inggih menika Ni Milarsih ingkang dipundherekaken para wanita njujug badhe pirsa putrinipun, Niken Tambangraras, ingkang dipunpingit tigang dinten. Nalika dipunpingit Niken Tambangraras ugi kedah siyam. Miturut Ariani (lumantar Pringgawidagda, 2006: 95), pingitan kasebut gadhah ancas kangge nyiapaken badhanipun penganten utawi pangadining sarira.

Ing dalu midadareni dipunwontenaken wilujengan ingkang dipunwastani majemukan. Majemukan menika dipunlampahaken ing wayah dalu lan dipundherekaken para tamu ingkang rawuh wonten ing tadarus utawi tilawah. Bab kasebut dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 130 sekar Pocung pada 46 lan 47.

Kyai juru neng surambi tumut (n)darus, langkep sugatanya, rampung tilawat kendhuri, wus bibaran mantuk samya (m)bekta brekat.

Terjemahan :

Kiai Juru di serambi ikut tadarus. Jamuannya lengkap, selesai tilawah kemudian kenduri atau selamatan. Setelah selesai mereka pulang dengan membawa berkat masing-masing.

Konteks cariyos menika inggih menika Kyai Juru ndherek tadarus la tilawat. Sasampunipun tilawat, dipunwontenaken kendhuri utawi wilujengan kanthi pasugatan ingkang jangkep. Para tamu kondur mbekta berkat.

Ing dalu menika kathah tamu kakung lan estri ing griyanipun calon penganten kangge *leklekan*. Miturut Koentjaraningrat (1981: 332), wayah sonten sabibaripun

upacara wilujengan midadareni dipunlajengaken *leklekan*, inggih menika para sederek penganten putri sarta tangga kiwa tengen njagi dalemipun penganten putri ingkang badhe dipunginakaken kangge upacara pawiwahan. Acara kasebut dipunlampahaken amargi taksih kathah masarakat Jawi ingkang pitados bilih ing dalu menika para widadari mandhap saking kayangan lan paring restu dhumateng pawiwahan menika.

Kangge ngicalaken ngantuk, kathah padamelan dipunlampahaken dening para tamu ingkang ndherek *leklekan* menika. Para tamu kakung ngrembag babagan pasatowan. Wonten ugi ingkang lenggah-lenggah kaliyan caturan, wonten ingkang namung geguyon, dolanan rebana, singiran Jawi lan sanes-sanesipun. Para wanita kempal ing wingking griya, wonten ingkang cariyos babagan sinanggama lan sanesipun.

1. Penganten siram

Miturut data ingkang sampun dipuntliti, wonten ing *Serat Centhini* boten dipunpanggiaken upacara siraman. Nanging dipunsebataken bilih nalika calon penganten kakung nglampahaken ijab, calon penganten putri kedah siram lan dipunpaes. Bab kasebat wonten ing *Serat Centhini* jilid VI pupuh 357 sekar Mijil pada 174 dumugi 176.

Yata ingkang anèng dalêm wingking, kang lagya binonyo, Tambangraras badhe pinangantèn, pinahyasan marang ingkang nini, sarira kinisik, pan lagya linulur.

Ing bras têmu lan kêningar tuwin, asêm pupus laos, sinalusur lalar pênglulure, cèthinira Cènthini tan têbih, pan sakesuk uthi, ngladèni abikut.

Wusnya tutug panglalarirèki, kinèn sira gupoh, siram marang ing patirtan age, Ni Cènthini ingkang nglêladèni, ngosoki barêsih, sawusira adus.

Terjemahan :

Kini berganti yang diceritakan. Tambangraras yang selalu ditemani Centhini ada di rumah bagian belakang sedang dilulur

dengan beras temu, keningar, asem pupus, dan lengkuas. Lalu diluluri oleh Centhini.

Setelah dilulur Tambangraras dimandikan. Centhini menggosok badan Tambangraras sampai bersih. Setelah mandi,

Konteks cariyos ing nginggil inggih menika Tambangraras ingkang nembe dipunlulur dening Centhini. Lulur kasebut kaperang saking uwos temu, keningar, asem pupus, lan laos. Saksampunipun dipunlulur Tambangraras dipunsiram. Centhini ngosokaken badhanipun Tambangraras ngantos resik. Bab menika jumbuh kaliyan pamanggihipun Naniek Saryoto (2012: 22) ingkang ngandharaken bilih saderengipun nglampahaken upacara pawiwahan, calon penganten putri kedah sampun dipunlulur badhanipun. Nanging wonten malih bahan ingkang dipunginakaken kangge lulur inggih menika ron pandhan, sekar kenanga, kencur, ron jeruk purut, lan bumbu lulur. Lulur menika dipunginakaken supados badhanipun calon penganten putri saged langkung kuning, alus lan katingal endah. Ing wekdal rumiyin, limrahipun calon penganten putri dipunlulur tigang dasa gangsal dinten, nanging ing wekdal samenika namung tigang dinten dumugi pitung dinten.

Saksampunipun siram, calon penganten putri dipunpaes. Rikmanipun dipunratus. Lajeng rikmasnipun dipunsisir lan dadosaken satunggal dipungelung sinekaran oncen-ocnen anggitan gambir mlati minangka pemilih bebalunging gelung.

Bab menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid VI pupuh 357 sekar Mijil pada 177-179 menika.

Apasatan sinjang seta nuli, wangsul prapta ing (ng)gon, gya ingulik kinirab rikmane, pan winiwir jinêbadan amrik, rema mêmak wilis, apanjang ambakung.

Wus ingêjum kang ura sinuri, ingimpun sinerong, pan kinêlun sinêkaran oncèn, -oncèn anggitan gambir mêlati, minangka pêmilih, bêbalunging gêlung.

Terjemahan :

Setelah mandi, dengan berkain putih Tambangraras kembali ke tempatnya semula. Rambutnya yang basah dikibaskan, diasapi dengan wewangian. Rambut yang panjang itu kemudian disisir,

dihimpun menjadi satu diberi roncean bunga gambir, melati yang disusun rapi. Rambut kemudian dikonde, bagus bentuknya, sedang besarnya.

Konteks cariyos ing nginggil inggih menika Tambangraras balik wonten ing papanipun migunakaken jarik pethak. Rikmanipun dipunratus lan dipunsisir. Lajeng dipungelung sinekaran oncen-ocen anggitan gambir mlati minangka pemilih bebalunging gelung. Ratus inggih menika cara nggaringaken rikmanipun calon penganten sasampunipun siram kanthi cara tradisional lan supados rikmanipun calon penganten putri tansah arum (Saryoto, 2012: 28).

m. Ijab

Nalika ijab, penganten kakung limrahipun migunakaken rasukan Jawi, kadosta ingkang dipunginakaken dening Syekh Amongraga nalika ijab. Piyambakipun migunakaken clana kampuh, kulambi lan kethu. Rasukanipun sarwa pethak, ngangge

sabuk saking mori, klambinipun lawon pethak, kuluk lan serbanipun ugi pethak. Piyambakipun boten beta golok utawi dhuwung.

Bapak saking penganten putri migunakaken sarung cemeng, sabuk sindur ngangge gesper, tasbeh saking merjan. Piyambakipun migunakaken jubah leja abrit, kotang kipper pethak kaiyan kancing mirah mancur. Kulukipun bludru cemeng, ceripunipun saking kulit unta abrit rinenda ing pinggir pan pinaku jamur. Menawi ibunipun migunakaken sinjang sembagi ijem, asemekan galer welakanipun, arasukan galer konus pethak.

Pengulunipun migunakaken kampuh motif kawung, asabuk ketunggeng, wewiron pethak ing tepi, dhuwungipun pendhok pethak. Arasukan sembagya alus abrit, motifipun blorong-blorong, tasbehipun saking genitri sewu cacahipun ingkang dipunubetaken ing golok. Piyambakipun ugi migunakaken kotang pethak kancing mirah abrit. Serbetipun krestin ijem gambar Mekah sumampir ing pamidhanganipun.

1) Sarat Ijab

Saratipun nikah menika wonten gangsal cacahipun. Bab menika dipunsebataken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 103 sekar Jurudemung pada 24 ing ngandhap menika.

Utawa sarating ningkah, pan lilima kathahipun, ingkang dhingin ijab Kabul, kapindhone wali lanang, katelu panganten kakung, kapat panagnten wanita, ping lima saksi loro wus.

Terjemahan :

Syarat pernikahan itu ada lima jumlahnya: pertama, ijab Kabul; kedua, wali lelaki; ketiga, pengantin pria; keempat, pengantin wanita; kelima dua orang saksi.

Saking pethikan ing nginggil menika saged dipundudut sarat nikah menika wonten gangsal, inggih menika :

- (1) Ijab Kabul;
- (2) Wali kakung;
- (3) Penganten kakung;
- (4) Penganten putri; lan
- (5) Kalih saksi.

Tugas saking wali inggih menika kangge nikahaken penganten sarimbit, nanging menawi wali boten saged nikahaken, pramila saged nyuwun tulung dhumateng kaum utawi ulama ingkang gadhah wenang kangge nikahaken.

Sarat kangge dados pengulu, wali lan saksi inggih menika kedah sampun dewasa, boten cacat, lan ugi boten nembe gerah.

Tiyang ingkang saged dados wali nikah boten namung bapakipun kemawon, menawi bapak saking penganten putri boten saged rawuh wonten ing akad nikah, pramila wonten tiyang sanes ingkang saged nggantosaken bapakipun kangge dados wali nikah. Tiyang ingkang saged nggantosaken dados wali nikah inggih menika:

- (1) Sederek, tuladhanipun bapak sarta simbah kakung, sederek, putranipun sederek, paman saking bapak, paman lan uwak saking ibu, sarta putra kakung paman saking bapak lan ibu, putra kakung paman sarta uwak saking bapak ingkang pancen saking kakung.
- (2) Tiyang ingkang amardikakaken estu abdi wanita ingkang satuhu.
- (3) Raja, amargi raja menika *ngadame* kerabat sadaya, boten enten sanesipun.

2) Acara Ijab

Wonten kalih versi cara nglampahaken ijab utawi akad nikah wonten ing *Serat Centhini*, inggih menika tata cara ingkang dipunandharaken dening Syekh Wakidiyat kaliyan tata cara ijab wonten ing pawiwahannipun Syekh Amongraga lan Niken Tambangraras.

Ing ngandhap menika tata caranipun ijab miturut andharanipun Syekh Wakidiyat:

- (1) Penganten kakung dipunlenggahaken ing sisih wetan ing madhep pengulu, wali ing sisih leripun pengulu, kalih tiyang saksi ing tengenipun.
- (2) Saksampunipun jangkep, wali ngendika dhumateng pengulu:

Kiyai pangulu, kula ngrêsaya satuhu dhumatêng ijêngandika ningkahakên anakulun wadon aran Anu rara angsal lawan bagus Anu. Kalawan maskawin slake pêthak satail wratipun kinêncèng tuwin kasambut kula èstu sampun suka. (jilid II pupuh 103 sekar Jurudemung pada 27-28)

Terjemahan :

“Kiai penghulu, saya minta tolong kepada Kiai untuk menikahkan anak saya perempuan yang bernama Rara Anu dengan Bagus Anu dengan mas kawin slaka pethak ‘perak putih’ seberat setahil ‘38,60 gram’, tunai atau dipinjam saya perbolehkan.”

- (3) Ki Pengulu saksampunipun nampi panyuwunipun wali, lajeng ngendika dhumateng penganten kakung kados mekaten:

Bagus Anu jêngandika, tampèni paningkahipun Rara Anu anakipun wadon Ki Anu kalawan maskawin salaka pingul bobot satail punapa kinêncèng tuwin kasambut.

Terjemahan :

“Bagus Anu, Anda terima nikah Rara Anu, anak perempuan/putri Ki Anu dengan mas kawin perak setahil beratnya. Anda terima tunai atau dipinjam?”

(4) Penganten kakung mangsuli:

Mas kawin kawula sambut. (jilid II pupuh 103 sekar Jurudemung pada 30).

Terjemahan :

“Mas kawin saya pinjam.”

(5) Ki Pengulu ugi ngendika dhumateng wali bilih mas kawinipun dipunsambut.

(6) Ki Pangulu lajeng maos donga taawud. Donga taawud menika inggih menika:

Iya angudubilahi minassaitanirrajim, bismillahir rahmanir rakim, bismillah walkamdulil lahi rabilalamina, wasalatu wasalamu, ala Rusulillahi salalahu ngalaihi was salamusikum ngibadalah, wa nafsih takuwalah. (jilid II pupuh 105 sekar Salisir pada 1-3)

(7) Dipunlajengaken kaliyan ngendika:

Anikahakên kawula ing rara Anu punika Anak wadone Ki Anu ing jêngandika mas Anu kalawan maskawin slaka putih satail kang bobotira. (jilid II pupuh 105 sekar Salisir pada 3-5).

Terjemahan :

Saya menikahkan Rara Anu putri Ki Anu dengan Mas Anu, serta mas kawin perak setahil beratnya putri Ki Anu dengan Mas Anu, serta mas kawin perak setahil beratnya.”

(8) Penganten ngendika,

Nuwun narima kawula paningkahe rara Anu ing kawula kalawan mas kawin slaka pêthak mulya pan satail bobotira kawula sambut punika (jilid II pupuh 105 sekar Salisir pada 6-7).

Terjemahan :

“saya terima nikah Rara Anu dengan saya serta mas kawin perak mulia”

(9) Ki Pengulu saksampunipun miring *wa barakal*, wiwit donga *taawud* lan *bismillah*, lajeng donga *Allahuma alim lam alaita bainal mai batinna. Allahuma tawil ngumurrahuma wa sakih aji sadahuma wa nawira kulubahuma wa sabit. Innama huma wa aksin akamala huma wa wasih arjaka huma wa ilahi kaerikia riba huma. Fiddini wal dunya wal akhirah iinaka ngala kulli sain kodir.* (jilid II pupuh 105 sekar Salisir pada 8-11)

(10) Saklajengipun saksi ngucap janji dhumateng penganten kakung, ingkang wosipun:

Ki pangantèn dhawuh nata jêngandika angèstokna manawi ijêngandika Nambang rabi jêngandika (m)bok rara Anu punika pitung sasi lakon dharat rong tahun nabrang samodra. Saliyane nglakonana ayahan dalêm sri nata tan trimane bojo (n)dika inggih bok Anu punika. Bapak dhumatêng ing kakim andika lajêng ngrêntahna ing talak (n)dika satunggal myang bayar maskawinira. (jilid II pupuh 105 sekar Salisir pada 12-15).

Terjemahan :

Ki pengantin, hendaklah Anda mematuhi sabda raja. Jika Anda meninggalkan istri Anda Rara Anu tujuh bulan perjalanan darat, dua tahun perjalanan samudra,

kecuali menjalankan tugas kewajiban negara, kalau istri Anda Rara Anu tidak dapat menerima akan hal itu, lalu rapak menghadap hakim, Anda hendaknya lalu menjatuhkan talak satu serta membayar mas kawin Anda.”

(11) Penganten kakung ngendika “**gya**”.

(12) Lajeng penganten sasalaman kaliyan pengulu.

(13) Dipunlajengaken kaliyan *ujung* utawi bekti dhumateng tiyang sepuh.

Tata cara upacara ingkang dipunlampahaken nalika upacara pawiwahannipun Syekh Amongraga kaliyan Niken Tambangraras radi beda kaliyan versinipun Syekh Wakidiyat. Menika tata caranipun:

Ing wekdal ingkang sampun dipuntemtokaken, penganten kakung medal saking papanipun dipuniringaken kaluwarganipun tumuju papan kangge ijab, inggih menika masjid utawi pendhapa griyanipun penganten putri. Saking papanipun tumuju ing papan ijab, penganten dipunpayungaken payung ijem semu jenar lan dipuniring dening para santri ingkang nabuh terbang lan sesingiran.

Papan palenggahan kangge saben tiyang sampun dipuntata. Ingkang lenggah ing sisih kilen inggih menika pengulu lan para saksi. Ingkang lenggah ing sisih wetan inggih menika wali saking penganten putri lan saksi. Menawi penganten kakung lenggah ing ngajeng.

Saksampunipun lenggah sadaya, wali penganten putri nyuwun dhumateng pengulu supados nikahaken putrinipun kanthi nyebataken mas kawinipun. Lajeng pengulu nampi pangajabipun lan nglampahaken.

Saklajengipun Ki Pengulu ngijabaken, donganipun kados mekaten:

Bismillahirrahman nirakim ngusikum ngibadallah wanapsi wabi takwalahi ankahtu wangidun binta pulanin mintabi mahri. Kada pan mangkono ingsun ningkahakên maring Nikèn Tambangraras lan Ki Amongragi kalawan mas-kawin Kur'an ingkang agung. Pakênira ngucap angabuli.

Terjemahan :

Bismillahirrahman nirakim ngusikum ngibadallah wanapi wabi takwalahi ankahtu wangidun binta pulanin mintabi mahri. Saya menikahkan Niken Tambangraras dengan Ki She Amongraga dengan mas kawin Quran yang agung. Amongraga engkau harus mengucapkan kesediannya. (jilid II pupuh 357 sekar Mijil pada 334-340).

Saklajengipun penganten kakung ngendika :

Anrima kula ing paningkahe Nikèn Tambangraras lawan mami mas-kawin Kur'an-i ngalim ingkang agung.

Terjemahan :

“Saya terima nikah Niken Tambangraras denganku serta mas kawin Quran yang agung.”

Ki Pengulu ngucap:

Wa barakallahu ngala kaher wa bi palalihi Allahuma alipbinahume kama alapta baenalmaki, walbarli wasalji watin

Saksi ngucap janji kaliyan nyepeng jempol,

(n)dika tampi jangji-dalêm dene samangsane pakênira mangkin aningal mring rabi tri taun ing laut

Terjemahan :

“Engkau terima janjiku. Adapun kelak jika engkau meninggalkan istri tiga tahun lamanya untuk berlayar

pitung sasi ing dharatan benjing liya karyèng katong tan trimane rabinira mangke pêsthi pègat tanpa talak sarwi tinagih sri-kawin.

Terjemahan :

atau tujuh bulan di darat dan istrimu tidak menyetujuinya, engkau harus menceraikan tanpa talak.” Amongraga menyetujui.

Saksampunipun penganten kakung nyaguhaken, saksi sanesipun sigra maos donga *ngumur*. Tiyang kathah mangsuli kanthi ngucap *amin* sesarengan. Sampun paripurna acara ijab menika. Penganten kakung lajeng ngaturaken bekti dhumateng pada sesepuh, pengulu, lan para paman.

n. Panggih

Upacara panggih ugi dipunwastani upacara *dhaup* utawi *temu*, inggih menika upacara tradisi dipunpanggihaken penganten kakung lan penganten putri. Acara panggih menika dipunlampahaken sasampunipun ijab utawi akad nikah kangge tiyang agami Islam utawi sakramen *pemberkatan* nikah utawi misa kangge tiyang agami Nasrani (Kristen saha Katolik) (Pringgawidagda, 2006: 189). Tatacara panggih ingkang dipunpanggihaken wonten ing *Serat Centhini* inggih menika penganten kakung tindak dhateng papan panggih, panggih, balangan gantal, wijikan, mecah tigan, ngujung, kacar-kucur, pangkon, ngabekti, saha pahargyan.

1) Penganten kakung tindhak dhateng papan panggih

Sakderengipun upacara dipunwiwiti, penganten putri ingkang sampun dipunpaes dipunlenggahaken ing lebet griya kangge nengga rawuhipun penganten kakung. Saklajengipun satunggaling utusan tindak kangge lapor dhumateng tiyang sepuhipun penganten putri wonten ing papan ijab bilih penganten putri sampun siap. Para utusan nderekaken penganten kakung tumuju ing papan penganten putri. Bab

menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid 6 pupuh 357 sekar Mijil pada 377-379.

Sami praptèng dalêm amiranti, nèng jrambahing kobong, kalasa lus sungsun tri sinrêbèt, mamrih sinêbaran sarwa sari, nulya Luci prapti, tanya sampunipun.

Ni Malarsih anauri aris, iya wus mirantos, santri Luci wangsul age-age, atur marang ing Kiyai Bayi, Panurta ngling aris, mring Mongraga wau.

Tuwin mring kang sêpuh-sêpuh sami, sadaya rumojong, nulya nuduh mring santri Luci-ne, kinèn (m)budhalêna para santri, ingundhangan aglis, umangkat sadarum.

Terjemahan :

Tak berapa lama santri Luci datang menanyakan kesiapan Tambangraras.

Ni Milarsih mengatakan bahwa segalanya sudah siap. Santri Luci pergi melapor kepada Ki Bayi yang kemudian memberi tahu Amongraga

dan para tua-tua. Santri Luci memimpin para santri mengiringkan Amongraga menuju ke tempat Tambangraras.

Konteks cariyos pethikan ing nginggil menika inggih menika santri Luci ingkang dipunutus kangge nyuwun pirsa kasiapanipun Tambangraras. Ni Milarsih ngendikaken bilih sadaya sampun siap. Santri Luci tindak lapor dhumateng Ki Bayi ingkang saklajengipun ngandikani Amongraga lan para sesepuh. Santri Luci mimpin para santri nderekaken Amongraga tumuju ing papanipun Tambangraras.

Wonten ing sakngajengipun penganten kakung, wonten saperangan pangombyong ingkang nabuh terbang kaliyan sesingiran ingkang swantenipun kados zikir. Penganten kakung lumampah gegandengan kaliyan sesepuhipun penganten putri.

2) Panggih

Nalika rombongan penganten sampun dugi wonten ing dalemipun penganten putri, rombongan kasebut kendel wonten ing ngajeng konten kaliyan ngajengaken anggenipun singiran lan nengga penganten putri medal saking griyanipun. Penganten putri mlampah dipundehereken ibu sarta sederekipun tumuju ing konten. Penganten kakung dipunapit tiyang sepuhipun penganten putri ing sisih kiwa lan pengulu ing sisih tengen. Wonten ing wingkingipun penganten kakung wonten kaluwarga lan sederek-sederekipun. Penganten kekalih dipunpangguhaken wonten ing antawisipun lebet lan jawi konten.

Wonten saperangan adat ingkang dipunlampahaken babagan tata cara panggih penganten, ing antawisipun kados mekaten:

(1) Menawi penganten kakung dhudha lan penganten putri taksih gadis

Ing ngandhap menika dipunandharaken adat panggih ingkang dipunlampahaken menawi penganten kakung dhudha lan penganten putrinipun taksih gadis.

*Lan ngabekti para tamu putri, lan mring bapa embok, **yen penganten dhudha lanangane, ingkang wadon isih prawan sunthi, nalikane panggih, balangan wus rampung.***

Gathuk aneng samadyaning kori, sakaloron (n)dhodhok, ingkang lanang anyekel tumpere, ingkang wadon gupuh anyirami, kalamun kapanggih, misan prenatalipun. (Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 51 lan 52)

Terjemahan :

dan wanita, serta kepada ayah ibunya. Apabila pengantin pria duda 'balu', pengantin wanita masih gadis; waktu upacara temu cukup saking melempar sirih, selesai,

bertemu di depan pintu, keduanya duduk, prianya memegang kayu yang ujungnya berbara, wanitanya segera menyiram dengan air. Apabila kedua pengantin itu saudara misan 'saudara sepupu atau satu kakek buyut/keturunan ketiga' urutannya,

Pethikan ing ngginggil menika ngandharaken bilih nalika panggih penganten namung cekap ambalang gantal wonten ing ngajeng konten kemawon, lajeng lenggah wonten ing patanen. Penganten kakung beta kajeng ingkang mengangah, lajeng penganten putrinipun nyiram migunakaken toya.

(2) Menawi penganten kekalih kaprenah sederek misanipun

Ing ngandhap menika dipunandharaken adat panggih ingkang dipunlampahaken menawi penganten kakung dhudha lan penganten putrinipun kaprenah misan.

*Gathuk aneng samadyaning kori, sakaloron (n)dhodhok, ingkang lanang anyekel tumpere, ingkang wadon gupuh anyirami, **kalamun kapanggih, misan prenahipun.***

***Ingang lanang isarate mawi macul pipisan prok,** lamun awu tuwa kang wadone, ingkang priya isarate mawi, macul tumpeng putih, neng ngareping pintu. (Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 52 saha 53)*

Terjemahan :

bertemu di depan pintu, keduanya duduk, prianya memegang kayu yang ujungnya berbara, wanitanya segera menyiram dengan air. Apabila kedua pengantin itu saudara misan 'saudara sepupu atau satu kakek buyut/keturunan ketiga' urutannya,

dengan syarat pengantin pria mencangkul pipisan 'alas penghalus bumbu-bumbu jamu'. Bila urutannya wanita lebih tua, syaratnya pengantin pria mencangkul tumpeng nasi putih di depan pintu.

Pethikan ing ngginggil menika ngandharaken bilih menawi penganten kekalih kaprenah misan penganten kakung kedah macul *pipisan*.

(3) Menawi penganten putri langkung sepuh tinimbang penganten kakung

Ing ngandhap menika dipunandharaken adat panggih ingkang dipunlampahaken menawi penganten putri langkung sepuh tinimbang penganten kakung. (*Serat Centhini* jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 53)

Ingkang lanang isarate mawi macul pipisan prok, lamun awu tuwa kang wadone, ingkang priya isarate mawi, macul tumpeng putih, neng ngareping pintu.

Terjemahan :

dengan syarat pengantin pria mencangkul pipisan 'alas penghalus bumbu-bumbu jamu'. Bila urutannya wanita lebih tua, syaratnya pengantin pria mencangkul tumpeng nasi putih di depan pintu.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken menawi penganten putri langkung sepuh tinimbang penganten kakung, pramila penganten kakung kedah macul tumpeng sekul pethak ing ngajeng konten.

(4) Menawi tiyang jaler dhaup kaliyan wanita ingkang trahipun langkung inggil

Ing ngandhap menika dipunandharaken adat panggih ingkang dipunlampahaken menawi tiyang jaler dhaup kaliyan wanita ingkang trahipun langkung inggil.

Yen wong ngandhap oleh putri nginggil, darahe sang katong, nalikane lumaku angangge, mandhi lawung lilingan mantesi, tekaning taritis, sing pendhapa uwus.

Nalikane penganten lumaris, duk arsa kapanggoh, pan kinanthi ing kanan kerge, estri jalu nganggo patah sami, kang (ng)gawa tapsirih, lan paidon iku. (*Serat Centhini* jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 54 saha 55)

Terjemahan :

Apabila pria kawin dengan wanita berdarah lebih tinggi, ialah keturunan raja atau berdarah biru, waktu upacara temu berjalan dengan membawa tombak terhunus sampai di pinggir pendapa.

Waktu pengantin berjalan ketika hendak bertemu di gandeng kanan kiri wanita pria dengan patah 'gadis kecil dan jejak kecil dihias sebagai pengantin bertugas menemani pengantin', keduanya membawa baki tempat sirih dengan perlengkapannya dan paidon 'wadah dubang/ludah makan sirih'

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih menawi penganten kakung trahipun langkung andhap tinimbang penganten putri kadosta trahipun ratu utawi ningrat, nalika upacara panggih mlampah migunakaken *tombak* dumugi pinggir pandhapa. Nalika mlampah badhe panggih, penganten kekalih dipungandeng patah ing kiwa tengenipun. Patah inggih menika lare-lare alit ingkang dipunpaes kadosta penganten lan tugasipun ngancani penganten. Kekalihipun bekta baki kangge gantal lan paidon.

3) Balangan Gantal

Menawi penganten kakung dan putri sampun dumugi ing ngajeng konten pendhapa, pramila enggal balangan gantal. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 45 lan 46.

*Iya kulup nanging ana maning, kang kudu linakon, tembe lamun dhauping panganten, **yen wus tekan sangareping kori, lanang neng pendhapi, wadon neng jro pintu.***

Gya balangan gantal kang kinardi, gathuk lawing gupoh, ingkang wadon anyandhak sukune, nganten lanang nulya den wisuhi, we sataman wangi, sarat mecah gupuh.

Terjemahan :

“Benar, Ananda, namun masih ada lagi yang harus dijalankan kelak bila upacara temu pengantin. Bila pengantin pria sudah tiba di depan pintu pendapa, pengantin wanita di depan pintu,

segera saling lempar gantal ‘gulungan sirih’ yang dibentuk bertali. Kedua pengantin bertemu di pintu, segera pengantin wanita memasuk kaki pengantin pria dengan air bunga setaman dengan syarat segera

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara balangan gantal wonten ing acara panggih. Miturut Kiai Juru sasampunipun penganten kakung wonten ing sangajengipun konten lan penganten putri wonten ing salebetipun konten, enggal nglampahaken balangan gantal.

Upacara *balangan gantal* menika wonten tegesipun. Penganten kakung mbalang rumiyin, dipuntujuaken ing jajanipun penganten putri. Jaja menika pralambang saking ibu. Mbalang ing jaja tegesipun ngandharaken pesen bilih *dadia ibu anakku*. Penganten putri mbalang gantal ing ampeyanipun penganten kakung. Ampeyan ibarat cagak; pesan ingkang dipunandharaken *dadia cagak kaluwarga*. (Mulyana: 2002: 75).

4) Wijikan

Acara wijikan inggih menika penganten putri mijiki ampeyanipun penganten kakung migunakaken toya sekar setaman. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 46.

Gya balangan gantal kang kinardi, gathuk lawing gupoh, ingkang wadon anyandhak sukune, nganten lanang nulya den wisuhi, we sataman wangi, sarat mecah gupuh.

Terjemahan :

segera saling lempar gantal 'gulungan sirih' yang dibentuk bertali. Kedua pengantin bertemu di pintu, segera pengantin wanita membasuk kaki pengantin pria dengan air bunga setaman dengan syarat segera

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara wijikan wonten ing acara panggih. Upacara menika minangka pralambang bektinipun estri dhumateng kakungipun. (Departemen P & K, 1978: 79).

5) Mecah tigan

Sasampunipun panggih, penganten kekalih enggal mecah tigan ayam. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 46 lan 47.

*Gya balangan gantal kang kinardi, gathuk lawing gupoh, ingkang wadon anyandhak sukune, nganten lanang nulya den wisuhi, we sataman wangi, **sarat mecah gupuh.***

***Tigan ayam sawiji neng kori,** nulya manten wadon, kanthen asta kalawan kakunge, tekeng ngarep patanen gya linggih, kang wadon neng kering, gya ngujung mring kakung.*

Terjemahan :

segera saling lempar gantal 'gulungan sirih' yang dibentuk bertali. Kedua pengantin bertemu di pintu, segera pengantin wanita membasuk kaki pengantin pria dengan air bunga setaman dengan syarat segera

memecahkan sebutir telur ayam di pintu. Kemudian pengantin wanita bergandengan tangan (jari kelingking) dengan prianya. Tiba di depan patanen 'ruang tengah' lalu duduk, pengantin wanita di sebelah kiri ngujung 'bersembah pada lutut kiri' pada pengantin pria.

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara mecah tigan wonten ing acara panggih. Acara menika gadhah teges ngicalaken kaprawananipun penganten putri, saengga sampun boten gadis malih. (Departemen P & K, 1978: 79).

6) Ngujung

Penganten sarimbit dipunlenggahaken wonten ing patanen. Penganten putri lenggah wonten ing sisih kiwanipun penganten kakung, lajeng nglampahaken *ngujung*. Ingkang dipunwastani *ngujung* inggih menika sungkem jengku sisih kiwa. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 47.

Tigan ayam sawiji neng kori, nulya manten wadon, kanthen asta kalawan kakunge, tekeng ngarep patanen gya linggih, kang wadon neng kering, gya ngujung mring kakung.

Terjemahan :

memecahkan sebutir telur ayam di pintu. Kemudian pengantin wanita bergandengan tangan (jari kelingking) dengan prianya. Tiba di depan patanen 'ruang tengah' lalu duduk, pengantin wanita di sebelah kiri ngujung 'bersembah pada lutut kiri' pada pengantin pria.

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara ngujung wonten ing acara panggih. Ngujung ing konteks menika sami kaliyan acara sungkeman. Dipunlampahaken acara sungkeman menika minangka pralambang bektinipun penganten putri dhumateng penganteng kakung. Acara sungkeman menika ugi dipunsebataken wonten ing Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (1980: 34). Nanging bedanipun inggih menika acara ngujung ing *Serat Centhini* menika dipunlampahaken saderengipun acara kacar-kucur,

dene wonten ing Kitab Primbon Betaljemur Adammakna acara ngujung utawi sungkem dhumateng penganten kakung menika dipunlampahaken sasampunipun acara kacar-kucur.

7) Kacar-kucur

Saksampunipun *ngujung*, penganten kakung minggah ing *kobong* lan nglampahaken acara *kacar-kucur*. Saksampunipun upacara kacar-kucur, penganten kakung lenggah malih. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 48.

Wusing ngujung manten lanang nuli, munggal maring kobong, nulya kacar-kucur iku rane, yen wus kacar-kucur bali linggih, bapake kang estri, anengahi lungguh.

Terjemahan :

Setelah ujung 'bersembah' tersebut, pengantin pria lalu naik ke kobong 'patanen, kamar tengah' kemudian kacar kucur 'menumpahkan hasil/nafkah kepada pengantin wanita'; setelah upacara kacar kucur lalu duduk kembali. Ayah pengantin wanita duduk

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara kacar-kucur wonten ing acara panggih. Sasampunipun ngujung, penganten kakung enggal tindhak wonten ing kobongan. Wonten ing kobongan menika dipunlampahaken acara salajengipun, inggih menika kacar-kucur. Acara kacar-kucur menika simbol nafkah saking penganten kakung kangge penganten putri.

Acara kacar-kucur ingkang kados mekaten ugi wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna* (1980: 34). Penganten kakung minggah ing kobongan kangge

nyukakaken wosing kacar kucur. Wosipun kacar-kucur menika inggih menika kacang, dhele, uwos, jagung, lan arta. Kacar-kucur menika dipunsukakaken ing pangkonipun penganten putri migunakaken kacu. Nalika nampi boten kenging wonten ingkang wutah.

8) Pangkon

Bapakipun penganten putri lenggah wonten ing antawisipun penganten kekalih, lajeng bapakipun mangku kalih penganten kasebut. Ibunipun penganten putri ngendika, “*Abot endi babo bapakane ingkang jalu anauri ririh?*” ingkang tegesipun ‘pundi ingkang langkung awrat, Pak?’. Bapakipun mangsuli, “*Pada bae nyai tan na bedanipun*’, tegesipun ‘sami mawon Bu, boten wonten bedanipun’. Tiyang sepuhipun penganten putri ugi sampun nganggep sami antawisipun putrinipun lan mantunipun, boten dipunbedakaken. (Mulyono, 2002: 82). Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 48 lan 49.

*Wusing ngujung manten lanang nuli, munggal maring kobong, nulya kacar-kucur iku rane, yen wus kacar-kucur bali linggih, **bapake kang estri, anengahi lungguh.***

Nulya mangku panganten kakalih, (m)bokne tanya gupoh, abot endi babo bapakane, ingkang jalu anauri ririh, padha bae nyai, tan na bedanipun.

Terjemahan :

Setelah ujung ‘bersembah’ tersebut, pengantin pria lalu naik ke kobong ‘=patanen, kamar tengah’ kemudian kacar kucur ‘menumpahkan hasil/nafkah kepada pengantin wanita’; setelah upacara kacar kucur lalu duduk kembali. Ayah pengantin wanita duduk

di antara kedua mempelai, kemudian sang ayah memangku kedua mempelai tersebut, segera ibu bertanya, “Manakah yang lebih berat, Pak?” Suaminya menjawab dengan lirih, “Sama keduanya Bu, tidak ada bedanya”.

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan tatacara pangkon wonten ing acara panggih. Tatacara kacar-kucur ingkang kados mekaten jumbuh kaliyan pamanggihipun Tjakraningrat (1980: 34) wonten ing *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Sasampunipun penganten putri sungkem kaliyan penganten kakung, penganten kekalih wau dipunpangku dening ramanipun penganten putri. Dene ibu saking penganten putri nyuwun pirsa dhumateng garwanipun: *abot endi bapakne anakmu lanang karo anakmu wadon?* Wangsulaniipun : *pada bae*.

9) Ngabekti

Saksampunipun upacara pangkon dipunpungkasi, bapakipun medal nemoni para tamu ingkang wajib dipunurmati dening penganten lan dipunsumanggakaken mlebet ing patanen. Penganten kekalih *ngabekti* dhumateng tamu kakung lan estri, sarta dhumateng bapak lan ibunipun. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 50 lan 51.

Wusing mangku mijil amanggihi, ingkang para dhayoh, kang wajib ingabekten, panganten, denature umanjing jro panti, panganten ngabekti, marang tamu kakung.

Lan ngabekti para tamu putri, lan mring bapa embok, yen panganten dhudha lanangane, ingkang wadon isih prawan sunthi, nalikane panggih balangan wus rampung.

Terjemahan :

Setelah upacara pangkon 'memangku', sang ayah keluar menemui para tamu yang wajib dihormati dengan sembah oleh pengantin dipersilakan masuk ke dalam. Kedua pengantin ngabekti 'bersembah' kepada tamu pria

dan wanita, serta kepada ayah ibunya. Apabila pengantin pria duda 'balu', pengantin wanita masih gadis; waktu upacara temu cukup saking melempar sirih, selesai,

Bab menika awujud satunggaling kewajiban moral tradisional kangge penganten sarimbit kangge nedahaken raos bekti lan urmatipun lair batosipun dhumateng tiyang sepuh lan para pinisepuh kanthi nyuwun pangestu lan pikantuk rida dari Gusti supados pikantuk *bimbingan* lan pitedah anggenipun mbangun kaluwarga lan supados saged migunani wonten ing bebrayan. (Bratawidjaja, 1995: 118).

10) Pahargyan

Pahargyan saged ugi dipunwastani *pesta*. Wonten kathah dhaharan lan unjukan ingkang dipunsediakaken. Suguhan kasebut sakderengipun dipundongakaken dening pengulu utawi tiyang ingkang sampun dipunpitados kangge ndongakaken. Tiyang kasebut jumeneng majeng sisih wetan kanthi swanten ingkang sero. Donga ingkang dipunwaosaken inggih menika wilujengan rasul, tulak slamet lan donga ngumur.

Saksampunipun upacara panggih, penganten sare wonten ing *kobong*. Wonten ing *Serat Centhini* dipunsebataken wonten adat ingkang kedah dipunlampahi sasampunipun nglapahaken upacara panggih. Adat menika dipunandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 58.

(ng)gih makaten nanging mung saratri, dene nembe panggoh, tuwin napa saged ngena-ngene, baji rikuh ajrih mawi isin, mat tengara angling, in saestunipun.

Terjemahan :

“Sebenarnya memang demikian, tetapi kan hanya semalam ditengok dengan membawa lampu. Siang harinya serta selanjutnya: Kunir pita kucing ing wanadri’ Kunir pita/kunyit kunci = kunci, kucing ing wanadri ‘kucing di hutan

= *binatang kuwuk*, di kamar terkunci (dari dalam) tinggal menemunya saja dengan mudah.

Konteks cariyos saking pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan adat sasampunipun upacara panggih dipunlaksanakaken. Adatipun ing satunggal dalu kedah cinolokan utawi dipuntingali cacahipun kaping tiga sinambi bekta suluh utawi lampu. Nanging namung satunggal dalu kemawon. Wonten ing siang lan saklajengipun dipunwastani *kunir pita kucing ing wanadri*, tegesipun kamaripun dipunkunci saking lebet. Wonten malih adat sanesipun, inggih menika adat sasampunipun kalaksanan anggenipun *ambedhah kutha* utawi saresmi. Bab adat menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid II pupuh 129 sekar Mijil pada 59.

Wonten malih kang ngisin-isini, bilih wus kalakon, senapati ambedhah kuthane, enjingipun sakaliyan sami, sareng densirami, dening pra dyah sepuh.

Patelesanipun sinjang putih sarta mawi loloh, dlima pethak binucal isine, sinalinan kumukus jenitri, mung nyajodho sami, lawe kangge tangsul.

Boten mawi pinipas-pinipis, kang jaler kemawon, ingkang mamah yen wis wor idune, linolohken dhateng ingkang estri, gathuk aben bibir, tigang crutan sampun.

Terjemahan :

Ada lagi yang membuat malu, bila telah terlaksana ambedhah kutha 'membobol benteng kota = bersebadan', keesokan harinya keduanya dimandikan oleh para wanita sesepuh 'tua'.

Patelesan 'penutup badan'-nya kain putih, serta diberi jamu delima putih yang dibuang bijinya diganti dengan kemukus jenitri masing-masing sejodoh 'dua biji' serta tali lawe 'benang' sebagai pengikat,

tidak usah ditumbuk halus di atas pipisan 'batu alas penghalus jamu', suami saja yang mengunyah, bila sudah bercampur dengan ludah lalu disuapkan kepada istrinya saling bertemu bibir, tiga ludahan sudah cukup."

Konteks cariyos pethikan ing nginggil inggih menika andharanipun Kiai Juru dhumateng Mas Cebolang babagan adat sasampunipun acara panggih. Wonten malih adat sanesipun, inggih menika bilih sampun kalaksanan anggenipun *ambedhah kutha* utawi saresmi, enjingipun penganten kekalih dipunsiram dening para sesepuh putri. *Patelesanipun* jarik pethak sarta dipunsukani jampi dlima pethak ingkang wosipun dipunicalaken lan dipungantos *kemukus jenitri* sajodho sami dipuniket lawe kangge pangiket. Jampi kasebut boten dipundeplok wonten ing pipisan, nanging dipunmamah dening ingkang jaler. Menawi sampun wor kaliyan kecohipun, lajeng dipunlolohaken ingkang estri kanthi cara gathuk aben lathi. Tigang crutan cekap.

o. Boyongan

Inkang dipunwastani *boyongan* inggih menika bekta penganten putri kondur ing dalemipun penganten kakung. Tindhakipun penganten kekalih ing dalemipun penganten kakung menika dipundherekaken dening kaluwarga lan sederekipun penganten putri. Boyongan dipunlampahaken gangsal dinten utawi sepasar saksampunipun dipunlampahaken upacara panggih.

Sarat ingkang kedah dipunbekta nalika upacara menika ing antawisipun :

- (1) Tigang peti ageng wosipun sasotya kancana;
- (2) Sinjang bathik tulis kanthi motif mekaten : *unthuk banyu, ceplok lintang, cepala gondhok, ceplok manggis, kinjeng renggang, satriya wibawa, kawung cakrakusumma, cepaka mulya, sridenta, sawo sempal, kembang kapas, kembang*

jarak, kapi kadhondhong, salobog, kawang kamplang, kembang semak, lung kestop, parang kresna, janggleng, wora-wari tumpuk, lonthang, jamblang, peksi kresna, pakuningrat, parangwesthi, banci mlathi, salangsang, banci kasut sulaman, burbanagara, madubranta, gambir sakethi, cakar, cindhe wilis, tunjung, limaran, jayakusuma, kembang kenthang, nagasari, kendhaga, kembang kenanga, truntum, krambil sacukil, kembang jeruk, kopi pecah, ganggong yujana, ganggong winawi, kapundhung, gringsing, klungsu, pandelegan, galingsing sondhe, rengganis, tambal miring, kanoman, ayam puger, terang bulan, ila thathit, bolu rambat, indhil ori, merang wedhar, gandasuli, lung anggur, semen remeng, semen rama, semen peksi, drata titis, semen jlengut, jlengut grudha, ngreni mirong, trate gendhong, cuwiri, lung dlima, lung laos, lung mawar, sidamukti, sidaluhur, lekatha, rengga puspita, pandhan rangkah, sangga langit, semen srowot, semen grudha, semen branjilin, rondhon, semen jolen, citralangon, orang-aring kaleweran, manyura, gabah sinawur;

- (3) Lurik;
- (4) Kasumekan;
- (5) Dhestar modang, angling darma, angling resmi;
- (6) Paningset;
- (7) Rasukan;
- (8) Epek lan kacu;
- (9) Rasukan rangkepan lan clana;

(10) Sinjang awisan kangge tolak bala kadosta gangsal werni parangrusak, klithik,

kagok, canthel, gendreh, barong, parang parung, udanriris, parangkusuma;

(11) Perabot panti;

(12) Maneka warni perkakas;

(13) Perabot pawon.

Sakderengipun rombongan bidhal, wonten saperangan utusan saking penganten kakung ingkang rawuh wonten ing dalemipun penganten putri kangge mapag besan. Utusan menika kanthi resmi nyuwun dhumateng tiyang sepuhipun penganten putri supados penganten sarimbit saged dipunboyong ing dalemipun ingkang kakung.

Menawi panebus saking besan sampun rawuh, tiyang sepuh penganten putri bidhal ing pendhapa kangge nampi tamu. Para mudha nabuh rebana lan angklung. Ing sakwingipun wonten kembar mayang lan kremun buntal. Ing sakiwa tengenipun wonten ingkang bekta *layu-layu* minangka pangiring. Panebus kaperang saking pangombyong jaler lan estri ingkang ngangge busana ingkang endah. Bab kasebat kaandharaken wonten ing pethikan *Serat Centhini* jilid III pupuh 172 sekar Asmarandana pada 32 dumugi 34 ing ngandhap menika.

Nahen ta mantu kang tampi, piwulanging maratuwa, kasar uau praptane, pethukanira ki besan, Ki Juru mring pandhapa, kang pinatah amongtamu, mapag aneng palataran.

Santri brai kang rumiyin, trebang angklune tinatap, rame umyung suwarane, kembang mayang neng wurinya, nulya kremun binuntal, gya kapal parabot luhung, wewatangan kasatriyan.

Layu-layu nganan ngering, angurung-urung tumpakan, paebus ginrubruk wadon, kulawarga busanendah, warga jalu pungkasan, ingancaran gupuh-gupuh, sadaya sampun pinarnah.

Terjemahan :

Tiba-tiba datang jemputan besan, Ki juru pergi ke pendapa. Mereka yang bertugas menyambut tamu menjemput di halaman.

Para santri remaja membunyikan rebana dan angklung, suaranya ramai gemuruh. Di belakangnya kembar mayang, lalu kremun buntal, kemudian kuda dengan perabotan bagus, bagaikan kenaikan ksatria hendak bermain watangan.

Di kanan kiri pembawa layu-layu 'ular-ular' sebagai pengawalnya. Penjemput terdiri atas rombongan laki-laki dan perempuan yang berpakaian indah-indah. Semua sudah disambut dan ditempatkan di tempat yang sepantasnya.

Konteks pethikan ing nginggil inggih menika rikala Ki Juru tindak dhateng pendhapi kangge mapag besan. Para santri brai sami nabuh terbang lan angklung, swantenipun rame. Sawingkingipun wonten kembar mayang, lajeng kremun buntal, sarta kapal kaliyan parabot luhung kadosta wewatangan kasatriyan. Ing kanan keringipun wonten ingkang bekta layu-layu minangka pangiring. Panebus kaperang saking sapangombyong tiyang jaler lan estri ingkang migunakaken busana ingkang endah.

Saksampunipun ngaturaken bektinipun dhumateng bapak ibu lan sesepuhipun, penganten medal kanthi gegandhengan. Bapak mlampah ing ngajeng lan ibunipun nderekaken ing wingking kaliyan sederek-sederekipun. Bab menika kaandharaken wonten ing *Serat Centhini* jilid II pupuh 172 sekar Asmarandana pada 36 ing ngandhap menika.

Panganten nulya ngabekti, mring kang rama sakaliyan, miwah mring para wredane, gya mijil kakanthen asta, kang rama aneng ngarsa, kang ibu tumutut pungkur, lawan para kadangwarga.

Terjemahan :

Pengantin menyatakan rasa baktinya kepada ayah ibunya dan para tua-tua, kemudian keluar bergandengan tangan. Ayahnya di depan, ibunya mengikut di belakang beserta sanak keluarga.

Penganten sarimbit enggal bidhal ing dalemipun penganten kakung dipunsongsongaken songsong ijem aprada emas. Saksampunipun dugi ing ngajeng gerbang penganten dipuntampi ngangge salawatan ingkang dipuntabuh dening tiyang ingkang migunakaken terbang. Dipunwiwiti tembang *sekar gadhung* lajeng dipunwangsul *sallatullah ngalalhuda, ya al imana ya imani al anbiyai imamal mursalina aki-aki allahu aki allah.*

p. Upacara khusus

1) Bubak Kawah

Bubak tegesipun *mbikak*. *Kawah* inggih menika toya ingkang medal saderengipun bayi miyos. *Bukak kawah* inggih menika *mbikak* margi mantu utawi mantu ingkang kaping satunggal (Poerwadarminta wonten ing Pringgawidagda, 2006: 275).

Ing ngandhap menika dipunsebataken ubarampe ingkang kedah dipunsebataken nalika upacara bubak kawah, ing antawisipun:

- (1) Sirih ayu;
- (2) Pisang ayu;
- (3) Gambir;
- (4) Injet;
- (5) Bako;

- (6) Jambe;
- (7) Gendhis klapa;
- (8) Lawe;
- (9) Sisir;
- (10) Suri;
- (11) Lisah sundhul langit;
- (12) Kaca;
- (13) Sekar rapuh;
- (14) Kalih maesa;
- (15) Kalih babon angrem;
- (16) Kalih sawung wiring;
- (17) Kalih banyak;
- (18) Pirantos ingkang dipundamel saking tembagi : dandang, kendhil kenceng, kendhil kekep, lan pangaron saking tembagi;
- (19) Bekakas : iyan, ilir, kukusan, orok-orok, uleg-uleg, enthong, solet, irus, tumbu, tenggok, cething. Menawi sadaya pirantos kasebut dipunwujudaken arta, mila dipunlebetaken ing kanthong lajeng dipunpikul.
- (20) Jarik bathik lan lurik;
- (21) Encit;
- (22) Mori sakemblog;
- (23) Empon-empon;
- (24) Anggi-anggi;

- (25) Bumbu masak jangkep : brambang, sarem, traos lan sapanunggalanipun;
- (26) Pecel ayam;
- (27) Jangan menir;
- (28) Sekul golong;
- (29) Lombok terong sakuwite;
- (30) Uwos;
- (31) Kacang kadhele;
- (32) Krambil;
- (33) Tebu saronipun; lan
- (34) Kayu walikukun.

2) Tumplak Punjen

Acara *tumplak punjen* awujud acara nyupaosaken kanthong saking suwekan mawarni ingkang isinipun anggi-anggi, sekar campur bawur, uwos kuning, arta warna-warni, wit ingaran ngantos ringgit emas, cacahipun boten dipunwatesaken.

Acara menika dipunlampahaken saksampunipun upacara panggih. Ibu saking penganten putri lenggah wonten ing patanen lan ngutus sadaya putra-putri lan mantunipun kangge kempal. Saksampunipun jangkep, kanthong kasebut dipunbikak lan wosipun dipunrebataken penganten, para putra lan mantunipun.

q. Adat pawiwahan miturut saperangan agami lan syari'at Nabi

Ing *Serat Centhini* dipunandharaken bilih ing wekdal rumiyin taksih kathah tiyang ingkang pitados kaliyan dewa. Miturut cariyosipun, Sang Hyang Pramesti ngutus Sang Hyang Narada kangge mrintahaken Kanwapati supados nata agami Budha

kaliyan golongan-golonganipun. Ingkang dipunutus kangge merang tugas lan tanggel jawab menika inggih menika tiyang ingkang dipunwastani pangulu. Agami kasebut minangka panguwaos kangge ngatur raos ingkang sejati. Lan manungsa bakal wilujeng menawi manut kaliyan kuwaos, pandom lan lelampahan agami kasebut. Agami kasebut ngatur sabarang perkawis ingkang wonten ing pagesangan manungsa, mliginipun babagan tatacara upacara pawiwahanipun.

Agami dewa kasebut dipunperang dados enem agami, inggih menika agami Sambu, agami Brahma, agami Endra, agami Wisnu, agami Bayu lan agami Kala.

1) Agami Sambu

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Sambu. Salah satunggalipun inggih menika wonten saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 17 lan 18 ing ngandhap menika.

Mangan sarwa bungkah iku, yen mangsa palguna sami, ngrapa lamun ari raya, sabarang kang sarwa asin, larangane ora kena, ngrabeni kaprenah nini.

Uwa bibi kadang putu, myang pulunan kang luluri, saking ing jalu sadaya, wenang lamun saking estri, iwak ati datan dhahar, kena yen kinarya jampi.

Terjemahan :

Tidak boleh memakan umbi-umbian. Jika waktu Palguna, berpuasa pada hari raya, dari sembarang yang serba asin. Larang lain, tidak boleh mengawini dari yang terkait nenek,

Uwak, bibi, keponakan, dan cucu, pada sanak-saudara dan leluhur dari pihak ayah. Jika dari pihak ibu boleh dikawini. Tidak boleh makan hati ayam, itu bisa dipakai untuk obat.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan ingkang kaprenah nini, uwak, bibi lan kadang putu, sederek lan luluhur saking ing bapak sadaya. Menawi saking ibu kenging dipunnikah.

Wonten ing adat agami Sambu, wonten saperangan ritual ingkang dipunlampahaken nalika upacara pawiwahan dipunlaksanakaken. Ritual-ritual kasebut kadosta ingkang dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 21 ing ngandhap menika.

Yen krama wawalinipun, nganggowa baladho nenggih, kang lanang nglangkahi jantra, wusu likasan myang ilir, kukusan enthong lan iyan, kang wadon nglangkahi linggis.

Terjemahan :

Jika menikah, yang menjadi wali nikah memakailah pakaian baladho. Pengantin lelaki melangkahi jentera, wusu, likasan, maupun ilir, kukusan, enthong, dan iyan. Yang perempuan melangkahi linggis, garu, waluku, dan pacul.

Saking pethikan ing nginggil menika, dipunandharaken bilih nalika upacara pawiwahan, tiyang ingkang tumindak dados wali kedah ngangge *balado* ingkang kadamel saking tebu ingkang sampun garing. Penganten kakung kedah njangkahi *jentera, wusu, likasan, kukusan, ilir, enthong, jangkep kaliyan iyan*. Wondene penganten putri kedah njangkahi *linggis, garu, waluku, lan pacul*.

Menawi wonten salah satunggalipun seda, pramila jodhonipun kenging mbela. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 19 lan 20.

Ngrusak candhi waler agung, nora kena nganggo wesi, wenang yen kanggo sarana, wong laki rabi yen mati, wenang bela myang binelan, lamun lakine kang mati.

Sing wadon tan bela lampus, wenang cinukur yen estri, kang mati lanang tan bela, iku wenang dentetaki, yen jabang metu wanodya, wenang lamun disunat.

Terjemahan :

Merusak candi adalah larangan besar, tidak boleh memakai besi, kecuali hanya sebagai sarana, lelaki dan perempuan jika meninggal, boleh ikut serta, namun jika lelaki yang meninggal,

Pihak perempuan tidak ikut serta, harus dicukur gundul. Jika perempuan yang meninggal dan lelaki tidak ikut serta, ia harus disunat. Jika bayi keluar berjenis perempuan, ia juga harus disunat.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih menawi salah satunggal saking jodho kasebut wonten ingkang seda, jodhonipun kenging bela pati. Menawi ingkang seda ingkang kakung, estrinipun boten kedah mbela kanthi cara nderek seda, nanging cekap dipuncukur kemawon. menawi ingkang seda ingkang estri, mila ingkang kakung cekap dipunkhitan kemawon.

2) Agami Brahma

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Brahma. Salah satunggalipun inggih menika wonten saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 26 dumugi 29.

Tumenga marang ngaluhur, yen riaya sarwa manis, larangane nora kena, ngrabeni kaprenah nini, uwa bibi ingkang saka, luluri lanang yen saking.

Luluri wadon pikantuk, tan kena mateni geni, daging lembu dating dhahar, mapas wiji ingkang lagi, thukul uga ora kena, nganggo timah datan kenging.

Dene ta wawenangipun, ngrabeni kaprenah nini, uwa bibi ingkang saka, luluri wadon utawi, ngrabeni kaprenah kadang, pulunan nak putu saking.

Ing luluri wadon jalu, dhaup anak inya kenging, lawan anak guru kena, wenang mangan daging sapi, lamun kinarya tatamba, nganggo timah denlilani.

Terjemahan :

Tak boleh menengadah ke langit. Jika hari raya serba manis, pantangannya tidak boleh menikahi yang masih berkaitan nenek, juga uwak dan bibi dari keturunan pihak lelaki. Jika dari

Pihak perempuan, boleh. Tak boleh memadamkan api, tak boleh makan daging sapi. Memangkas benih yang sedang tumbuh, juga tak diperkenankan. Memakai jenis timah, tidak boleh.

Adapun kewenangannya menikahi yang masih berkait nenek, uwak, bibi dari keturunan pihak perempuan, atau menikahi yang berkait saudara, keturunan anak-cucu dari

Leluhur perempuan dan lelaki. Menikahi anak inang atau centhi boleh, dengan anak guru boleh.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, uwak, bibi, lan turunan saking bapak. Nanging kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, mak enem, lan mak sepuh saking ibu. Utawi krama kaliyan ingkang kaprenah kadang kaliyan ponakan, putra lan wayah saking bapak utawi ibu. Saged ugi krama kaliyan putra inya utawi centhi lan putranipun guru.

Wonten adat ingkang dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Brahma, inggih menika saderengipun penganten kakung dipunpanggihaken kaliyan penganten putri, dipunwiwiti acara ingkang dipunwastani *badudak*. Bab menika

dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 31 lan 32.

Sakderengipun penganten kakung dipunpangguhaken penganten putri, dipunwiwiti dening acara ingkang dipunwastani *badudak*. Badudak inggih menika acara nalika para kaluwarga saking penganten kakung lan estri sami jejogedan lan ngawontenaken tayub.

Papaline lamun dhaup, durunge panganten panggih, kudu anganggo badhudhak, wargane panganten estri, lan warga panganten priya, padha lalangen tayeki.

Jogedan saengga nayub, yen mati layon kabesmi, paliyasaning kuwandha, dinusun we ron dlima di yen mumulya srana berah, yeku kang dak anggo iki.

Terjemahan :

Pantangan ketika menikah, sebelum pengantin dipertemukan, harus memakai pakaian badhudhak. Keluarga pengantin perempuan, dan keluarga lelaki, menari mengadakan hiburan,

Pantangan ketika menikah, sebelum pengantin dipertemukan, harus memakai pakaian badhudhak. Keluarga dari pengantin perempuan, dan keluarga pengantin lelaki, menari mengadakan hiburan.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih sakderengipun penganten kakung dipunpangguhaken penganten putri, dipunwiwiti dening acara ingkang dipunwastani *badudak*. Badudak inggih menika acara nalika para kaluwarga saking penganten kakung lan estri sami jejogedan lan ngawontenaken tayub.

3) Agami Endra

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Endra. Salah satunggalipun inggih menika wonten

saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 35 lan 36.

*datan kena ngemban susu, kalawan mangsa asuji, nora kena asanggama, yen riaya sarwa pait, **larangane nora kena, ngrabeni kaprenah nini.***

uwa bibi sing luluhur, lanang wadon myang ngrabeni, kaprenah kadang kang saka, luluri jalu myang estri, tan kena misaya mina, kang lagi koyok marengi.

Terjemahan :

....Larangan, tidak boleh menikahi yang berkait nenek,

Uwak, bibi, yang datang dari leluhur laki dan perempuan, termasuk menikahi yang berkait saudara dari leluhur lelaki dan istri.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, mak sepuh, mak enem, lan sederek saking bapak utawi ibu. Ingkang kenging inggih menika krama kaliyan kadang saking sederek ingkang asalipun saking ibu, ponakan lan wayah saking bapak lan ibu. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 37 lan 38.

*mangan antigan tan antuk, (m)buwang susuker neng siti, tan kena mejahi liman, miwah angangge tembagi, keni yen kinarya srana, **wawenang kena ngrabeni.***

ingkang kaprenah sadulur, saka luluri pawestri, ngrabeni prenah pulunan, miwah putu ingkang saking, luluri jalu wanodya, antigan lamu kinardi.

Terjemahan :

Makan telur tidak boleh, dilarang pula membuang kotoran, tidak boleh membunuh gajah atau memakai tembaga, kecuali hanya sebagai sarana. Dibolehkan menikah

Yang berkait saudara dari leluhur pihak perempuan, menikahi yang berkait, dengan cucu dari leluhur lelaki dan perempuan.

Nalika ngawontenaken upacara pawiwahan, tiyang ingkang nganut agami Endra nglampahaken acara khusus ingkang dipunwastani acara *onjer* lan *sintren*. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 63 sekar Kinanthi pada 40 lan 41.

Wenang sinunatan iku, jalu lamun lagi lair, lan anake dhukun wenang, tinetakan de papali, kalamun amangun krama, nganggo onjer myang sintreni.

Wargane panganten jalu, lan warga panganten estri, samya prang catur pralambang, sasmitane sunggateki, yen lina layon kapetak, tuwin linuweng neng siti.

Terjemahan :

boleh disunat anak lahir laki-laki, dan anak dukun bayi harus harus disunat. Dan pantang jika membangun rumah-tangga menanggapi onjer atau pun sintren.

Keluarga dari pihak pengantin laki, dan saudara pengantin perempuan, keduanya harus memakai empat perlambang atau simbol dari perjamuan.

Saking pethikan ing nginggil, saged dipunmangertos bilih *onjer* inggih menika kados dolanan kuna ingkang sakwerni kaliyan *sintren*. Wondene *sintren* inggih menika dolananipun tiyang jaler utawi estri ingkang dipunkurung wonten ing kandhang, lajeng dipundherekaken sekaran, saengga lare kasebut kaserapen. Lajeng jumeneng lan mbeksa dumugi tilem malih. Sanesipun, kaluwarga saking penganten kekalih kedah perang catur minangka pralambang jampen.

4) Agami Wisnu

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Wisnu. Salah satunggalipun inggih menika wonten saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Kinanthi pada 3 lan 4.

*Datan kena (m)bukti bab ingkang ulam ,mangsa jita tan kenging, mangan ulam menda, kalamun ari raya, kang mirasa sarwa gurih, **laranganira, tan kena angrabeni.***

Kang kaprenah nini bibi miwah uwa, ingkang saka luluri, jalu myang tan kena, ngrabeni anak inya, myang tan kena mamateni, kang lagya sarwa, anyawa myang tan kenging.

Terjemahan :

Tak boleh makan daging babi. Pada waktu bulan jita tidak boleh makan daging kambing. Namun pada hari raya yang dirasa serba gurih. Larangannya, tak boleh menikahi

Yang masih nenek, bibi, uwak, dari garis keturunan lelaki, tidak boleh menikahi anak seorang inang atau centhi.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, mak sepuh, lan mak enem saking bapak. Nanging kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, mak sepuh, mak enem, sederek ponakan, wayah, lan ponakan saking ibu, lan putra guru. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 5 lan 6.

*Amateni garudha waraha kuda, penyu bulus suwari, minum myang anadhah, kang ngendemi tan kena, nganggo parunggu tan keinging, **wawenangira, ngrabeni prenah nini.***

Bibi uwa kang saka luri wanudya, myang kena angrabeni, kang kaprenah kadang, putu miwah pulunan, saka luri wadon ugi, angrabenana, anaking guru keni.

Terjemahan :

Membunuh burung garuda, babi, kuda, penyu, bulus, burung kaswari. Minum dan makan yang membuat mabuk tak diperbolehkan memakai perunggu tak boleh. Kewenangannya menikah yang terkait nenek,

Bibi, atau uwak dari leluhur perempuan, juga boleh dinikahi, yang berkait saudara, cucu, hingga keturunannya dari leluhur perempuan. Juga menikahi anak seorang guru, diperbolehkan.

Pantanganipun menawi nikah migunakaken patah kaliyan kalih kembar mayang, kedah ngaturaken tetiron gunung. Tiyang sepuhipun penganten kedah dhahar pisang ingkang dipunbagi dados kalih. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 9.

Papaline lamun krama ngangge patah, myang kembar mayang kalih, sasrahan gunung, wong tuwane pangantyan, nganggo mangan gedhang siji, satugel sewing, kalarung yen ngemasi.

Terjemahan :

Pantangannya jika menikah memakai patah dengan dua kembar mayang, menyerahkan tetiron gunung. Orangtua pengantin makan sebiji pisang dibagi dua.

Pethikan ing nginggil ngandharaken babagan pantanganipun dhaup wonten ing agami Wisnu. Pantanganipun menawi dhaup migunakaken patah kaliyan kalih kembar mayang, kedah ngaturaken tetiron gunung. Tiyang sepuhipun penganten kedah dhahar pisang ingkang dipunbagi dados kalih.

5) Agami Bayu

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Bayu. Salah satunggalipun inggih menika wonten saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 13 lan 15.

*Yen riaya kang sarwa kecut sadaya, **larangan nora keni, ngrabeni kaprenah, nini bibi pulunan, uwa miwah putu saking, luluri priya, myang luluri saking estri.***

*Datan kena **ngrabeni anaking inya, lan guru ingkang siwi,** munah sato lagya, susuta nora kena, mangan wader nora keni, myang datan kena, angagem buratwangi.*

*Nugel kuku lan nganggo slake tan kena, mejahi datan kenging, tekek cecak clara, **wawenange pan kena, prenah kadang denrabeni, iku kang saka luluri jalu estri.***

Terjemahan :

Jika hari raya makanan serba asam, larangan tidak boleh menikahi yang berkait nenek, bibi, keponakan, uwak serta cucu dari leluhur lelaki. Sedang leluhur dari pihak perempuan

Tidak boleh menikahi anak inang, centhi, serta anak guru. Membunuh hewan yang sedang beranak, tidak boleh. Makan ikan badar tidak boleh, juga tak boleh memakai bedak berbau wangi,

Memotong kuku, memakai perak, tak boleh. Kewenangannya boleh menikahi yang masih saudara dari hubungan leluhur lelaki dan perempuan.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah nini, bibi, ponakan, mak sepuh, lan wayah saking bapak lan ibu. Ugi boten kenging krama kaliyan putranipun inya lan putra guru.

Nanging tiyang ingkang ndherek agami menika kenging krama kaliyan sederek ingkang kaprenah sederek ponakan saking bapak utawi ibu.

Nalika ngawontenaken upacara pawiwahan, tiyang ingkang nganut agami Bayu nglampahaken acara khusus ingkang dipunwastani acara *batoyang*. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 17 lan 18.

lamun dadi pangulune kang agama, papaline yen rabi, laki anganggowa, batoyang tegesira, yen panganten lanang apti, ngarak anulya, warga panganten estri.

mawi angadhangi ing dhindhing warana, yen rebah ngarak pasthi, lamun datan rebah, wangsul pangarakira, kedah arinira salin, lamun palastra, kasetra layoneki.

Terjemahan :

Jika mendapat penghulu agama, larangannya jika menikah, pihak lelaki memakai batoyang, artinya jika pengantin lelaki maka harus di arak, kemudian pihak keluarga perempuan

Menghalanginya dengan membuat tirai. Jika tirai itu rebah, yang diarak boleh terus. Namun jika tidak roboh tirai, maka pulanglah arak-arakan harus berganti hari.

Pethikan ing nginggil ngandharaken caranipun nglampahaken acara *batoyang* nalika para penganut agami Bayu ngawontenaken upacara pawiwahan. Nalika penganten dipunkirab, kaluwarga penganten putri angadhangi ngangge dhindhing warana utawi sekosol. Menawi dhindhing kasebut rebah, arakan kasebut saged dipunlajengaken, nanging menawi boten rebah, mila arakan wau kedah wangsul lan dipungantos ing dinten sanesipun.

6) Agami Kala

Wonten saperangan pantangan ingkang boten kenging dipunlampahi dening tiyang ingkang nganut agami Kala. Salah satunggalipun inggih menika wonten saperangan tiyang ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 22 lan 23.

*Datan kena lamun asipeng neng paran, mangsa padrawaneki, sirik mangan uyah, kalamun ariaya, kang sarwa pedhes sakalir, **laranganira, tan kena angrabeni.***

*Anak inya sanak kang kaprenah tuwa, anak guru utawi, ingkang seje bangsa, kayata bangsa **Brahma**, datan keni angrabeni, bangsa waisya, sapapadhanireki.*

Terjemahan :

Tak boleh menginap. Pada bulan Padrawaneki tidak boleh makan garam, sedangkan pada hari raya segala sesuatu yang serba pedas. Lelakinya tidak boleh menikahi

*Anak inang, saudara yang lebih tua, anak guru atau yang berlain bangsa, seperti bangsa **Brahma** tak boleh menikahi bangsa Waisya, dan sebagainya.*

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih tiyang jaler boten kenging krama kaliyan anak inya, sanak ingkang kaprenah sepuh, putra guru utawi ingkang sanes bangsanipun, kadosta bangsa **Brahma** boten kenging krama kaliyan bangsa Waisya, lan sapanunggalanipun. Nanging kenging krama kaliyan kadang ingkang kaprenah nem lan krama kaliyan wanita ingkang kastanipun sami. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 25.

*lawan datan kena dhahara kalapa, nganggo emas tan kenging, **wawenange kena, rabi sanak kaprenah, enom wenang agrabeni, kang tunggal bangsa, mangan kalapa keni.***

Terjemahan :

Tidak boleh pula makan kelapa. Tidak boleh memakai emas. Kewenangannya diperbolehkan menikahi saudara yang berkait muda. Boleh menikahi yang masih satu bangsa.

Nalika ngawontenaken upacara pawiwahan, tiyang ingkang nganut agami Kala nglampahaken acara khusus ingkang dipunwastani acara *lempeng*. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 64 sekar Durma pada 26 lan 27.

Yen kinarya tatamba kalawan wenang, nganggo emas manawi, kinarya sarana, papaline yen krama, anganggowa lempeng nenggih, pra warganira, panganten estri sami.

Gelut lawan wargane panganten lanang, endi ingkang kapilis, pan kena padhendhan, lan nalika angarak, nganggo dan-edanan nenggih, lamun palastra, katarap layoneki.

Terjemahan :

Jika dipakai sebagai obat, dan boleh pula memakai emas jika sbagai syarat. Pantangan jika menikah memakai lempeng untuk semua warganya. Pengantin perempuan

Harus berkelahi dengan pengantin lelaki. Mana yang kena pelipisnya dikenai denda. Dan ketika mengarak pengantin, memakai pengarak bertingkah orang gila.

Pethikan ing nginggil ngandharaken caranipun tiyang ingkang nganut agami Kala nglampahaken acara *lempeng* wonten ing upacara pawiwahanipun. Acara *lempeng* inggih menika kaluwarga penganten putri kedah sampyuh utawi gelut mengsah kaluwarga penganten kakung. Ingkang kasoran kedah mbayar denda. Lan nalika kirab penganten kedah dipunwontenaken beksan *edan-edanan*.

7) Syari'at Nabi Adam lan Nabi Sis

Miturut syari'at Nabi Adam, wonten saperangan wanita ingkang boten kenging dipunnikah. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Durma pada 7.

Sato kewan kang paedah, kapendhet ing damelipun, rabi kadang sarengipun, sadinten pambabarira, kinalalken bilih dhaup, kadang kang datan sarengan, miyos saking garbing biyung.

Terjemahan :

Binatang yang bermanfaat untuk pekerjaan manusia. (diharamkan) menikah dengan saudaranya yang lahir pada hari yang sama. Dihalalkan jika menikah saudara yang tidak berbarengan lahirnya dari satu ibu.

Saking pethikan ing nginggil saged dipundudut bilih menawi krama kaliyan sederek ingkang dinten miyosipun sami hukumipun haram. Ingkang halal inggih menika krama kaliyan sederek tunggal ibu ingkang dinten miyosipun beda.

Nanging saksampunipun Nabi Adam seda, ing jaman Nabi Sis (putra Nabi Adam), tiyang ingkang krama kaliyan sederek tunggal ibu hukumipun haram. Ingkang halal inggih menika krama kaliyan sederek misan lan saklajengipun. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Durma pada 8 lan 9.

Nanging sareng sawusira, Kangjeng Nabi Adam surud, kang gumantya putra jalu, nJeng Nabi Sis kakasihnya, apan kinaramken lamun, krama antuk samsya kadang, kinalalken lamun antuk.

Naking sanak miwah misan, apan sapiturutipun, tanpa ningkah bilih dhaup, angger sampun condhong karsa, lajeng kaidenan sampun, dening pra pangagengira, lamun wus kalakyan dhaup.

Terjemahan :

Namun kemudian, setelah Kanjeng Nabi Adam wafat, digantikan oleh anak lelakinya, Kanjeng Nabi Sis disebutnya, hal tersebut diharamkan, menikah dengan sesama saudara. Dihalalkan jika memperoleh

Anak dari saudara sepupu, dan seterusnya kawin tanpa akad nikah, asal sudah saling menyukai, kemudian mendapatkan ijin oleh para pemimpinnya. Jika sudah terlaksana pernikahan,

Cara kramanipun boten ngangge akad nikah, nanging menawi sampun sami sarujuk, lajeng sampun kaidenan dening para pangagengipun, sampun kalakyan dados garwa. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Durma pada 9.

*Naking sanak miwah misan, apan sapiturutipun, **tanpa ningkah bilih dhaup, angger sampun condhong karsa, lajeng kaidenan sampun, dening pra pangagengira, lamun wus kalakyan dhaup.***

Terjemahan :

Anak dari saudara sepupu, dan seterusnya kawin tanpa akad nikah, asal sudah saling menyukai, kemudian mendapatkan ijin oleh para pemimpinnya. Jika sudah terlaksana pernikahan,

Menawi ingkang kakung seda, mila randhanipun boten kenging krama malih.

Menawi ingkang seda ingkang estri, dhudhanipun ugi boten kenging krama malih.

8) Syari'at Nabi Nuh

Cara dhaup miturut syari'at Nabi Nuh inggih menika kanthi cara nggantos sadaya sandhangan lan panganggenipun, sarta kaiden dening tiyang sepuhipun Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Jurudemung pada 15 dumugi 17..

Kadi ta kirik kag lagya, gumelo sasaminipun, lamun nambut pikrameku, kedah lilinton punika, sandhangan panganggenipun, kaiden tyang sepuhira, nenggih kalih-kalihipun.

Punika minangka ningkah, panganggene ingkang jalu, rinawatan estrinipun, panganggening estrinira, rinawatan ingkang jalu, saupami pipindhahan, kang sandhang panganggya wangsul.

Nanging kalih-kalihira, sami tan kenging kalamun, nambut silaning krameku, kalamun pegat palastra, kenging kalih-kalihipun, randha laki dhudha krama, pra umat yen prapteng lampus.

Terjemahan :

Misalnya, abak anjing yang sedang menyusui sesamanya. Jika menyambut pernikahan, harus mengganti segala pakaian dan yang dikenakan, mendapatkan ijin dari orangtuanya, jika kedua-duanya

Itu menikah maka pakaian yang lelaki dirawat oleh isterinya, dan pakaian yang perempuan dirawat oleh yang lelaki. Jika bercerai maka pakaian tersebut dikembalikan.

Namun keduanya tidak boleh lagi melakukan pernikahan. Jika berpisah karena meninggal, boleh di antaranya janda atau pun duda, menikah lagi.

Pethikan ing nginggil menika ngandharaken caranipun dhaup miturut syari'at Nabi Nuh. Cara dhaup miturut syari'at Nabi Nuh inggih menika kanthi cara nggantos sadaya sandhangan lan panganggenipun, sarta kaiden dening tiyang sepuhipun. Menawi kekalihipun sampun krama, pramila panganggenipun ingkang kakung rinawatan ingkang estri. Lan panganggenipun ingkang estri rinawatan dening ingkang kakung. Saumpami pegat, pangangge kasebut dipunwangsulaken. Menawi pegat, kekalihipun boten kenging krama malih. Nanging menawi amargi pegat mati, ingkang taksih sugeng kenging krama malih.

9) Syari'at Nabi Ibrahim

Syari'at Nabi Ibrahim babagan pawiwahan inggih menika menawi nikah ingkang nikahakaken inggih menika bapak utawi kaki sarta sederekipun ingkang kakung. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Jurudemung pada 22 lan 23.

Kang(ng)gateli mapan karam, ingkang kinalalken lamun, kewan ingkang tan mangseku, daging myang kalal ngunjuka, sajeng ing sasaminipun, kang ningkahken lamun krama, bapa tuwin kakinipun.

Miwah sadhereke priya, tiyang jaler wenang wayuh, saking kalih tuwin langkung, randha laki tan sinegah, dhudha rabi malih antuk, para umat yen palastra, pan pinetak jisimipun.

Terjemahan :

Yang membuat gatal, itu haram. Yang dihalalkan ialah hewan yang tidak makan daging. Minuman yang halal, yang tidak memabukkan sesamanya. Yang menikahkan jika pernikahan, ialah ayah atau kakeknya,

Atau saudara lelaki. Lelaki boleh beristeri lagi dua atau lebih. Janda dibolehkan kawin lagi, demikian pula bagi duda.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih miturut syari'atipun Nabi Ibrahim, ingkang ndhaupaken penganten inggih menika bapak utawi kaki sarta sederekipun ingkang kakung. Tiyang jaler kenging wayuh utawi poligami utawi gadhah garwa kalih utawi langkung. Menawi radha utawi dhudha kenging krama malih.

10) Syari'at Nabi Musa

Miturut syari'atipun Nabi Musa, raja pinaringan kuwasa kangge nikahaken wanita cacahipun dumugi satus. Randha kenging krama malih. Bab menika wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Jurudemung pada 28 lan 30.

Myang matrapken paukuman, kinisap ing leresipun, amejahi pan linampus, myang medharken wenangira, saguning kang para ratu, kenging aningkahken tiyang, estri kathahipun satus.

Yen laki rabi punika, kaningkahken dening ratu, utawi parentah agung, bilih randha tuwin dhudha, laki myang rabi pikantuk, manawi pejah pinetak, siti resik lan mandhukul.

Terjemahan :

Cara menjatuhkan hukuman disamakan dengan waktu terpidana melakukannya. Juga dikatakan kewenangan untuk para raja, boleh menikahi perempuan berjumlah seratus.

Jika lelaki dan perempuan itu, dinikahkan oleh Raja, atau penguasa. Jika janda atau duda boleh untuk menikah lagi.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih raja gadhah kawenangan kangge ndhaupaken wanita cacahipun satus. Menawi tiyang jaler lan estri menika dipundhaupaken dening ratu utawi panguwaos, menawi dados dhudha utawi randha kenging dhaup malih.

11) Syari'at Nabi 'Isa

Anggenipun ngresmikaken nikah miturut syari'at Nabi 'Isa dipunlampahaken dening raja utawi pemerintah lan sasampunipun nikah mawi kaparingan serat kawin minangka cecepeganipun. Bab menika dipunsebataken wonten ing Serat Centhini jilid I pupuh 65 sekar Jurudemung pada 38 lan 39.

Kogug kogel semang-semang, yen laki rabi puniku, kaningkahaken ing ratu, utawi para parentah, sampune paningkah rampung, mawi kaparingan serat, kawin cacepeganipun.

Jalu kalawan wanita, wanita kinarya unggul, dadya datan kinawayuh, randha dhudhaning pegatan, gesang tan kenging puniku, palakrama kalihira, anjawi yen sampun rembug.

Terjemahan :

Jijik, atau keragu-raguan. Jika pernikahan itu, dinikahkan oleh raja, atau para pemimpin. Jika pernikahan sudah selesai, diberikan surat kawin sebagai pegangan.

Lelaki dan perempuan, perempuan dalam derajat lebih unggul, karenanya tak boleh dimadu. Jika terjadi perceraian ketika masih hidup, hal itu tidak diperbolehkan. Keduanya menikah, karena sudah diperhitungkan.

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih anggenipun ngresmikaken nikah miturut syari'at Nabi 'Isa dipunlampahaken dening raja utawi pemerintah lan saksampunipun nikah mawi kaparingan serat kawin minangka cecepeganipun. Drajatipun wanita dipunanggep langkung luhur, saengga boten kenging dipunmadu. Sakumpaminipun pegat, randha lan dhudhanipun boten kenging krama malih, kajaba menawi sampun wonten pasarujukan.

12) Syari'at Nabi Muhammad SAW

Miturut syari'atipun Nabi Muhammad, ingkang saged nikahaken tiyang estri inggih menika bapakipun. Kakang lan sederek kakung saged dados walinipun. Menawi bapak, kakang lan sederek kakung boten wonten, mila tiyang ingkang saged dados wali inggih menika kadang kakung saking bapak. Ingkang ngresmikaken akad nikah inggih menika pengulu ingkang dipundherekaken sekawan saksi. Randha utawi dhudha taksih saged krama malih.

Saged dipundudut saking jaman Nabi Adam dumugi Nabi Muhammad SAW, wanita ingkang saged dipundadosaken garwa inggih menika ponakan, misan, putranipun misan saking bapak utawi ibu lan sabarang wanita ingkang boten ahli waris.

Ingang boten saged dipundadosaken garwa inggih menika sederek kandung utawi sederek tunggal sesepan sakturunanipun.

Tiyang jaler saged gadhah garwa langkung kathah cacah sekawan. Langk saking sekawan boten kening.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asil panaliten lan pangrembaganipun saged dipundudut kados mekaten:

1. Nemtokaken bakal mantu

Wonten kalih cara kangge nemtokaken bakal mantu wonten ing *Serat Centhini*, inggih menika migunakaken pasatowan salaki rabi sarta saking bibit, bebet, lan bobotipun. Wonten kalih cara nemtokaken bakal mantu migunakaken pasatowan salaki rabi, inggih menika kanthi tetimbangan miturut wetonipun lan tetimbangan milih jodho kanthi ngetang cacah neptu.

2. Upacara pawiwahan adat Jawi

Rikala nglampahaken upacara pawiwahan, ingkang kedah dipunsediakaken inggih menika ubarampe utawi sajen upacara, saperangan acara wilujengan, merang tiyang rewang, lan milih dinten kangge ngresmikaken upacara penganten.

Cak-cakan upacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini* inggih menika nampi sumbangan, lamaran, paningset, tarub, majang, nyantri, midadareni, penganten siram, ijab, panggih, lan boyongan. Upacara panggih dipunperang dados 10, inggih menika : (1) penganten kakung tindhak dhateng papan panggih; (2) panggih; (3) balangan gantal; (4) wijikan; (5) mecah tigan; (6) ngujung; (7) kacar-kucur; (8) pangkon; (9) ngabekti; lan (10) pahargyan.

Wonten upacara khusus ingkang dipunlampahaken rikala nglampahaken upacara pawiwahan, inggih menika acara bubak kawah lan tumplak punjen.

Wonten saperangan adat lan tatacara upacara pawiwahan miturut agami Dewa lan syari'at Nabi. Agami lan syari'at Nabi ingkang dipunmaksud inggih menika agami Sambu, agami Brahma, agami Endra, agami Wisnu, agami Bayu, agami Kala, syari'at Nabi Adam, syari'at Nabi Nuh, syari'at Nabi Ibrahim, syari'at Nabi Musa, syari'at Nabi 'Isa lan syari'at Nabi Muhammad.

B. Implikasi

Panaliten ngengingi cara nemtokaken bakal mantu lan tatacara pawiwahan adat Jawi wonten ing *Serat Centhini* saged dipunaktualisasi ing lingkungan masarakat lan lingkungan pendhidhikan. Implikasi panaliten menika antawisipun.

1. Ing lingkungan pendhidhikan, mliginipun ing pasinaon basa Jawi panaliten menika saged paring tuladha dhumateng para siswa babagan tatacara upacara pawiwahan adat Jawi.
2. Ing lingkungan masarakat, panaliten menika saged dipunginakaken minangka bahan referensi anggenipun nemtokaken bakal mantu ingkang sae. Sarta saged dipunginakaken dening masarakat utawi tiyang ingkang padamelanipun gegayutan kaliyan upacara pawiwahan, kadosta pranatacara, juru paes lan *wedding organizer*, minangka pandom nglampahaken upacara pawiwahan.

C. Pamrayogi

1. Kedah dipunrembakakaken ilmu wonten ing basa Arab kangge langkung mangertos *Serat Centhini* amargi wonten ing *Serat Centhini* kathah migunakaken tetembungan ingkang pikantuk pangaribawa saking basa Arab (konteks Islam).
2. Kedah dipuntliti saking *sudut pandang* ilmu sanesipun kangge pikantuk makna *Serat Centhini* kanthi nyamudayani.

KAPUSTAKAN

- Adisasmita, Ki Sumidi. 1974. *Pustaka Centhini : Selayang Pandang*. Yogyakarta: UP Indonesia.
- Bratawidjaja, Thomas Wiyasa. 1995. *Upacara Perkawinan Adat Jawa*. Jakarta: Pustaka Sinar Harapan.
- , 2000. *Upacara Tradisional Masyarakat Jawa*. Jakarta: Pustaka Sinar Harapan.
- Daeng, Hans J. 2000. *Manusia, Kebudayaan dan Lingkungan: Tinjauan Antropologis*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Departemen Pendidikan dan Kebudayaan. 1977. *Adat dan Upacara Perkawinan Daerah Istimewa Yogyakarta*. Proyek Penelitian dan Pencatatan Kebudayaan Daerah. Jakarta: PN Balai Pustaka.
- , 1978. *Adat dan Upacara Perkawinan Daerah Jawa Tengah*. Proyek Penelitian dan Pencatatan Kebudayaan Daerah. Jakarta: PN Balai Pustaka.
- Endraswara, Suwardi. 2008. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Media Pressindo.
- , 2012. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Faiz, Fakhruddin. 2011. *Hermeneutika Al-Qur'an*. Yogyakarta: Qolam,
- Hadiatmaja, Sarjana, Kuswa Endah. 2009. *Pranata Sosial dalam Masyarakat Jawa*. Yogyakarta: Grafika Indah.
- Hadidjaja, Tardjan. 1979. *Serat Centhini: Ensiklopedia Kebudayaan Jilid I-B*. Yogyakarta: UP Indonesia.
- Junanah. 2010. *Bahasa Arab dalam Serat Centhini*. Yogyakarta: Safiria Insania Press.

- Kamajaya, Karkono. 1991. *Serat Centhini Latin, jilid I-XII*. Yogyakarta: Yayasan Centhini.
- Koentjaraningrat. 1981. *Manusia dan Kebudayaan di Indonesia*. Jakarta: Djambatan.
- , 1984. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: PN Balai Pustaka.
- , 1985. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Aksara Baru.
- Marsono (penyunting). 2005. *Centhini Tambangraras-Amongraga I-XII*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Mulyono, Djoko. 2002. *Mutiara di Balik Tata Cara Pengantin Jawa*. Jakarta: Pusat Bahasa.
- Munarsih. 2005. *Serat Centhini: Warisan Sastra Dunia*. Yogyakarta: Gelombang Pasang.
- Nurhayati, Endang, dkk. 2001. *Perkembangan Tata Upacara Pengantin Gaya Surakarta*. Laporan Hasil Penelitian Fakultas Pendidikan Bahasa dan Seni UNY.
- Palmer, Richard E. 2003. *Hermeneutika, Teori Baru Mengenai Interpretasi*, terj. Musnur Hery. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Prawiradisastra, Sadjjo, dkk. 1996. *Falsafah Hidup Jawa dalam Serat Centhini*. Laporan Penelitian IKIP Yogyakarta.
- Poerbatjaraka. 1964. *Kapustakan Djawi*. Jakarta: Jambatan.
- Pranoto, Tjaroko HP Teguh. 2009. *Tata Upacara Adat Jawa*. Yogyakarta: Kuntul Press.
- Saryoto, Naniek. 2012. *Tata Rias dan Adat Istiadat Pengantin Surakarta Klasik Solo Puteri*. Jakarta: PT Gramedia.
- Soekirman. 2013. *Ensiklopedi Serat Centhini*. Yogyakarta: Pura Pustaka.

- Sumahatmaka. 1981. *Ringkasan Centhini (Suluk Tambangraras)*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Sumaryono, E. 1999. *Hermeneutika : Sebuah Metode Filsafat*. Yogyakarta: Kanisius.
- Suwarna. 2001. *Perkembangan Tata Upacara Pengantin Gaya Yogyakarta*. Laporan Hasil Penelitian Fakultas Bahasa dan Seni UNY.
- Tjakraningrat, Kangjeng Haryo. 1980. *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Yogyakarta: Soemodidjojo Maha Dewa.
- Pringgawidagda, Suwarna. 2006. *Tata Upacara dan Wicara Pengantin Gaya Yogyakarta*. Yogyakarta: Kanisius.
- Wibawa, Sutrisna. 2013. *Nilai Filosofi Jawa dalam Serat Centhini*. Litera Volume 12 No 2. Yogyakarta: FBS, UNY.
- Wiroduono, Sunardian. 2011. *Serat Centhini Dwi Lingua (Jawa-Indonesia): Buku Pertama dari Dua Belas Jilid*. Yogyakarta: Wiwara.

Lampiran 1. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* ingkang Gegayutan kaliyan Petungan kangge Nemtokaken Bakal Mantu

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
1.	II	Jurudemung (103)	1	<i>... kulup wadon kang tan kêna, dadi jatukramanipun.</i>	Wolung wanita ingkang boten angsal dipunnikah
2.			2	<i>Akèhe iku wolulas, dhingin êmbok sapandhuwur, pindho anak wadonipun, sapangandhap nora kêna, katrine iku sadulur, kaping pate kaponakan, kang saka sadulur jalu.</i>	
3.			3	<i>Kaping lima kaponakan, kang saka wadon sadulur, ping nêmbi saka biyung, pitu bibi saka bapa. wolu inya sapandhuwur, sanga anak wadon ingkang, nunggal susu sapiturun.</i>	
4.			4	<i>Ping sapuluh sadulur kang, inya ingkang nunggal susu, sawêlas ponakanipun, saka sadulur lanang, uga ingkang nunggil susu, ping rolase kaponakan, saka wadon nunggal susu.</i>	
5.			5	<i>Ping têlulas bibi saka, bapa ingkang nunggal susu, ping patbalas bibi iku, saka biyung nunggal powan, ping limalas marasêpuh, sapandhuwur nora kêna, nêmbias tilas bojo sunu .</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
6.			6	<i>Ping pitulas patilasan, bojone sudarmanipun, kaping wolulase sunu , kuwalon lamun si biyang, uwus kèlakon salulut, kajabèku nora kêna, amayuh padha sadulu.</i>	
7.			7	<i>Myang kaponakaning garwa, datanapi bibèkipun, saka bapa saha biyung, winayuh padha tan kêna, Mas Cêbolang nêmbah matur, kang kenging amalènana, paran katêranganipun.</i>	
8.	II	Jurudemung (103)	20	<i>Maha wiku angandika, kulup utamaning kakung, angarêpkên wadon kudu, ingkang kanggonan catur, asli apik anom ayu, asli karêpe kang gênah, bibite turut rahayu .</i>	Perkawis ingkang dipunajab dipungadhahaken wanita
9.			21	<i>Cacat kang pêrlu tan ana, lawan kang wus rêsik tuhu, pira bara prawan kêncur, watêke lamun pêputra, tan anglingsêmakên kalbu, anom umuring wanita, tan ngungkuli marang kakung.</i>	
10.			22	<i>Watake yèn kalah yuswa, kurang rêsêpe kang kalbu, lawan kurang sukanipun, apik marang ing pambêkan, watêke numrapi iku, marang kadang prasanakan, datanapi marang batur.</i>	
11.	III	Pangkur (182)	28	<i>Apa wus mangêrti sira, Mas Cêbolang umatur mangênjali, kula nuwun inggih</i>	Petungan milih jodho migunakaken aksara Jawi

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>sampun, radyan malih ngandika, ana maning kridhaning sastra rongpuluh, kanggo ngetang jatukrama, nanging nêptune ginanti.</i>	
12.			29	<i>Ha siji Na loro ika, ca têtêlu ra papat ka limèki, da nênnêm ta pan pipitu, sa wolu wa sasanga, la sapuluh pa sawêlas nêptunipun, dha rolas ja-ne têtulas, ya patbêlas nêptunèki.</i>	
13.			30	<i>Nya limalas ma nêmbêlas, ga pitulas ba wolulas nêptunèki, tha sangalas nga rongpuluh, wus jangkêp dyan ingetang, dhewe-dhewe nama lit wadon rumuhun, gungunge katêmu pira, sanga-sanga (ng)gonne nglongi.</i>	
14.			31	<i>Banjur aranne kang lanang, pan katêmu pira kumpulirèki, uga jinupuka gupuh, lah iya sanga-sanga, sakarine aranne wadon lan jalu, iku kulup kang dènetang, patrap Wirangrong gumanti.</i>	
15.	III	Wirangrong (183)	1	<i>Lamun kari padha siji, awèt (ng)gonnira jojodhon, yèn kari siji lan ro kang jalu, sih siniyan bécik, tan pègat salaminya, tulus dènnya palakrama.</i>	
16.			2	<i>Yèn kari siji lan katri, nora awèt kang jêjodhon, kêrêp tutukaran pègat laju, yèn</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>kari sawiji, kalawan kari papat, tan awèt gêlis pégatan.</i>	
17.			3	<i>Kari siji lan limèki, awèt (ng)gènnira jêjodhon, kari siji lawan nènêm iku, ora awèt mêsthi, tan lami nuli pégatan , harda adrêng tan widada.</i>	
18.			4	<i>Kari juga lan saptèki, gêlis pégat banjur satron, yèn kari sawiji karo wolu, santosa utami, yèn duwe anak brêgas, ambêg marta budi-darma.</i>	
19.			5	<i>Yèn kari siji kang èstri, jalu kari sanga pantog, iku kang panuju jarakipun, (ng)gawa bêgja jati, sartane kang dêrajat, mangkya gantya karinipun.</i>	
20.			6	<i>Kalih èstri jalu kalih, kasênêngan asih yêktos, sarta olèh rahmating Allahu, lamun kari kalih, lan tiga tan prayoga, salah siji glis palastra.</i>	
21.			7	<i>Kari ro lan papat bêcik, salawase nora pèdhot, kari ro lan lima nora arus, dadi pégat pasthi, kari ro lan kari sat, atute puniku lawas.</i>	
22.			8	<i>Kari ro lan pitu pasthi, awèt (ng)gonnira jêjodhon, yèn kari ro lawan kari wolu, santosa ing krami, kari ro lawan sanga, awèt tur olèh dêrajat.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
23.			9	<i>Mangkya kari tiga lan tri, kêrêp anêmu pakewoh, lawan kêrêp lungan watêkipun, lamun kari katri, lan papat tan prayoga, ora condhong dadi ala.</i>	
24.			10	<i>Kari têlu lan limèki, ora awèt dadi pêdhot, yèn kari tri lan pat iku atut, katrimèng Hyang Widdhi, purwa wasananira, ora ana kara-kara.</i>	
25.			11	<i>Kari tri lan pitu nênggih, akèh bilai pinanggoh, jalu kalah lawan wadonipun, kari tri lan asthi, tan bécik dadi pégat, lamun bisa singkirana.</i>	
26.			12	<i>Kari tri lan sanga bécik, olèh rahmating Hyang Manon, tutug salaminya atut runtut, têntrem tan kuwatir, êntèk kang kari tiga, tumêkane kari sanga.</i>	
27.			13	<i>Padha kari papat bécik, lanang kawisesèng wadon, tansah sih siniyan sru kayungyun, kari papat èstri, kang lanang kari lima, ora bécik dadi pégat.</i>	
28.			14	<i>Kari papat lan nêmu ugi, ora bécik dadi pêdhot, yèn kari sakawan lawan pitu, sih siniyan nanging, ana satrune juga, sarate kudu prayitna.</i>	
29.			15	<i>Kari papat lan asthèki, sih-siniyan tanpa pêdhot, lamun kari papat lan sangèku, yêkti</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>nora bêcik, akèh angkaranira, mangkya ta ingkang ginantya.</i>	
30.			16	<i>Padha kari limanèki, akèh bilai pinanggoh, kari lima lawan nènêm iku, uga nora bêcik, amêsthi dadi pègat, prayogane singkirana .</i>	
31.			17	<i>Yèn kari lima lan kari, pitu dadi ajêjodhon, ingkang wadon manut maring kakung, kari lima nênggih, lan wolu tan prayogi, dadi pègatan sanyata.</i>	
32.			18	<i>Yèn kari lima lan kari, sanga iku ati tabon, tansah sih siniyan lawan antuk, nikmat lair batin, iku kang dènupaya, têlas kang wit kari lima.</i>	
33.			19	<i>Padha kari nêm winarni, bêcik slawase tumuwoh, kari nêm lawan kari pitu, punika lêstari, sanak sadulur padha, asih mring kang palakrama.</i>	
34.			20	<i>Kari nêm lan wolu bêcik, bungah sênêng kang pinanggoh, kari nêm lan sanga bêcik namung, kang wadon pinasthi, kêrêp di (ng)go rêrasan, tamat kari nêm ginantya.</i>	
35.			21	<i>Wadon kari pitu sami, jalu kari pitu awon, ora awèt lawan gung kawêngku, pinurih manuting, marang ing awakira, karsaning wadon masesa.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
36.			22	<i>Kari pitu lan asthèki, awèt (ng)gonnira jêjodhon, nging lanang kaprentah kinèn nurut, maring ingkang èstri, kari sapta lan sanga, lawas-lawas dadi pègat.</i>	
37.			23	<i>Gantya kari wolu èstri, jalu kari wolu jumboh, puniku prayoga dènnya dhaup, ing salaminèki, tan ana sangsayanya, yèn bisa dènulatana.</i>	
38.			24	<i>Yèn kari wolu kang èstri, jalu kari sanga manggon, bécik awèt dènnya dhaup runtut, nanging mènèknèki, akèh bilainira , ingkang iku kang prayitna.</i>	
39.			25	<i>Pungkasane etung bincil, kari sanga lanang wadon, èstri kèdhêp marang kakungipun, ananging sring-asring, tukaran lawas-lawas, wus tartamtu dadi pègat.</i>	
40.			26	<i>Tamat jarak laki-rabi, upamane ingkang wadon, aranne Kaminêm pan katêmu, sangalas winilis, binuwang sanga-sanga, dadine kari sajuga.</i>	
41.			27	<i>Kang lanang aran Surahmin, pan wolulikul pinanggoh, anulya dènêlong sanga ping tlu, uga kari siji, padha siji karinya, tiba awèt palakrama.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
42.			28	<i>Kaki apa wus mangêrti, sapiturute mangkono, Mas Cêbolang matur nuwun sampun, saèstu kapundhi, sadaya pangandika, kang wus dhumawuh mring amba.</i>	
43.	III	Pocung (184)	44	<i>Ana maning petungane kanca gunung, ingaranan Rakam, kaanggo salaki-rabi , myang ngadêgkên omah sapapadhanira.</i>	Petungan milih jodho kanthi ngetang neptu
44.			45	<i>Sawusipun pakantuk dinane Wuku, tinumpangan Rakam, tumbuk kang wis ran prayogi, lan manggonning wulan tumrap ing pakaryan.</i>	
45.			46	<i>Panjukuke uga saka nêptunipun, ingaran pasaran, kinumpulkên dadi siji, Jurudemung nênm-nênm pambuwangnya.</i>	
46.	III	Jurudemung (185)	1	<i>Nêptuning ari pasaran, beda lan kang kasbut ngayun, Jumuwah siji ingetung, Saptu loro Akad tiga, Sênènne sakawan nêptu, Slasa lima Rêbone sad, Kêmise nêptu pipitu.</i>	
47.			2	<i>Dene nêptune pasaran, Kaliwon siji puniku, Lêgi loro Paing têlu, Êpon nêptune sakawan, Wage lima ingkang nêptu, wusing kumpul kajupukan, aran ne mangkya winuwus.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
48.			3	<i>Kalamun kari anjuga, ingaranan nuju padu, awon dene watakipun, sabarang kudu sulaya, apadudon tansah ngêdur, yèn kanggo (n)dhaupkên apan, pangantèn sulayèng kayun.</i>	
49.			4	<i>Kari kalih ingaranan, Dêmang-kandhuruwan iku, mungguh watêke lirisun, kakurangan sandhang pangan, kêrêp nandhang lara tuhu, lamun kanggo palakrama, pangantèn nandhang kadyèku.</i>	
50.			5	<i>Kari têlu ingaranan, Sanggar-waringin pakantuk, bécik asrêp watakipun, anêmu suka raharja, rêjêkinira sêmpulur, kaanggowa palakrama, uga mangkono pinangguh.</i>	
51.			6	<i>Kari papat ingaranan, Mantri-sinaroja bagus, kadugèn sakarsanipun, winantu suka raharja, sênêng tan kuciwèng sêmu, kanggo (n)dhaupkên pangantyan, puniku luwih pakantuk.</i>	
52.			7	<i>Kari lima apan aran, Macan-kêtawang lirisun, tinêbihan kinèringan mung, sring ana kang sêdya ala, lan asring kelangan iku, kaanggowa palakrama, uga mangkono tinêmu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
53.			8	<i>Pungkasan kari nêman, Nuju-pati watakipun, mati pêt rêjêkinipun, sandhang panganne rêkasa, lamun ana mantèn dhaup, nora lawas dadi pêngat, tur nandhang susah mawantu.</i>	
54.			9	<i>Dina kang petungannira, Anuju-padu winuwus, ana lima iku kulup, Akad Pon Sênèn Paingnya, Slasa Lêgi puniku, Rêbo Kaliwon kalawan, Saptu Wage mung puniku.</i>	
55.			10	<i>Nuju Dêmang-kandhuwuran, ri Akad Wage puniku, Sênèn Êpon kalhipun, Salasa Paing titiga, Rêbo Lêgi kang kacatur, Kêmis Kaliwon kalmia, Jumuwah Kliwon nêmmipun.</i>	
56.			11	<i>Sanggar-waringin manggonnya, ri Sênèn Wage puniku, Slasa Êpon kalhipun, Rêbo Paing katiganya, Kêmis Lêgi kaping catur, Jumuwah Lêgi kalmia, Saptu Kliwon kanêmmipun.</i>	
57.			12	<i>Nuju Mantri-sinaroja, Akad Kaliwon puniku, Slasa Wage kalhipun, Rêbo Êpon katiganya, Kêmis Paing kaping catur, Jumuwah Paing kalmia, Sêptu Lêgi nênnêmmipun.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
58.			13	<i>Anuju Macan-kêtawang, ri Akad Lêgi puniku, Sênèn Kliwon kalihipun, Rêbo Wage katiganya, Kêmis Êpon kaping catur, Jumungah Êpon limanya, Saptu Paing nênnêmhipun.</i>	
59.			14	<i>Nuju-pati pungkasanng, ri Akad Paing puniku, Sênèn Lêgi kalihipun, Slasa Kaliwon katiga, Kêmis Wage caturipun, Jumuwah Wage kalimanya, Saptu Pon pungkasanipun.</i>	
60.			15	<i>Tamat petunge kang Rakam, sirik yèn maido kulup, yèn ngandêlkên dadi luput, anggon-anggon ana sira, wus samene bae cukup, nahan kang samya miyarsa, sukèng tyas tan ana ngantuk.</i>	
61.	III	Lonthang (188)	1	<i>Ingang dhingin darah bangsaning ngawirya, ing têngêse trahe para luhur Jawa, inggang misih kadrajatam uripira.</i>	Milih jodho kanthi tetimbangan trahipun: <i>bebet, bibit lan bobot.</i>
62.			2	<i>Kang kapindho darahe agama mulya, têngêsira têrahe para ngulama, inggang alim ahli kitab trusing rahsa.</i>	
63.			3	<i>Kaping têlu darahe wong maratapa, ing têngêse trahing para pandhita, inggang ulah pupujabrata lêksana .</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
64.			4	<i>Ping pat darah sujana ing têngêsira, trah linangkung ulah pangawikan budya, kalantipan lan marang kawicaksanan.</i>	
65.			5	<i>Kaping lima yèku darahing ngaguna, ing têngêse pintêr samubarang karya, ingkang ulah kalimpatan kabangkitan.</i>	
66.			6	<i>Kaping nênmê para prawira, têngêsira trahing prajurit kang ulah, kapintêran kasub ing sudiranira.</i>	
67.			7	<i>Kaping sapta darahing janma supatya, têngês ingkang trahing para tani ingkang, wêkêl mênêp sarta tyase tuhu sêtya.</i>	
68.			8	<i>Kapindhone têngbung bèbêt kang winarna, yèku tumrap marang bapakne wanita, amiliya darahe jalma supudya .</i>	
69.			9	<i>Têngêsira bangsa ingkang sugih arta , myang barana mintir dana jalma papa, sarta ingkang isih kèh kabêgjanira.</i>	
70.			10	<i>Katêlune têngbung bibit kang winahya, karêpira tumrap marang ing wanita, kang sayogya dumadya jatukrama.</i>	
71.			11	<i>Amiliya ingkang bêcik warnanira, sarta ingkang akèh kapintêranira, candra-warna pasêmone kang wanita.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
72.	III	Lonthang (189)	12	<i>Kang wus ingsun titèni kala samana, wus dak coba akèh kang kapara nyata, cacahira elingku salikur warna.</i>	Milih jodho saking candra wanita
73.			13	<i>Ingang dhingin awarni bongoh puniku, prabaning kang angga pupuk asêmbada, kang amêngku pangrasa lêga lêgawa.</i>	
74.			14	<i>Pawèstri kang mangkono suwarnanira, kang wis klakyan waskitha bisa ambuka, (n)don tuju langêning kang Asmaragama.</i>	
75.			15	<i>Pindho sengoh yèku prabane wadana, ingkang pupuk ingkang amêngku pangrasa, sêdhêp èstu suka kang sami uninga.</i>	
76.			16	<i>Pawèstri kang mangkana suwarnanira, ingkang uwis kalakon bisa ambuka, panggêndamming Asmaratantra rannira.</i>	
77.			17	<i>Katri plongèh sêmu ngêndonkên gujêngnya, iku ingkang sasêmuning wadananya, tuwin liringing netya kêkalihira.</i>	
78.			18	<i>Kang mêngkono prabane ambêg susêtya, myang lêgawa tanduk ngrêsêpakên nala, aprasaja ing sasolah-bawanira.</i>	
79.			19	<i>Iya iku adate kang wus kalakyan, ananing kang kasêbut bisa anggêndam, kang katanduk sênênning pramana nyata.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
80.			20	<i>Kaping pate (n)dêmênakake rannira, êndêmmipun angenakakên sarira, iku manggon pasêmoning kang wadana.</i>	
81.			21	<i>Ing liringe netya myang kêdaling sabda, ingkang amêngkoni parabaning nala, sênêng tuwin kaparêng kapadhan-karsa.</i>	
82.			22	<i>Kang amêdhar tanduk sêpi piyangkuhnya, myang rumakêt adate bisa ambuka, panggêndamme kang aran Asmaranala.</i>	
83.			23	<i>Lima sumèh yèku pasêmoning surya, kaprabawan ambêg sarèh kang wus klakyan, bisa (m)buka panggêndamming Asmaranada .</i>	
84.			24	<i>Kanêm manis yèku sênênning guwaya, myang kocap kang paningal mawèh wigêna, kang mangkono prabawa wingiting pramana.</i>	
85.			25	<i>Iya iku kang wus kalakon samana, wong amanis adate bisa ambuka, panggêndamme kang aran Asmaratura.</i>	
86.			26	<i>Kaping sapta mrakati kang winursita, iya iku panduking tingal kalawan, kêdaling kang wicara marêkkên nala.</i>	
87.			27	<i>Kang mêngkoni praba wingiting pramana, iya iku adate bisa ambuka, panggêndamme ingkang Asmaraturida.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
88.			28	<i>Kaping wolu jatmika iku ta ingkang, amêngkoni ênêng-ênênging kang cipta , ingkang (m)buka sosoroting kang pramana.</i>	
89.			29	<i>Iya iku kaananing kang ingaran, bisa (m)babarake prabaning kang prabawa, mangkya ingkang kaping sanga kang ginita.</i>	
90.			30	<i>Ran susila iku kêdaling ilatnya, myang panduking mripat polah solahbawa, mangku budi têtên narima lêgawa.</i>	
91.			31	<i>Kang mungkulkên panduk êmpaning pangira, bêtêr ingkang panuju têtêng sujana, lan anggêdam graitaning kang nugraha .</i>	
92.			32	<i>Ambêbuka wênganing kang mangsakala, ina ta suhartining kang tatakrama, iku uwus ginêng langêning pramana.</i>	
93.			33	<i>Kasadasa kêtês tarampil wicara, ulat tandang atajêm ing liringira, amamalat sêngsême wawan-wicara.</i>	
94.			34	<i>Kasawêlas luwês yèku kang wacana, cucut lêmês sapari-polahing angka, kang mêngkoni prabaning kanang pramana.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
95.			35	<i>Kalihwêlas gandês wijiling wicara, myang solahing raga kang mamalat driya, padha uga mêngku prabaning pramana.</i>	
96.			36	<i>Triwlas dhèmês yèku ayêm pandukira, kêdaling kang wicara lungguh trapsila, padha uga mêngku prabaning pramana.</i>	
97.			37	<i>Patbêlase sèdhêt iku dèdêgan kang, sèdhêng gédhe cilike lan dhuwurira, sasolahe parigêl datan kuciwa.</i>	
98.			38	<i>Kalimalas bentrok ingkang winursita, dèdêgan gêng inggil ingkang isi samya, têngêsira sarwa sêmbada warata.</i>	
99.			39	<i>Kanêmbêlas kang aran lêngcir winarna, yèku jalma dèdêgan dhuwur rêspatya, sarwa isi gilig pasang ing sarira.</i>	
100.			40	<i>Kapitulas kang aran wire jinarwa, yèku ingkang sarira alit sêmbada, sarwa singsêt datan ana kang cineda.</i>	
101.			41	<i>Kawolulas kang aran gêndruk punika, badan agêng sêmbada kèndho sêmunya, nanging isi warata bêtên sadaya,</i>	
102.			42	<i>Kasangalas sarêntêg yèku dèdêgnya, kurang dhuwur katimbang lan agêngira, sarwa isi gêmuh ingkang payudara.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
103.			43	<i>Karongpuluh kang aran lêngang winarna, yèku badan sêmu cilik nanging dawa, kawimbuhan nora ayu sasolahnya.</i>	
104.			44	<i>Kasalikur aran rangku pungkasannya, iku dèdêg gêdhe dhuwuring kang kurang, sêmu ngropèk (n)Dhandhang-gula.</i>	
105.	III	Dhandhanggula (189)	12	<i>Têmên tobatipun lila yèkti, ing karêpe tobating nang soka, kang têmên lawan lilane, ana maning linuru, pawèstri kang têmên (n)darbèni, watêk ran sama beda, dana dhêndha iku, lawan kang bisa uninga , ing babasan guna busana lan malih, baksana myang sasana.</i>	Milih jodho adedhasar watak wanita
106.			13	<i>Pambêkaning pangrêngkuh yèn olih, kang sawanda saekapraya lan, sajiwa dene wêrdine, têmbung sama puniku, apan padha karêpirèki, andarbênana watak, sih sakèh tumawuh, beda pilah karêpira, (n)darbênana watêk kulina lan bangkit, anênimbang widagda.</i>	
107.			14	<i>Dana kang (ng)gêganjar karêpnèki, (n)darbênana watêk sukarêna, asung sênêng mring samane, dhêndha têngêse kukum, de karêpe ingkang (n)darbèni, watêk putus lan tatas, ing pamiyakipun,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>nalar ala lan sayogya, (ng)gonne ngêmpan mapanakên tan nalisir, cèplês tan ana cacat.</i>	
108.			15	<i>Guna iku kapintêran wasis, bisa wêruh lan mangêrti marang, wawênang kawajibane, sakêh pakaryanipun, ingkang tumrap marang pawèstri, busana têngêsira, panganggo satuhu, karêpe bisa uninga, lan angêtrapake rajadarbèknèki, ingkang pancèn kasandhang.</i>	
109.			16	<i>De baksana pangan têngèsnèki, pikajênge kang bisa uninga, kalawan anandukake, ubêt kayaning kakung, kang binukti ing sabên ari, sasana têngêsira, panggonan puniku, karêpe bisa uninga, amamantês mamangun amrih prayogi, sajroning wismanira.</i>	
110.			17	<i>Asawanda têngêse sarupi, asawangan utawa sawarna, karêpe iku mangkene, sinêdyakna jro kalbu, badan kalih dadi sawiji, êmpan papanne ingkang, darbe ambêk ika, pnggrêngkuh lawan rumêksa, marang laki kadi rumêksanirèki, mring badane priyangga.</i>	
111.			18	<i>De saekapraya têngèsnèki, budi sawiji pikajêngira, darbeya (m)bêg</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>pangrêngkuhe, marang ing priyanipun, sinêdyakna anunggal kapti, asajiwa têngsnya, sawiji nyawèku, karêpe èstri darbeya, ambêk sêtya pangrêngkuhing marang laki, lir nyawane priyangga.</i>	
112.			19	<i>Wis kacakup iku bae kaki, pamilihe wanita kinarya, jodho salawas-lawase, Mas Cêbolang umatur, wus binabar ingkang prayogi, mangkya ta ingkang wênang, tinampik pakulun, pawèstri kadi punapa, èstunipun kawula dèrèng udani, mugi kawêdharêna.</i>	
113.	IV	Dhandhanggula (189)	19	<i>Wis kacakup iku bae kaki, pamilihe wanita kinarya, jodho salawas-lawase, Mas Cêbolang umatur, wus binabar ingkang prayogi, mangkya ta ingkang wênang, tinampik pakulun, pawèstri kadi punapa, èstunipun kawula dèrèng udani, mugi kawêdharêna.</i>	Wanita ingkang kirang sae dipundadosaken garwa
114.			20	<i>Kyai Ajar angandika aris, titikan ciri sranduning badan, ingkang nandhakkên alane, mring kalakuanipun, yèn ngupaya parawan sukci, panitike Manawa, cilik kang pambayun, tan ngadêg wus katon wudhar, lamun agêng wus gumandhul nora isi, ganthênge wonga-wonga.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
115.			21	<i>Katon kêndho gwaya sulak wilis, kawistara kurang sênênnira, ramping wus mêkar bokonge, tinampika puniku, krana ika mangkono kaki, titikan panêngêran, kênya ingkang uwus, anglakoni sinanggama, maring kakung yêkti dudu prawan sunthi, sarine uwus wigar.</i>	
116.			22	<i>Lawan manèh lamun ana èstri, ababira (ng)ganda nora eca, abangêr wimbuh aruse, alatêng bacin sêmu, kawoworan (n)dulêg tur amis, lan manèh githokira, mambu wanginipun, sêkar kawoworan ganda, amis arus wêngur tangèh yèn kawilis, sakèh aruming ganda.</i>	
117.			23	<i>Utawa yèn tlapakane tipis, mripat katon biru sèrètira, sulak biru thêthêlênge, puniku nora arus, ing wajibe kudu tinampik, adat kang wus kalakyan, kang mangkono mau, asring (n)darbèni simpênan, lara raga dene ta dumunungnèki, nèng wadining wanita.</i>	
118.			24	<i>Lan maninge yèn ana pawèstri, swaranira brabah kadi priya, kang agor sêmu erake, wadon ingkang kadyèku, ing adate sok andarbèni, watêk panastèn ewan, mring samèng tumuwuh, datan saranta driyarda,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Petangan
				<i>daya-daya tan trima panduming laki, yèn bisa singkirana.</i>	
119.			25	<i>Kabèh-kabèh gotèking wong ngardi, de watonne wirasat kacêtha, imam-supingi kaole, nèng kono babaripun, ingkang ala lawan kang bêcik, Kimas Cêbolang nêmbah, matur ing sang wiku, saupami wus kalakyan, dados jodho patrap pamêngkunirèki, wajib rumêksanira.</i>	

Lampiran 2. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Acara Wilujengan wonten ing Upacara Pawiwahan

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Wilujengan
1.	II	Pocung (130)	3	<i>Sambèn (n)dangu marang Pak Gonyah wau, ujubing slamêtan, mumule myang donganèki, awit tarub tumêkane salapanan.</i>	Ancasipun wilujengan
2.			4	<i>Aturipun lujênga ngadêging tarub, ujub amumulya, Ki Agêng Tarub ing uni, myang luluhur saking èstri saking priya.</i>	
3.			5	<i>Kang sêmara-siti tuwin kutu-kutu, walang wong antaga, kang dènambah sadayèki, mugi sami anêbihna sambekala.</i>	
4.			6	<i>Anyêlakna ing suka raharja sarju, kadugèn sakarsa, donganya mulyakkên Kyai, Agêng Tarub kalawan Salamêt donga.</i>	
5.			7	<i>Wilujêngan midadarèni majêmur, ujub asung dhahar, (n)Jêng Gusti Nabi sinêlir, dalah garwa putra wayah myang sakabat.</i>	Wilujengan midadareni
6.			8	<i>Ing pangiwa asung dhahar sanggyanipun, para widadara, tuwin para widadari, (m)brêkahana midadarèni pangantyan.</i>	
7.			9	<i>Sapanginggil tulusa suka rahayu, ywa na kara-kara, donganipun Rasul tuwin, donga Slamêt cêkap kakalih punika.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Wilujengan
8.			10	<i>Wilujêngan sabibaring ningkahipun, ujub kintun donga, tuwin mumule sanggyaning, pra luluhur saking èstri saking priya.</i>	Wilujengan sabibaripun nikah
9.			11	<i>Kang sêmara-siti tuwin kutu-kutu, walang wong antaga, kang dènambah sadayèki, tinêbihna saking ing beka sêngkala.</i>	
10.			12	<i>Anyêlakna ing sênêng suka rahayu, kadugèn sakarsa, donganya Slamêt-bidini, saha mawi donga Takwil-ngumurana.</i>	
11.			13	<i>Wilujêngan brokohan sasampunipun, panggihing pangantyan, ujubipun nyumêrêpi, sadhèrèking pangantyan èstri lan priya.</i>	Wilujengan brokohan
12.			14	<i>Ingkang lair nunggil sadintên puniku, mugi andongakna, lêstantun suka basuki, donganipun Takwil-ngumur myang Raharja.</i>	
13.			15	<i>Wilujêngan inggih ing sapêkênipun, pangantyan ujubnya, mumule kang smara-siti, amumule kang dipun ambah sadaya.</i>	Wilujengan sapekenan utawi gangsal dinten
14.			16	<i>Myang kadangnya pangantyan èstri lan jalu, lawan dintên sapta, pêkênan gangsal kang mugi, anyêlakna kêcêkapan sukawirya.</i>	
15.			17	<i>Alêstantun karya sapanginggilipun, ywa na sambekala, donganipun sami ugi, muhung Slamêt lawan Takwil-ngumurana.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Wilujengan
16.			18	<i>Wilujêgan salapanan warninipun, tumpêng jajanganan, jê nang pêthak jê nang abrit, jê nang baro-baro tuwin jajan-pasar.</i>	Wilujengan salapanan
17.			19	<i>Arta wajib kalih wang saprapat namung, ujub amumulya, dhatêng kang sêmara-siti, nyumêrêpi dhatêng sadhèrèkipun pangantyan.</i>	
18.			20	<i>Èstri jalu ingkang sarêng lairipun, anjumurungana, kadugèna ing sakapti, sukawirya winantua karaharjan.</i>	
19.			21	<i>Kadrajatan amintir rijêkinipun, drêman sugih putra, donganya Takwil-ngumuri, lawan donga Sâlamêt datan tinilar.</i>	

Lampiran 3. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Perangan Tiyang Rewang

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Tugas
1.	II	Mijil (129)	12	<i>Suwusira sinunggata sami, nyi wisma lingnya lon, babo para mitra sadayane, mugi samya (n)dhangankên pênggalih, têmpuking pakardi, ing panuwun ulun.</i>	Anggenipun mbagi tugas tiyang ingkang gadhah damel
2.			13	<i>Kaparênga sami (m)biyantoni, inggih gotongroyong, nindhiana pakaryan salire, Among Bukti pawon sadayèki, Among Sokaandi, nyêpêng uwos sêkul.</i>	
3.			14	<i>Among Bikang Mardeya majibi, ing dhaharan gêdhong, mamanan myang lah-olahane, Nyi Mong Talijiwa amajibi, dharan wowohan-di, ing sasaminipun.</i>	
4.			15	<i>Nyi Mong Kahwa ingkang amajibi, gêdhong wedang manggon, Among Sêdhah amajibi gantèn, Mong Usadi ingkang majibi, loloh atanapi, tapêl rapuh pupur.</i>	
5.			16	<i>Pangunjukan kang mawi gi-anggi, pokok srêbat êpos, iman adhêm myang adi-limane, bêraskêncur tuwin êbir manis, sriawan kang saking, pohan pisang kluthuk.</i>	
6.			17	<i>Among ganda ngastaa wawangi, lisah sêkar konyoh, inggih anggèr ywa sêmêlang tyase, sêkar buntal kangge (m)benjing panggih, gomboyoking kang kêris, tuwin tutup gêlung.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Tugas
7.			18	<i>Gajah-ngoling kangge mantèn èstri, miwah karang-mêlok, ulur atur pasumbang badhene, ukêl èstri myang gombyoking kêris, kula nyadhiyani, siyang sontên santun.</i>	
8.			19	<i>Pujastuti nuwun aturnèki, malih wacana lon, Among Suka nata lêlangêne, Mong (n)Drawina ingkang mangagêngi, sêgah sadayèki, myang cadhonganipun.</i>	
9.			20	<i>Nyai Sukarêna among tami, Mong Busana manggon, Mong Pangantèn nyêpêng dandosane, ngiras pantês ingkang (m)busanani, kang sinungan ing ling, nyagahi sadarum.</i>	

Lampiran 4. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* ingkang Gegayutan kaliyan Ubarampenipun Upacara Pawiwahan

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
1.	II	Dudukwuluh (127)	10	<i>Pujastuti amingsêr dènnira lungguh, sarta aturira aris, bok cilik bilih panuju, winantu dhanganing galih, badhe damêle pun Bruwok.</i>	Sajenipun tiyang mantu : <i>pendheman, guwakan, sajen tarub, sajen dhandhang pawon, sajen majang patanen, sajen siram, sajen paes, sajen cukur penganten kakung, sajen nikah, sajen pengulu, panebus kemasr mayang, sajen majemukan, memule, sarat penganten boyong, sepasaran.</i>
2.			11	<i>Rèhning kula dèrèng sumêrêp saèstu, bab sarat amangun kardi, sajèn ing sasaminipun, bucalan mulèn kèndhuri, sadaya punika borong.</i>	
3.			12	<i>Dhuh (m)bok-cilik ngandikakna warninipun, kula lajêng nyadhiyani, Nyai Sriyatna lingnya rum, iya aja walangati.lah mangkene kang wus klakon.</i>	
4.			13	<i>Sadurunge ngadêgake ingkang tarub, sumur sajroning capuri, lan sakiwa têngênipun, kabèh sarat dicêmplungi, krambil satabone wutoh.</i>	
5.			14	<i>Lan pêndhêman iku prêlokna rumuhun, ing ngarêp regol ing (n)jawi, myang ngarêping pintu-pintu, kang kaambah nambut-kardi, tuwin têngah latar kono.</i>	
6.			15	<i>Lan ing dlanggung prapatan kang bakalipun, ingambah benjang yèn mulih, marang omahe kang jalu, barêng kalawan (m)buwangi, kabèh iku dikalakon.</i>	
7.			16	<i>Kang pêndhêman arupa lênga nyagêndul, kalawan kang tigan pitik, kêmiri kang gêpak</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>jëndhul, kluwak dhêle kacang ruji, gêrèh pèthèk ampo uwos.</i>	
8.			17	<i>Dhuwit amung saprapat tan kêna langkung, dadi siji diwadhahi, ing êmpluk anyar tinutup, bëndha dene kang nèng takir, jênang abang baro-baro.</i>	
9.			18	<i>Gêcok mêngtah matêng gantale ywa kantun, de buwangan saka kori, pawuhan pakiwan sumur, jênang putih jênang abrit, lawan jênang baro-baro</i>	
10.			19	<i>Gêcok mêngtah matêng sêkar gantalipun, (n)dhog pitik bêras kêmiri, kluwak dhêle artanipun, saprapat lan kacang ruji, padha lan pêndhêman rêko.</i>	
11.			20	<i>Slamêtana adêge ingkang tatarub, rong ambêng sêga luluti, lan rong ambêng sêga wuduk, nêmbêng basahan nasi, golonge rorikur jodho.</i>	
12.			21	<i>Jajan pasar dhawêt rujak wadhah katut, pêcêl pitik jangan mênir, lêmbaran jagowan pingul, jênang abang putih baning, lawan jênang baro-baro.</i>	
13.			22	<i>Jongkong inthil pisang ayu sêdhah ayu, pinêpakan abonèki, jambe gambir (m)bako apu, ujub pasrahna mring naib, sayêktine uwis wêroh.</i>	
14.			23	<i>Sajèn awit ambêlèh maesa iku, panggang tumpêng krambil siji, jajan pasar aywa kantun,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>gula krambil jodhog kêndhi, kalasa pandhan sawiyos.</i>	
15.			24	<i>Tindhih dhuwit suwung saprapat puniku, ingkang kok anggo susulih, sarat linggih gigiripun, mesa sawuse tinali, iku kudu nganggo prabot.</i>	
16.			25	<i>Kêmbên bangun-tulak sinjang tuluh-watu, kulambine wulung langking, (ng)gendhong têtêl nganggo paying, klasa ginêlar ing gigir, nulya lininggihan gupoh.</i>	
17.			26	<i>Karo jawab mangkene ing têmbungipun, Ki Gumbrêg panyuwun mami, momonganmu dak(ng)go mantu, bisaa babar (m)brêkati, sarta turah karahayon.</i>	
18.			27	<i>Sajèn adang manut dêging dandangipun, dandang siji sajèn-siji, panggang tumpêng klapa wutuh, jajan pasar jodhog kêndhi, gula klapa tangkêp wutoh.</i>	
19.			28	<i>Gêdhang suruh saprabote ayu-ayu, kalasa pandhan sawiji, rong wang saprapat artèku, arahên rambah kaping tri, dandang binorèhan klomoh.</i>	
20.			29	<i>Wusing ngadêg kang kutug aywa kalimput, ing pawon mangkono ugi, sabên wus dadi kang latu, aywa lali anyêmplungi, mênyan mring cangkêming pawon.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
21.			30	<i>Sajèn gêdhong bêras ing mangkya winuwus, panggang tumpêng krambil siji, klasa pandhan bêras paying, jajan-pasar gula krambil, lawe kêndhi lawan jodhog.</i>	
22.			31	<i>Jadah wajik gêdhang ayu suruh ayu, rêrangkene jungkat suri, kaca kêmbang borèh arum, mênyan nganggo tindhih dhuwit, rong uwang saprapat wutoh.</i>	
23.			32	<i>Sajèn pawon gêdhong ulam gêdhong sêkul, gêdhong dharan gêdhong sirih, lawan sajèn gangsa agung, sajèn paturon pangantin, cacah warnane tan seos.</i>	
24.			33	<i>Panggang tumpêng jajan pasar krambil wutuh, jadah jênang gula krambil, kêmbang borèh mênyanipun, kaca cilik jungkat suri, klasa pandhan kêndhil jodhog.</i>	
25.			34	<i>Suruh ayu saprantine gêdhang ayu, rong wang saprapat kang tindhih, têkan ing sapasaripun, amung rambah kaping kalih, utama luwih ping pindho.</i>	
26.			35	<i>Sajèn majang patanèn (n)jaba jronipun, panggang tumpêng pitik urip, klapa wutuh cacahipun, kabèh iku ngloro iji, kalawan rong kati uwos.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
27.			36	<i>Lênga kacang uga amung loro gêndul, klasa pandhan têlu iji, panganan tumpêng têtêlu, jajan pasar jungkat suri, kaca mênyan sêkar konyoh.</i>	
28.			37	<i>Gêdhang ayu suruh ayu jambe ayu, ênjêt mênthur gambir kuning, jadah wajik pondhoh biru, padha tinêtêla sami, pring sadhapur inthil jongkong.</i>	
29.			38	<i>Lêr-ulêran kalêpon gimbal cêngkaruk, palèrèt srabi kang putih, pindhang antêp kalakipun, pêcêl pitik jangan mênir, pitung jodho sêga golong.</i>	
30.			39	<i>Sêga wuduk lêmbaran ayam kang wutuh, gêrèh juwi mung sarakit, rong wang saprapat artèku, lan sadhiya mayang wangi, miwah cacarangan suroh.</i>	
31.			40	<i>Iku suruh bakal tinlênikan apu, lawan lètrèk têtung warni, kêmbangan pacing tawèku, papasan matêng lan malih, jrudêmung pandhan pinêthot.</i>	
32.	II	Jurudemung (128)	1	<i>Mayang jambê lawan sêdhah, sawise tinutul-tutul, lan lètrèk tri warna wau, winiru ingkang prayogi, canthèlna cincinganipun, patanèn de kang pinatah, majang milih dyah kang sêpuh.</i>	
33.			2	<i>Sajèn garenda winarna, panggang tumpêng klasa wutuh, jadah jênang pondhoh biru, satangkêp gula kalapa, gêdhang ayu suruh ayu, satundhune pamucangan, jungkat suri kaca timur.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
34.			3	<i>Lênga sundhul ing awiyat, jajan-pasar kêmbang campur, mênyan lawan konyoh arum, jodhog kêndhi klasa pandhan, tindhih arta aywa kantun, kèhe rong uwang saprapat, iku mung sapisan uwus.</i>	
35.			4	<i>Sajèn adus bakal ngantyan, rambah kaping pindho among, tumpêng robyong arannipun, kalawan tumpêng janganan, jajan pasar gêdhang ayu, suruh ayu saabênnnya, kêmbang mênyan borèh arum.</i>	
36.			5	<i>Tindhihe rong wang sêpratapt, patêlês lawon pingul, kêmbang sataman ywa kantun, iku kang kinarya siram, wusing adus gya rinatus, kabèh saranduning badan, iya lawan remanipun.</i>	
37.			6	<i>Sajèn paès rong rambahan, sarambahane winurus, panggang tumpêng krambil wutuh, pitik urip gula klapa, jadah jênang pondhoh biru, kêmbang borèh jajan-pasar, gêdhang ayu suruh ayu.</i>	
38.			7	<i>Langkêp saadune pisan, jungkat suri kaca timur, lênga sundhul mega biru, tindhihe salawe uwang, anadene linggihipun, kalasa pasir kang rembyak, talè mèkira cinatur.</i>	
39.			8	<i>Godhong kluwih alang-alang, godhong apa-apa iku, lawan godhong kara uwus, jarik amba myang</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>sumêkan, êncit ing sapantêsipun, lètrèk ingkang warna-warna, kang pêpak kêmbanganipun.</i>	
40.			9	<i>Opahe rong reyal sowing, patang reyal gunggungipun, ingkang dènannggo sadarum, klambi jarik kasêmêkan, kabèh dadi darbèkipun, nyai tukang juru pahyas, sapangadêg basanipun.</i>	
41.			10	<i>Bakal pangantène lanang, mung kinêrik alisipun, yèn brêngos uga cinukur, tanapi kakêtêpira, kirêrik godhèg pinatut, sajèn talèmèke padha, mung sapisan bae uwus.</i>	
42.			11	<i>Sarta ora nganggo opah, amung jarit klambi sabuk, iku dadi duwèkipun, kang ngêrik pangantèn priya, lan sajèn-tlèmèk sadarum, nanging datanpa suguhan, panganan lan iwak sêkul.</i>	
43.			12	<i>Amung wedang lan panganan, de tukang pahyas dyah wau, suguhe wedang kang patut, iwak panganan rinampat, sêkul pêthak panjang munjung, binarkat dadi rong jodhang, kang samuwa wujudipun.</i>	
44.			13	<i>Nahên sajèning paningkah, panggang tumpêng klapa wutuh, gula krambil ayam idhup, pondhoh wajik jadah jênang, jajan pasar borèh arum, kêmbang mênyan suri jungkat, kèndhi jodhog kaca timur.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
45.			14	<i>Suruh ayu sabumbunya, satangkêp kang pisang ayu, lênga sundhul-langitipun, lawe lan kêkalih cikal, rong wang saprapat tindhih mung, sabêruk bras klasa pandhan, sakacu kang lawon pingul.</i>	
46.			15	<i>Sanggan sarakit warnanya, patang tangkêp gêdhang ayu, suruh ayu abênipun, sarwa wêtahan sadaya, pari kisi agêl kapuk, lênga sundhul-langit jungkat, suri kaca dom-wajèku.</i>	
47.			16	<i>Asêm kunir mênyan kêmbang, borèh arum aywa kantun, anyêtukêl lawenipun, artane nyêlawe uwang, mori putih kanggo tutup, tinata dadi sawadhah, poma aywa na kalimput.</i>	
48.			17	<i>Klasa pandhan linambaran, mori putih têlung kacu, linggihan paningkahipun, suguw pangulu binêrkat, rampadan lèmpèr sadarum, tumpêng siji ingkang pêthak, iwak rampadan rong puluh.</i>	
49.			18	<i>Panganan olah-olahan, pala pêndhêm simpar gantung, akèhe uga rong puluh, kabèh winadhahan jodhang, kabèh wadhah sanggan wau, sampat rarangkenira, tinata makêndhung-kêndhung.</i>	
50.			19	<i>Panêbus sadhiyanana, winadhahan ingkang patut, satangkêp gêdhang kang ayu, suruh ayu saabênnya, pari kisi agêl kapuk, lênga sundhul-ing-awiyat, mênyan kêmbang borèh arum.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
51.			20	<i>Jungkat suri êdom waja, satangkêp gula klapèku, asêm kunir lawenipun, tindhihe salawe uwang, srêbèt putih tutupipun. dinokok nèng pondhokira, ênggone pangantèn kakung.</i>	
52.			21	<i>Yèn wus ngajêngakên panggya, iku angkate panêbus, tinampan ing biyungipun, kang (ng)gawa padha wanodya, milih kang sêmbada sêpuh, yèn wus tinampan nyi wisma, pangantèn anulya pangguh.</i>	
53.			22	<i>Pamasange kang tuwuhan, sadurunge nyantri iku, kêmban mayang rong rakit wus, dawêgane ana papat, kuncunge nanas rumucuh, ingkang sarakit pinasang, cakêt patanèn pinatut.</i>	
54.			23	<i>Lamun anglêbokkên ngomah, kudu mêtu lawang agung, kang nampani pra dyah sêpuh, nyuwun ingkang sawab barkah, kang widada sugih sunu, ingkang sarakit pinasang, nèng pondhoke mantèn jalu.</i>	
55.			24	<i>Têmbe têmune ginawa, anjajari anèng ngayun, ingêmban kakêmbên sindur, ingkang ngêmban janma lanang, tumêkane ngarêp pintu, tinampanan pra dyah wrêdha, pinasang sapantêsipun.</i>	
56.			25	<i>Sapasare kang pangantyan, kuncung kêmban mayang wau, nanas kang wayah rêmucuh,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>rinujak lawan dawêgan, apan satangine turu, pinangana sakaliyan, watêke gêlis sasunu.</i>	
57.			26	<i>Pinasang cêlak krobongan, roro bonyo dilah sèwu, kèndhi roro isi banyu, kalêmur roro kang kêmbur, kang sawiji isi banyu, têturan kali bangawan, dene ta sajuganipun.</i>	
58.			27	<i>Isi bêras miri kluwak, kêmbur mênyan borèh arum, dhuwit salawe wang wutuh, têturan kanggo salamêtan, kèndhuri sapasaripun, kêtêmur ro tunutupan, lètèk gadhung rolathinipun.</i>	
59.			28	<i>Palinggihane pangantyan, kang ginêlar ngarêpipun, patanèn dhadhasaripun, godhong kluwih apa-apa, lang-alang godhong karèku, tunutupan klasa pandhan, nulya tlèmèk sinjangipun.</i>	
60.			29	<i>Pangantèn wadon lan lanang, banjur klasa batunipun, kumuda kang dadi tutup, sinêbaran sêkar-sêkar, campur bawur arum-arum, lan dhuwit salawe uwang, gèbêgan ingkang gumêbyur.</i>	
61.			30	<i>Kacang kawak dhêlè kawak, iya iku kacar-kusur, klasa pandhan ingkang alus, dinokokan bêras jênar, kacang dhêlè sêkar arum, dhuwite salawe uwang, kang rêsik gèbêganipun.</i>	
62.			31	<i>Wilujengan majêmulan, midodarèni puniku, mênêng bédhug ing pangêpung, mêmule (n)Jêng</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>Nabi Duta, rasulan babasanipun, sêga wuduk rong ambêngan, lêmbaran rong wadhah wutuh.</i>	
63.			32	<i>Pitik wadon pitik lanang, ingkang timbang agêngipun, lombok bang kêncêng sawadhah, winorke kêlawan uyah, wuku ginêrus kang alus, kêmbang kanthil putih jênar, kutug borèh arum-arum.</i>	
64.			33	<i>Lan mêmule sanggyanira, luluhur èstri myang jalu, sêga golong jêjêripun, jangan mênir pêcêl ayam, jangan padha-mara iku, kalawan iwak ranjapan, iwak dharat kali laut.</i>	
65.			34	<i>Papanganan warna-warna, pala pêndhêm simpar gantung, kang mêngtahan kang kinulup, lah-olahan warna-warna, kêtan kolak aywa kantun, apêm kocor apêm abang, sêkar borèh datan kantun.</i>	
66.			35	<i>Slamêtan sawusing ningkah, kirim donga pra luluhur, sêga asahan kêhipun, limang ambêng aywa kurang, sêga golong sêga wuduk, jangan mênir pêcêl ayam, lêmbaran èstri myang jalu.</i>	
67.			36	<i>Jênang putih lawan abang, miwah jênang baro-baro, jajan pasar aywa kantun, kêmbang borèh lawan mênyan, dhuwit dadya slawatipun, rong uwang luwih saprapat, kang pêpak rarampenipun.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
68.			37	<i>Brokohan sawusing panggya, padha lan slamêtanipun, sawising ningkah wau, Pujastuti aturira, dhuh (m)bokcilik kula gumun, de tan wontên kaliwatan, wijiling wuwus (m)barubul.</i>	
69.	II	Mijil (129)	4	<i>Nyi Sriyatna amêdharkên malih, anakmu si Mênok, gawèkêna bantul jumputane, kanggo turu sawuse apanggih, besuk lamun mulih, iku aja kantun.</i>	
70.			5	<i>Lawan ponjèn isi anggi-anggi, winadhahan kanthong, dhewe-dhewe gya nèng kanthong gêdhe, lan (ng)guwangi besuk ulihnèki, sabên angliwati, ing kali puniku.</i>	
71.			6	<i>Rupa pitik sawiji kang cilik, kêmbang mênyan konyoh, miri kluwak kalawan bêrase, wadhahana dumadi sawiji, mênèk tan na pitik, êndhog bae cukup.</i>	
72.			7	<i>Sapasare kudu dislamêti, sêga wuduk golong, sêga punar bêras ingkang anèng, ing kalê muk uworna kang wradin, salawe wang dhuwit, kanggowa têtuku.</i>	
73.			8	<i>Pirantine sêga têlung warni, yèn tan cukup êjog, nanging kudu mangkono sarate, lawan jênang sungsum juruh krambil, diratakna maring, kang padha tutulung.</i>	
74.			9	<i>Lan pangantèn sabarayatnèki, kang padha kalêson, kabèh iku namung nirokake, kang wus</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>klakon duk ing nguni-uni, basane ngêluluri, ujaring pra sêpuh.</i>	

Lampiran 5. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Upacara Pawiwahanipun.

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
1.	II	Sinom (30)	18	<i>Inggih bagus dhasar nyata, sanadyan ing dhusun ngriki, sabên ayun darbe karya, sami tatanya mring mami, wulan ingkang prayogi, kangge andhaupkên sunu, piridan sangking Arab, miwah etangipun Jawi, pan kinumpul supadi manggih widada.</i>	Tarub
2.			19	<i>Adêging tarub punika, pêpitu etanganèki, awite tanggal sapisan, tarub-ratu dèn wastani, tanggal kapindho nênggih, seluman-lanang rannipun, ping tiga seluman-dyah, ping pat rahayu basuki, kaping lima rahayu salamêt tama.</i>	
3.			20	<i>Kaping nêmmè pati-lanang, kaping pitu pati-èstri, ping wolu sami sapisan, tênggèng sapiturutnèki, mangkya ingetang sami, kaping sapisan ping wolu, limalas rolikur lan, sangalikuripun nênggih, pan ingaran tarube sri naranata.</i>	
4.			21	<i>Pindho sanga ping nêmbêlas, têtulukur tridasèki, seluman-lanang ingaran, ping tiga sadasa tuwin, seluman-wadon puniku, kaping pat ping sawêlas, wolulas salawe nênggih, apan sami rahayu kawilujêngan.</i>	
5.			22	<i>Kaping lima kaping rolas, sangalas nêmlukur sami, rahayu tur karaharjan, ping nêl ping têtulas tuwin, dwidasasaptakuring, ngaran pati-</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>lanang iku, ping pitu ping patbêlas, slikur wolulikur sami, ingaranan pati wadon tan prayoga.</i>	
6.			23	<i>Samonoku nyingkirana, sangar naas gung myang tali, -wangke sampar-wangke miwah, dhêndhan-kukudan lan mawi, sangat adêgirèki, ingkang saka awitipun, sarat nganggeya saka, dhadhap srêp têka satunggil, kang prayoga prayogine dèn anggeya.</i>	
7.			24	<i>Satunggal tarubing-nata, agême jêng sri bupati, kalihe seluman-lanang, tri seluman-wadon nênggih, sami datan prayogi, kaping sakawan rahayu, kaping gangsal raharja, punika sami prayogi, kaping nênm pati-jalêr tan prayoga.</i>	
8.			25	<i>Kaping sapta patining-dyah, ugi tan sae pinanggih, petang sapta yèn sri nata, kang kagêm petang satunggil, sanès narapati, petang sakawan puniku, kalawan etang gangsal, punika salah satunggil, kang kinarsan dene wulane kawinan.</i>	
9.	II	Jurudemung (103)	8	<i>Kulup sababe dumadya, amalèni pan têtêlu, kang dingin karabatipun, kaya ta bapa myang êmbah, sadulur anak sadulur, lan paman saka ing bapa, paman uwa saking babu.</i>	Andharan babagan muhrim wali
10.			9	<i>Kalawan anake lanang, paman saking bapa babu, kalawan anake jalu, paman uwa saking bapa,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>ingkang pancêr saking jalu, kabèh malènana, samonèku kudu urut.</i>	
11.			10	<i>Kapindhone jalma ingkang, amardikakakên èstu, ing amate kang satuhu, ping têtune sri narendra, sabab ngadame puniku, karabat kabèh tan liya, iki ta upamènipun.</i>	
12.			11	<i>Sudarmane wus tan ana, nanging kaki maksih hidhup, iku dadi walinipun, bapa kaki wus palastra, sadulure lanang iku, sadulur lanang tan ana, sêdulare bapakipun.</i>	
13.			12	<i>Nir kang sadulure bapa, kaponakan miwah putu, saka sadulure kakung, atanapi paman uwa, nak sanake bapakipun, saturute iku kêna, yèn tan ana sadayèku.</i>	
14.	II	Jurudemung (103)	23	<i>Utawa sarating ningkah, pan lilima kathaipun, ingkang dhingin ijab kabul, kapindhone wali lanang, katêlu pangantèn kakung, kapat pangantèn wanita, ping lima saksi loro wus.</i>	Syarat nikah
15.	II	Jurudemung (103)	25	<i>Lamun wali nora bisa, ningkahkên pribadi iku, angrêsaya maring kaum, utawa marang ngulama, kang wus winênangkên iku, aningkahkên sasama, patrape mangkene kulup.</i>	Tata cara ijab
16.			26	<i>Pangantèn lanang nèng wetan, angarêpakên pangulu, wali nèng loring pangulu, saksi loro anèng kanan, wusing miranti salarum, kiyai wali nulya jawab, marang kiyai pangulu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
17.			27	<i>Mangkene wali lingira, nêdha kiyai pangulu, kula ngrêsaya satuhu, dhumatêng ijêngandika, ningkahakên anakulun, wadon aran Anu rara, angsal lawan bagus Anu.</i>	
18.			28	<i>Kalawan maskawin slake, pêthak satail wratipun, kinêncèng tuwin kasambut, kula èstu sampun suka, Ki pangulu sawusipun, nampèni wali turira, wicantên mring mantèn kakung.</i>	
19.			29	<i>Bagus Anu jêngandika, tampèni paningkahipun, rara Anu anakipun, wadon Ki Anu kalawan, maskawin salaka pingul, bobot satail punapa, kinêncèng tuwin kasambut.</i>	
20.			30	<i>Ki pangantèn aturira, maskawin kawula sambut, Ki Pangulu gya umatur, mring wali kauningana, yèn maskawin dipun sambut, Ki Pangulu nulya (n)donga, salisir maca tangawud.</i>	
21.	II	Salisir (105)	1	<i>Iya angudubilahi, minas saetanirajin, bismillah, rahmani rakim bismillah walkamduli.</i>	
22.			2	<i>-Lahi rabilalamina, wasalatu wasalamu, ala Rusulilahi sa, -lalahu ngalaihi wa.</i>	
23.			3	<i>-Slam usikum ngibadalah, wanafsihi takuwalah, anikahakên kawula, ing rara Anu punika.</i>	
24.			4	<i>Anak wadone Ki Anu, ing jêngandika mas Anu, kalawan maskawin slaka putih, satail kang bobotira.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
25.			5	<i>Ingang jêngandika sambut, jêngandika angucapa, ki pangantèn aturira, nuwun inggih gya angucap.</i>	
26.			6	<i>Nuwun narima kawula, paningkahe rara Anu, ing kawula kalawan mas, -kawin slaka pêthak mulya.</i>	
27.			7	<i>Pan satail bobotira, kawula sambut punika, ki pangulu wusing myarsa, wa barakal awit (n)donga.</i>	
28.			8	<i>Tangawud lajêng bismilah, nulya (n)donga allohuma, alip lam alaeta, bainal mai batinna.</i>	
29.			9	<i>Allahuma tawil ngumur, rahuma wa sakih aji, sadahuma wanawira, kulubahuma wa sabit.</i>	
30.			10	<i>Innama huma wa aksin, akamala huma wa wasih, arjaka huma wa ilahi, kaerikia riba huma.</i>	
31.			11	<i>Fiddini wal dunya wal a, -akhirah iinaka ngala, kulli sain kodir tamat, paragating ingkang donga.</i>	
32.			12	<i>Ki saksi nulya wacana, ki pangantèn dhawuh nata, jêngandika angèstokna, manawi ijêngandika.</i>	
33.			13	<i>Nambang rabi jêngandika, (m)bok rara Anu punika, pitung sasi lakon dharat, rong tahun nabrang samodra.</i>	
34.			14	<i>Saliyane nglakonana, ayahan dalêm sri nata, tan trimane bojo (n)dika, inggih bok Anu punika.</i>	
35.			15	<i>Bapak dhumatêng ing kakim, andika lajêng ngrêntahna, ing talak (n)dika satunggal, myang bayar maskawinira.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
36.			16	<i>Ki pangantèn aturira, sandika gya sasalaman, mring pangulu myang saksinya, tuwin ujung para tuwa.</i>	
37.			17	<i>Lawan kulup kawruhane, wali pangulu saksinya, kudu wong kang wus diwasa, kang sartane datan mawa.</i>	
38.			18	<i>Cacat atanapi lara, kaya kang kasêbut ngarsa, kalamun nora mangkana, sarate pancèn tan kêna.</i>	
39.	II	Mijil (129)	23	<i>Jroning bukti Sriyatna lingnya ris, rêhning wayahingong, pan pambarêp kawahane, paningsête apa wus nêtêpi, Kyai Pujastuti , alon aturipun.</i>	Sarat Paningset
40.			24	<i>Nuwun ingkang kawula tampèni, warni pao-pao, isi arta kalih sami talèn, supe lintring-pangantèn kakalih, sinjang lurik bathik, anyatunggal among.</i>	
41.			25	<i>Kasumêkan lalêmês myang bathik, sami anyawiyos, pisang ayu saabon-abone, dharan jadah jênang pondhoh wajik, lah-olahan inggih, pêpak warninipun.</i>	
42.			26	<i>Pêcêl ayam jangan mênir mranti, sêkulipun golong, amêpêki dharan wowohane, pala pêndhêm kasimpar mênuhi, (m)botên wontên malih, anamung puniku .</i>	
43.			27	<i>Iya uwus gênêp iku nini, lamaran yèn rawoh, sira lawan lakinira dhewe, kang nampani kalawan dèntiti, Nyai Pujastuti, sandika turipun.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
44.	II	Mijil (129)	38	<i>Pujastuti nalika miyarsi, manthuk-manthuk (n)domblong, e lah êmbokcilik mèh kasupèn, kacar-kucur sampuning tinampi, kadokok ing pundi, paran pêrlunipun.</i>	Kacar kucur
45.			39	<i>Uworrêna ing klêmuk kang isi, arta lawan uwos, uga kanggo ing salamêtane, tèmbe sapasare kang pangantin, sajèn lênga krambil, iku ywa kalêbu.</i>	
46.	II	Mijil (129)	45	<i>Iya kulup nanging ana maning, kang kudu linakon, tèmbe lamun dhauping pangantèn, yèn wus têkan sangarêping kori, lanang nèng pêndhapi, wadon nèng jro pintu.</i>	Tatacara Upacara panggih
47.			46	<i>Gya balangan gantal kang kinardi, gathuk lawang gupoh, ingkang wadon anyandhak sukune, ngantèn lanang nulya dèn wisuhi, we sataman wangi, sarat mêcah gupuh.</i>	
48.			47	<i>Tigan ayam sawiji nèng kori, nulya mantèn wadon, kanthèn asta kalawan kakunge, têkèng ngarêp patanèn gya linggih, kang wadon nèng kering, gya ngujung mring kakung.</i>	
49.			48	<i>Wusing ngujung mantèn lanang nuli, munggah maring kobong, nulya kacar-kucur iku ranne, yèn wus kacar-kucur bali linggih, bapake kang èstri, anêngahi lungguh.</i>	
50.			49	<i>Nulya mangku pangantèn kakalih, (m)bokne tanya gupoh, abot êndi babo bapakane, ingkang jalu anauri ririh, padha bae nyai, tan na bedanipun.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
51.			50	<i>Wusing mangku mijil amanggihi, ingkang para dhayoh, kang wajib ingabêktèn pangantèn, dènaturi umanjing jro panti, pangantèn ngabêkti, marang tamu kakung.</i>	
52.			51	<i>Lan ngabêkti para tamu putri, lan mring bapa êmbok, yèn pangantèn dhudha lanangane, ingkang wadon isih prawan sunthi, nalikane panggih, balangan wus rampung.</i>	
53.			52	<i>Gathuk anèng samadyaning kori, sakaloron (n)dhodhok, ingkang lanang anyêkêl tumpêre, ingkang wadon gupuh anyirami, kalamun kapanggih, misan prênahipun.</i>	
54.			53	<i>Ingang lanang isarate mawi, macul pipisan prok, lamun awu tuwa kang wadone, ingkang priya isarate mawi, macul tumpêng putih, nèng ngarêping pintu.</i>	
55.			54	<i>Yèn wong ngandhap olèh putri nginggil, darahe sang katong, nalikane lumaku angangge, mandhi lawung liligan mantêsi, têkaning taritis, sing pandhapa uwus.</i>	
56.			55	<i>Nalikane pangantèn lumaris, duk arsa kapanggoh, pan kinanthi ing kanan keringe, èstri jalu nganggo patah sami, kang (ng)gawa tapsirih, lan paidon iku.</i>	
57.			56	<i>Wusing têmu ing wancine guling, tinurokkên kobong, cinolokan iku sirate, kaping têlu ing</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>dalêm sawêngi, Cêbolang miyarsi, gumuyu angguguk.</i>	
58.			57	<i>Adhi Amat napa sagêd guling, dene nêmbè panggoth, tuwin napa sagêd ngena-ngene, baji rikuh ajrih mawi isin, Mat Têngara angling, ing saèstunipun.</i>	
59.			58	<i>(ng)Gih makatên nanging mung saratri, kang mawi cinolok, siyangipun tuwin salajêngè, kunir pita kucing ing wanadri, nêng sênthong kinunci, kantun nêmu kuwuk.</i>	
60.			59	<i>wontên malih kang ngisin-isini, bilih wus kalakon, senapati ambêdhah kuthane, enjingipun sakaliyan sami, sarêng dènsirami, dening pra dyah sêpuh.</i>	
61.			60	<i>Patêlêsanipun sinjang putih, sarta mawi loloh, dlima pêthak binucal isine, sinalinan kumukus jênitri, mung nyajodho sami, lawe kangge tangsul.</i>	
62.			61	<i>botên mawi pinipas-pinipis, kang jalêr kemawon, ingkang mamah yèn wis wor idune, linolohkên dhatêng ingkang èstri, gathuk abên bibir, tigang crutan sampun.</i>	
63.	II	Mijil (129)	61	<i>Wusing têmu ing wancine guling, tinurokkên kobong, cinolokan iku sirate, kaping têlu ing dalêm sawêngi, Cêbolang miyarsi, gumuyu angguguk.</i>	Adat saksampunipun panggih
64.			62	<i>Adhi Amat napa sagêd guling, dene nêmbè panggoth, tuwin napa sagêd ngena-ngene, baji</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>rikuh ajrih mawi isin, Mat Têngara angling, ing saèstunipun.</i>	
65.			63	<i>(ng)Gih makatên nanging mung saratri, kang mawi cinolok, siyangipun tuwin salajêngé, kunir pita kucing ing wanadri, nèng sênthong kinunci, kantun nêmu kuwuk.</i>	
66.			64	<i>wontên malih kang ngisin-isini, bilih wus kalakon, senapati ambêdhah kuthane, enjingipun sakaliyan sami, sarêng dènsirami, dening pra dyah sêpuh.</i>	
67.			65	<i>Patêlsanipun sinjang putih, sarta mawi loloh, dlima pêthak binucal isine, sinalinan kumukus jênitri, mung nyajodho sami, lawe kangge tangsul.</i>	
68.			66	<i>botên mawi pinipas-pinipis, kang jalêr kemawon, ingkang mamah yèn wis wor idune, linolohkên dhatêng ingkang èstri, gathuk abên bibir, tigang crutan sampun.</i>	
69.	II	Pocung (130)	32	<i>Ri dhatênge anyantri Kiyai Juru, miwah kadangwarga, pinarak têngah pandhapi, bakda Mahrib badhe pangantèn dhatêngnya.</i>	Calon penganten kakung rawuh kangge nyantri
70.			33	<i>Carabalèn umyung lawan gangsa agung, amungêl Ladranan, prapta palataran aglis, ingacaran laju pinarak pandhapa.</i>	
71.			34	<i>Wusing tata kang minangka Kamisêpuh, nyêlak mring ki wisma, masrahkên bakal pangantèn, wus tinampan anulya asung pambagya.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
72.			35	<i>Marang badhe pangantèn sarowangipun, sêgahan magnarsa, wedang êsês gantèn wangi, kyai wisma manis wijiling wacana.</i>	
73.	II	Pocung (130)	46	<i>Kyai Juru nèng surambi tumut (n)darus, langkêp sugatanya, rampung tilawat kên dhuri, wus bibaran mantuk samya (m)bêkta brêkat.</i>	Midadareni
74.			47	<i>Wangsul maring ing pandhapa Kyai Juru, para kadangwarga, maksih pêpak nèng pandhapi, nulya prentah anatap ing kang pradangga.</i>	
75.	II	Pocung (130)	52	<i>Ki kêbayan mangênjali matur sampun, klampahan sadaya, Ki Juru ngandika malih, Mas Cêbolang anak iki cara praja.</i>	Tahlil nalika midadareni
76.			53	<i>Sadurunge kalakon ing parlunipun, binantu anyadran, kalawan tahlilan maring, pra luluhur kang wus sumare sadaya.</i>	
77.			54	<i>Anyuwun idi pangèstu rahayu, ywa na kara-kara, sajrone amangun kardi, lastariya kadi èsthining wardaya.</i>	
78.	II	Pocung (130)	55	<i>Abdidalêm katib kang ningkahkên sesuk, panabuhing gangsa, utawa ananggap ringgit, nanging nganggo talèdhèk pan nora kêna.</i>	Agem-agemanipun tiyang mantu
79.			56	<i>Iku kudu nyuwun lilahe pangulu, Ki Cêbolang turnya, kadipundi sababnèki, wit kajuron babasane tênggah-têngah.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
80.			57	<i>Kawadanan suyud marang ing pangulu, ananging kalilan, nganggo caraning priyayi, sawatara janji tan narajang karam.</i>	
81.			58	<i>Kajabèku panganggoku lan ibumu, umanjing isarat, bêtêd tapih kudu sami, lawan sabuk iku padhane sumêkan.</i>	
82.			59	<i>Awit bilih jarik kudu tujuh-watu, kêmbên bangun-tulak, amidadarèni iki, jarik bathik taruntum sindur sumêkan.</i>	
83.			60	<i>Sesuk têtmu jarik cakar kêmbênipun, iku mayang-mêkar, wising têtmu jarik lurik, corak kêpyur kakêmbêne pacing-tawa.</i>	
84.			61	<i>Sapasaring pangantèn apan tinamtu, jarik kêmbang jarak, sumêkane sêmèn-tritis, nanging aku anganggo sabuk bandhoga.</i>	
85.	II	Pangkur (143)	16	<i>Pangantèn rampunging panggya, kacar-kucur pinangka ing sudarmi, myang ngujung mring kakungipun, tanapi mring pra wrêdha, sawatara gya lumêbêt gêdhong santun, pangagême sakaliyan, nulya mêdal (n)jawi malih.</i>	Panggih
86.			17	<i>Bujana mring gadri wuntat, kêmbul lawan sanggyaning tamu èstri, sêkul-lulut kadya gunung, nèng ngarsane pangantyan, rêsêp rahap dènnya andrawina nutug, sawuse dènnya bujana, wangsul maring wisma malih.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
87.			18	<i>Lalênggahan sawatara, pangantyan gya tinilêmakên maring, patanèn samir tinutup, ngajêngan sinung rana, para tamu dèrèng wontên ingkang mantuk, sugata lumadyèng ngarsa, dhaharan wedang tap-sirih.</i>	
88.			19	<i>Tamu ngulamèstri nama, Nyi Atikah micara tutuk manis, tinimbang rencangnya lungguh, masalahing wanodya, ingkang sampun tinraping korasan luhung, kinarya sambèn lênggahan, lawan dumadya palupi.</i>	
89.	II	Asmarandana (172)	1	<i>Ing ari sapêkênèki, siyang kèndhuri lujêngan, sapêkênira pangantèn, mirantos isarat-sarat, sadaya wus samêkta, babêktan tri pêthi agung, isi sasotya kancana.</i>	Boyong penganten
90.			2	<i>Sinjang lèlêmês myang lurik, sumêkan dhêsthâr sêkaran, atanapi paningsête, rasukan manawarna, èpèk miwah sap asta, rimong kurasi sutra lus, rangkêpan miwah lancingan.</i>	
91.			3	<i>Pratelane sinjang bathik, unthuk-banyu cêplok-lintang, cêpake-gondhok kinanthèt, cêplok-manggis kinjêng-rênggang, satriya awibawa, kuwung-cakrakusuma nung, cêpaka-mulya sridênta.</i>	
92.			4	<i>Sawe-sêmpal saking uwit, kêmbang-kapas kêmbang-jarak, kapi-kadhondhong salobog, kawang-kamplang kêmbang-sêmak, lung kêstop-</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>parangkrêsna, jangglêng wora-wari rumpuk, lonthang-jamblang pêksi-krêsna.</i>	
93.			5	<i>Pakuningrat parangwèsthi, banci-malathi salangsang, banci-kasut sulamane, burbanagri madubranta, gambirsakêthi cakar, cindhe wilis miwah tunjung, limaran jayakusuma.</i>	
94.			6	<i>Kêmbang-kênthang nagasari, kêndhaga kêmbang-kênanga, truntum-krambil sacukile, kêmbang-jêruk kahwa-pêcah, miwah ganggong-yujana, ganggong-winawi kapundhung, gringsing klungsu pandêlêgan.</i>	
95.			7	<i>Galingsing-sondhe rêngganis, tambal-miring myang kanoman, ayam-pugêr trang-bulane, ila-thathit bolu-rambat, indhil-ori mrang-wêdhar, gandasuli êlung anggur, sêmèn-rêmêng sêmèn-rama.</i>	
96.			8	<i>Sêmèn-pêksi drata-ritis, sêmèn jlêngut jlêngut-grudha, ngrèni mirong trate-gendhong, cuwiri êlung-dalima, êlung-laos êlung mawar, sidamukti sidaluhur, lêkatha rêngga-puspita.</i>	
97.			9	<i>Pandhan-rangkah sangga-langit, sêmèn-srowot sêmèn-grudha, sêmèn-branjilin myang rondhon, sêmèn-jolèn citralangyan, rang-arang kalèwèran, manyura bagah-sinawur, kasumêkan dhêsthar modang.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
98.			10	<i>Anglung-jiwa anglung-rêsmi, tanapi sinjang awisan, muhung kinarya suwuke, parang-rusak warni gangsal, klithik kagok canthèlan, gêndrèh-barong parang-parung, daniris parang-kusuma.</i>	
99.			11	<i>Utawi praboting panti, bêkakas mawarna-warna, miwah paraboting pawon, pangantèn wusing busana, nèng ngarêp pakrobongan, rama bu anggung pitutur. pratikêle wong ngakrama.</i>	
100.			32	<i>Nahên ta mantu kang tampi, piwulanging maratuwa, kasaru wau praptane, pêthukanira ki besan, Ki Juru mring pandhapa, kang pinatah amongtamu, mapag anèng palataran.</i>	
101.			33	<i>Santri brai kang rumiyin, trêbang angklunge tinatap, rame umyung suwarane, kêmbang-mayang nèng wurinya, nulya krêmun binuntal, gya kapal parabot luhung, wêwatangan kasatriyan.</i>	
102.			34	<i>Layu-layu nganan ngering, angurung-urung tumpakan, panêbus ginrubyuk wadon, kulawarga busanendah, warga jalu pungkasan, ingancaran gupuh-gupuh, sadaya sampun-pinarnah.</i>	
103.			35	<i>Para èstri malbèng panti, jalêr pinarak pandhapa , lumintu pasunggatane, ingkang minangka pangarsa, mahyakkên saparlunya, Kyai Juru wus jumurung, sarampunge ing panata.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
104.			36	<i>Pangantèn nulya ngabêkti, mring kang rama sakaliyan, miwah mring para wrêdane, gya mijil kakanthèn asta, kang rama anèng ngarsa, kang ibu tumutut pungkur, lawan para kadangwarga.</i>	
105.			37	<i>Wahana sampun cumawis, èstri nèng krêmun rinêngga, ginarubyug para wadon, kang jalu anumpak kapal, ingayap pra Santana, wus budhal swara gumuruh, dadya tontonan samarga.</i>	
106.			38	<i>Nèng ngênu datan winarni, sapraptanira ing wisma, rinarêngga lir tèmune, sigêg kang miwaha putra, mangkya ingkang winarna, kajuron sapungkuripun, atmaja kang pinangantyan.</i>	
107.	V	Dhandhanggula (356)	45	<i>Yatra tigangdasa reyal ngênting, age-age ingiring rêmbatan, sigra katur bendarane, wus jangkêp dènnya ngetung, Kyai Bayi sigra nimbali, ingkang rayi Suharja, lan Wiradhusthèku, Panukma miwah Panamar, Kulawirya sadaya prapta ing ngarsi, santri Luci tan têbah.</i>	Tarub
108.			46	<i>Sira kabèh mila ngongtimbali, apa saparentahe nakira, Ki Jayèngraga kang angrèh, gawene pulunanmu, pan dadakan sadina iki, bladhadhên wismanira, iya mupung esuk, banjur têtaruba pisan, si Panukma lan Panamar sunbubuhi, ana sajroning wisma.</i>	
109.			47	<i>Ladènana (m)bokayunirèki, mangsa bodhowa roro sira, lan bojomu sakarone, sandika kang tinuduh,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>angling malih mring santri Luci, gaweya kêmbar-mayang, rong jodho kang patut, kumpulna sapa kang bisa, lan malihe mundhut tutuwuhan cêngkir, pisang têbu rêjuna.</i>	
110.			48	<i>Marang para lurah santri-santri, kang liningan Luci sigra mentar, andhawuhkên pundhutane, samya ngupaya gupuh, pisang raja lan cêngkir lêgi, têbu rêjuna angsal, katur sadaya wus, pinasang anèng sasaka, sawarnine saka têtarup tan kari, sinungan tutuwuhan.</i>	
111.			49	<i>Nora kongsi sabêdhug gya dadi, myang wismane Jayèngwèsthi purna, rinayap dening wong akèh, sakulawarganipun, langkung sêngkut anambut-kardi, lêlatar rinêsikan, sadaya wus rampung, Ki Bayi ibut parentah, sawusira anulya ngingon-ingoni, watara kulawangsa.</i>	
112.	V	Dhandhanggula (356)	55	<i>Patani gêng ing têngah tulya sri, badhe panggènan pangantyanira, kinarya putihan bae, inendah mara sêmu, sinalimut ing sarwa putih, langse caweni pêthak, (ng)galêr kunus alus, wawaton lan sakanira, tumpangsari pamidhangan sundukkili, linapis mori pêthak.</i>	Majang
113.			56	<i>Pelag lêlangitan sarwa putih, pojok saka sakawan sinungan, wiwiron lir worah-warèh, mêdhok nyêkar kêcubung, pan kinayu-apu aputih, tinon lir kêmbar-mayang, mungsêr sungsun pitu, palisir</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>kaywapu malang, tēpung gēlang sungsun katri samya putih, kêlasa batu pêthak.</i>	
114.			57	<i>Tuwin kasur agēng lan guguling, kajang sirah antēban pan seta, tinundha agēng alite, lawan kêkawalipun, ing pajangan sri sarwa putih, winingkis ing canthelan, sinampiran kacu, pêthak winiru araras, karang ulu kinarang mêlok mêlathi, myang kasur sinēbaran.</i>	
115.			58	<i>Jinêbadan amrik ganda minging, patani gêng inendah ing seta, tinon tuhu tanpa tandha, tinon byar putih mancur, pan sumilak asêmu wingit, nêlahi jroning wisma, sumunu dinulu, Ni Malarsih kurmatira, mring ulama pinasaja sarwa suci, carêming karasikan.</i>	
116.			59	<i>Kanan kering kêkobong angapit, mubyar muncar karone kinêmbar, kang kinarya gubah cindhe, corak jêlamprang wungu, pinarada gumêbyar asri, palisir garènjèngan. tinurut kaywapu, ing sutra ijo kuning bang, sasukane sakawan pisan linapis, garènjèng lir saka mas.</i>	
117.			60	<i>Kasur agēng sinamir mēndhoki, guling êncit surati loro bang, bantal antēp samya cindhe, miwah kêkawalipun, cindhe ijo sinêlan abrit, bantal sinungsun sanga, gêng alit tinurut, karang ulu pinêlokan, oncèn-oncèn anggitan gambir mêlathi, kasur sari sinêkar.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
118.			61	<i>Sunduk kili sinamiran kêling, limar pêlung solok pandhan surat, walulin lan palangine, kêndhaga karang sungsun, pêthi giwang kêbut angapit, kêndhi pratola miwah, kaca bênggala gung, poponjèn lan parêsikan, myang bothèkan cêncandhèn pinrada asri, kêmbat-mayang ing ngarsa.</i>	
119.			62	<i>Pandam sèwu roro bonyo ngapit, gêruk sajèn sampun pinêpèkan, ila-ila sadayane, asri kêdhung-kumêndhung, Ni Malarsih bungah tan sipi, suka sêngkêl sakala, karaos tyasipun, ningali rakiting tilam, jroning wisma anglir kaswargan kaèksi, mulêg ganda angambar.</i>	
120.			63	<i>Ni Malarsih sumumpêl kang galih, saking kagêngên ing bungahira, tambuh raosing manahe, (m)barêbêl arawat luh, prêmbe-h-prêmbe-h wusana nangis, kami-sêsêgên supag, anulya tan emut, gugup Panukma Panamar, jalêr èstri Rarasati anangisi, gumrah tangis jro wisma.</i>	
121.	V	Dhandhanggula (356)	99	<i>Langkung rêma pêpacitanèki, wedang kopi wowohan gorèngan, balêbah pangan santri kèh, tan kirang malah langkung, yata ingkang anèng pêndhapi, Kyai Bayi Panurta, tinarap nak putu, katonton wibawanira, Ki Panurta wong sadesa mule sami, nadyan liyan amanca.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
122.			100	<i>Langkung asri langêning pandhapi, linangse pêthak sêdayanira, pyan lawon lan sasukane, amrik pandam akurung, pan daluwang banyu rinujit, kinêmbang samya dluwang, ijo lawan biru, damar-damar ting paluncar, miwah salêbêting wisma anêlahi, mubyar tan ana memba.</i>	
123.	VI	Mijil (357)	48	<i>Kusung-kusung sami niatnêki, tangkêbe babyanton, samya amrih katon dhewe-dhewe, jalu èstri anymbang pribadi, katrima-a dening, sakaliyanipun.</i>	Sumbangan
124.			49	<i>Ing (n)Jêng Kyai tuwin mring (n)Jêng Nyai, kabèh pan mêngkono, tur tan ana pinardi sumbange, samya thukul nadare pribadi, kang sugih myang miskin, pan sami dènipun.</i>	
125.			50	<i>Inggang nyumbang wiwit byar anggili, samya jodhon-jodhon, amêrabot sabobot pêngangge, kang tan duwe sakadarirèki, wong kang sugih-sugih, sêmuwa dinulu.</i>	
126.			51	<i>Jor-jinoran busana di-adi, rare pinarabot, pan rinukmi rummi pênganggone, samya bêkta panganan mawarni. nêng dhulang tup saji, bobokoran munjung.</i>	
127.			52	<i>Miwah jodhang sinarêbèt putih, myang jodhang ginodhong, ancak kothok angkring lawan jolèn, samya inginthalan bèbèk pitik, kang banyak kêbiri, wênèh inggang wêdhus.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
128.			53	<i>Ingang kidang mênjangan myang sapi, gudèl pèdhèt kêbo, sabên wong kang numbang bêbêktane, pangiring sêmbêlèhanèki, rekanira kadi, sêmayan sadarum.</i>	
129.			54	<i>Kang panganan pangiringing èstri, ngarsa bêktèng bokor, sinamiran antakusumane, ingkang nampa rare busanadi, kinarya di asri, pangiriding laku.</i>	
130.			55	<i>Wênèh patadhahan kang sinamir, kang garwa pinrabot, pra rarèstri kang anampa kabèh, kang anyumbang samya ngangge kêling, jarijya li-ali, mirah intèn tajuk.</i>	
131.			56	<i>Kang maksih nèm sêngkangan tulyasri, pênunggul rinoyok, intèn byur myang sêkar sêtamane, abra markata awarni-warni, jalu lawan èstri, mompyor mubra-mubru.</i>	
132.			57	<i>Palawija kinarya pangiring, ing wong lanang mêngko, kabèh samya kinalungan lawe, anyatukèl nadyan pitik siji, sinarimpung dening, ing lawe sagêmu.</i>	
133.			58	<i>Ingang ngirid lare jalêr sami, jêjaka mêrabot, prajuritan kotang baludrone, abangkol mas sabuk cindhe abrit, bêbêt limar-wilis, sinerong cinancut.</i>	
134.			59	<i>Akris landheyan prasu pinodhi, pèndhok ngunir bosok, sruwal sangklat brit panji-panjine, ikêt</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>rendan jêplakan brèh kuning, anggagas mrêjurit, sarwi nuntun wêdhus.</i>	
135.			60	<i>Miwah kang rapèkan golang-galing, udhêng-gilig jarot, kotang sangklat ijo renda jêne, kris cara Balèn cara pangrukmi, ukiran kèndhit tri, brêngos wulu lutung.</i>	
136.			61	<i>Borèh kuning-garut tan mêtèni, jadhug nuntun kêbo, wènèh jaka kulambi balènggèn, asikêpan baludru lilincis, sabuk cindhe wilis, brêngos lèmèt angus.</i>	
137.			62	<i>Bêbêd polos ikêt jingga manis, adu-mancung pênyon, singsêtane githok mawi koncèr, pëndhok buntun kris landhèyan miling, bêsus ngêrik alis, sarwi nuntun lêmbu.</i>	
138.			63	<i>Pan sadaya jêjaka kadyèki, samya marong-marong, sarwi kêling sarwa rukmi kabèh, ing anake sudagar wong grami, wontèn bêktèng pitik, anèng wurinipun.</i>	
139.			64	<i>Bapakira pribadi pan sami, tan pae mêtobot, warna-warna saduwèk-duwèke, kang prajuritan kang cara santri, ingkang cara Bugis, cara Madurèku.</i>	
140.			65	<i>Êndi kang wus dènambah agrami, carane ing kono, pan tiniru-tiru panganggone, pra sudagar samya anutugi, panganggenirèki, ancung rêbut unggul.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
141.			66	<i>Datan carub sapangkatirèki, bêbrayatan golong , kang sudagar sami sudagare, ingkang kriya sami kriyanèki, dhalang lawan gêndhing, niyaga akumpul.</i>	
142.			67	<i>Kang blantikan pan sami bêlantik, tan ana uwor soh, sabangsane maju barêng gèntèn, kêrig-lampit wong sadesa prapti, kang miskin tan isin, ing sakuwatipun.</i>	
143.			68	<i>Datan etang mung godhong salêmpit, myang bêras satompo, kayu satikêl ingaturake, sami cipta marang (n)Jêng Kiyai, putrèstri sawiji, wêwakasan mêmantu.</i>	
144.			69	<i>Mila samya darbe nadar sami, sakadare kang wong, wus mangkono sadaya kajade, datan ana kang tumambuh siji, wong kang sugih-sugih, lumampah andulur.</i>	
145.			70	<i>Dupi prapta palataranèki, jalu èstri nyero, ingkang èstri lajêng mring dalême, dene para jalêr mring pêndhapi, samya bêkta anggris, sadaya kinandhut.</i>	
146.			71	<i>Ambrêngangang nêng pandhapa asri, busanane mompyor, samya akris cra pangudhal mele, kèh ukiran sagolèk gêngnèki, krahing rukmi wus lir, buta prang anggrêgud.</i>	
147.	VI	Mijil (357)	131	<i>Wus antara nutug dènnnya bukti, gya kinèn anglorod, ingundurkên ambêng rampadane, nulya</i>	Tuguran

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>cinarik marang pamburi, wrata sadayèki, rarywalit myang batur.</i>	
148.			132	<i>Lan brêkatan tampah tedhok tampir, sampun pinirantos, Nikèn Malarsih alon dêlinge, sadayanya ingkang sami prapti, yèn wus sami bukti, mugi ingkang mujud.</i>	
149.			133	<i>Atugura banjur aywa mulih, jroning gawe kono, padha bumènana dhewe-dhewe, myang rarywalit kang manganggo sami, dimène nèng riki, aywa na kang mantuk.</i>	
150.			134	<i>Krêbèn dolan padha rare alit, samuha tinonton, amuwuhi srine jroning gawe, kang liningan tan sawalèng kapti, dhasar tyas kadyèki, nêdyèng sami tugur.</i>	
151.			135	<i>Wus pinatah patah sadayèki, karyane pra-wadon, pan binagèn cukup sadayane, wusnya nutug aluwaran bukti, barêkat pinaring, -ngakên marang batur.</i>	
152.			136	<i>Kinèn ngulihakên rencangnèki, rumat sadaya wong, nulya sami bubar andum gawe, rare dolan sapurugirèki, ting sariwêd asri, srining kang pandulu.</i>	
153.			137	<i>Gêdrah gumêdêr pating jalêrit, miwah kang dènêmong, ingaringan sindhèn mrih lulute, rare kang rada gêdhe abênthik, tujon cirak ubris, gangsingan arubung.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
154.			138	<i>Kang tamburan kèndhangan (n)dharindhil, tut-êntutan konthol, myang plêmbungan pitik pinidak thèt, mêksih samya ngangge-angge rukmi, ting pancorong kadi, brana sinêbar byur.</i>	
155.	VI	Mijil (357)	174	<i>Yata ingkang anèng dalêm wingking, kang lagya binonyo, Tambangraras badhe pinangantèn, pinahyasan marang ingkang nini, sarira kinisik, pan lagya linulur.</i>	Penganten siram
156.			175	<i>Ing bras têmu lan kêningar tuwin, asêm pupus laos, sinalusur lalar pênglulure, cèthinira Cènthini tan têbih, pan sakesuk uthi, ngladèni abikut.</i>	
157.			176	<i>Wusnya tutug panglalarirèki, kinèn sira gupoh, siram marang ing patirtan age, Ni Cènthini ingkang nglêladèni, ngosoki barèsih, sawusira adus.</i>	
158.			177	<i>Apasatan sinjang seta nuli, wangsul prapta ing (ng)gon, gya ingulik kinirab rikmane, pan winiwir jinêbadan amrik, rema mêmak wilis, apanjang ambakung.</i>	
159.			178	<i>Wus ingêjum kang ura sinuri, ingimpun sinerong, pan kinêlun sinêkaran oncèn, -oncèn anggitan gambir mêlati, minangka pêmilih, bêbalunging gêlung.</i>	
160.			179	<i>Wèni tinrap tinata dènapti, pangulahira lon, wus ingangkah katêmu sêdhênge, nora mudhêng linus ing susuri, ing ukêl tan apik, gêlung sèntêg kukuh.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
161.			180	<i>Padha bote lulungsèn nêngahi, pan mungsêr anggandhok, kinêlaban jinum pinalêthèk, surat-surat ing puspita kengis, lir sudama mingip, amêmiyak mêndhung.</i>	
162.			181	<i>Nulya Cênthini kinèn maèsi, sarwa-di kinaot, nênggih badhe kinarya patahe, pinahyasan lir pangantèn yêkti, amawi pipidih, cicithak cêcênthung.</i>	
163.			182	<i>Lagya gêlungira ingkang uwis, sinarèhkên aso , yata Kyai Bayi Panurta-ne, pan pinarak anèng ing pandhapi, nyampingira kêling, sarung tabur-tabur.</i>	
164.	VI	Mijil (357)	183	<i>Apaningsêt sindur amantêsi, apipinggang cathok, golok suwasa mêtjan tasbèhe, arasukan jubah leja abrit, kotang kipêr putih, kancing mirah mancur.</i>	Busana ijab
165.			184	<i>Kuluk bathokan bêtudru langking, ancêpe dhinoyong, kanigara rinêngga balênggèn, acêripu samak unta abrit, rinenda ing pinggir, pan pinaku jamur.</i>	
166.			185	<i>Inkang anèng ngarsa Ni Malarsih, sinjang sêmbagi jo, asêmêkan sindur wêlakane, arasukan galêr konus putih, supe tajug siji, wuri karo mantu.</i>	
167.			186	<i>Ni Turida alungguh rêspati, sinjang limar ijo, asêmêkan udaraga adèn, rasukanira sêmbagi putih, kacu gumbaya brit, kênarèn mas luru.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
168.			187	<i>Gêlung sêdhêng lulungsèn tinitih, ing sêkar argulo, asusupe mirah intên sêlèn, kananira Nikèn Larasati, sinjang cindhe wilis, kasêmêkanipun.</i>	
169.			199	<i>Sami anggêrêbêg anèng wuri, wong salawe golong, Kyai Kampuh kawung kêtunggènge, sabuk wêwiron putih tinêpi, akris pêndhok putih, landhèyan ambêthut.</i>	
170.			200	<i>Arasukan sêmbagya lus abrit, lorog blorong-blorong, têsbeh gênitri sèwu kathahe, dèrubêtkên ing golok sumampir, binalongsong rukmi, pan minangka wêdhung.</i>	
171.			201	<i>Kotang putih kancing mirah abrit, srêbèt krêstin ijo, ngawêng ngiwa-nêngên ing pungkure, amung sêla gandar Mêkah adi, nèng pundhak sumampir, kêthune ngêndhukur.</i>	
172.			202	<i>Pandhan binêthok agêng angêndhil, lir cangkoking keyong, lêmungsire pinuntir ngaloncèr, mungsêr anjêprak nglèwèr nèng wingking, jêmbraking pipinggir, pan kinayu-apu.</i>	
173.			203	<i>Andhap agêng Kyai Basarodin, lèmu angêlombroh, jenggod panjang wus sumambêl wijèn, pan amêwok aberok nglênggirik, nglêmberêg mèdeñi, anglir bara-budhur.</i>	
174.	VI	Mijil (357)	316	<i>Yata kang wontên kidul winarni, Amongraga dandos, sinaosan busana saking lèr, kalih</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>pêtadhahan kêbak nyamping, clana kampuh tuwin, kulambi myang kêthu.</i>	
175.			317	<i>Wus arêsik sinaratan mawi, nyukur wulu-kalong, Nyai Daya juru pamarase, imba ingimba tanggal alungit, sêsajènnya sami, Nyai Daya untung.</i>	
176.			318	<i>Sira Ki Sèh jamhur Amongragi, dènnira adandos, ngagêm sarwa seta sauyune, nyamping brêtis apaningsêt mori, rasukan cawêni, galêr galar konus.</i>	
177.			319	<i>Kuluk pêthak sarêbannya putih, srêbèt seta mawar, têsbèh maniking toya aputèh, caripunya sinangkêlat putih, tan karsa nyanyangking, golok miwah dhuwung.</i>	
178.			320	<i>Pan solahe auliya wingit, tan karêm mênganggo, pasaja karana tulèn, wutuh auliyanya awêning, samono prandening, sokur mubra-mubru.</i>	
179.	VI	Mijil (357)	325	<i>Tuwin para lurah santri-santri, kang samya adandos, wus samêkta ngangge sakadare, pêpak sadaya uwus miranti, nulya ingkang prapti, Panukma Panamur.</i>	
180.			326	<i>Pan ingiring para lurah santri, wus tata alunggoh, nabda aris mring Jayèngwèsthine, kula ingutus ramanta kyai, kinèn angaturi, rakanta sang bagus.</i>	
181.			327	<i>Jayèngwèsthi aturira aris, mring kang raka alon, pan punika wontên utusane, rama jêngandika</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>angaturi, mring paduka mangkin, Mongraga lon muwus.</i>	
182.			328	<i>Inggi sumangga karsane yayi, adan nulya bodhol, sinongsongan ijêm sorot jêne, santri tata ngurung-urung ngarsi, miwah kang ngêtêbi, garêbêg ing pungkur.</i>	
183.			329	<i>Ingkang anèng ngarsa Jamal Jamil, lan santri nèm golong, Jamal Jamil anabuh trêbange, ukur ngêbêm imbal kêmpyangnèki, kanêm bawa singir, lagune alandhung.</i>	
184.			330	<i>Singirira mung kalimah kalih, ngalik-alik alon, sinauran lirikan wong akèh, pan gumrêmêng rêmpêg pawèh wingit, ngarsane kang singir, Jayèngraga bagus.</i>	
185.			331	<i>Jêjêl uyêl wong kang niningali, jalwèstri rêbut (ng)gon, pan sakesuk mula panontonne, tumplak lawan wong sadesa kêrig, pêrapate prapti, manca-limanipun.</i>	
186.			332	<i>Kurang ombèr ing paran apipit, kèh bêthèk abojod, tan adangu wus prapta lampahe, anèng masjid agêng wus miranti, ing panggenan mungging, pangimanan ngayun.</i>	
187.			333	<i>Wus tinata jèjèr ing alinggih, urutan tuwa nom, tan balêjat apapak dhêngkule, ingkang lênggah kilèn lèr kiyai, Wanahita nênggih, nulya Ki Pangulu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
188.			334	<i>Nulya Talabodin Nursukidin, Pranahita mrêbot, murid Jaki lan santri Luci-ne, ingkang lênggah lèr wetan kiyai, Bayi Panurtèki, nulya Ki Sèh Jamhur.</i>	
189.			335	<i>Amongraga lênggah anèng ngarsi, kinubêng tuwa nom, lajêng kiwa têngên ing burine, sila bata apêpêt apipit, dalah ing surambi, ajêjêl supênuh.</i>	
190.			336	<i>Sawusira rèrèh ingkang linggih, sadaya sakèh wong, dhêdhêp mênêng tan ana banènne, nulya Kyai Bayi Panurtèki, pamuwuse aris, mring Kyai Pangulu.</i>	
191.			337	<i>Hèh Kyai Pangulu Basarodin, angrêsaya ingong, ningkahêna putraningsun Nikèn, Tambangraras lan Ki Amongragi, maskawinirèki, Kur'an kang aplalu.</i>	
192.			338	<i>Nulya Ki Pangulu angijabi, tangawudira lon, Bismillahi rahman nirakim-e, ngusikum ngibadallah wanapsi, wabi takwalahi, ankahtu wangidun.</i>	
193.			339	<i>Binta pulanin mintabi mahri, kada pan mangkono, ingsun ningkahakên maring Nikèn, Tambangraras lan Ki Amongragi, kalawan mas-kawin, Kur'an ingkang agung.</i>	
194.			340	<i>Pakênira ngucap angabuli, Mongraga miraos, anrima kula ing paningkahe, Nikèn Tambangraras lawan mami, mas-kawin Kur'an-I, ngalim ingkang agung.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
195.			341	<i>Sarta amuruk ing awal akir, ahline kêtêmpoh, dadosa utang kawula mangke, ing dalêm donya rawuh ing akir, pangulu nulya ngling, wa barakallahu.</i>	
196.			342	<i>Ngala kahèr wa bi palalihi, wise pan mangkono, Allahuma alipbinahume, kama alapta baenalmaki, walbardi wasalji, watin jangkêpipun.</i>	
197.			343	<i>Gya sêksi Tabalodin jangjèni, sarwi nyêpêng jêmpol, (n)dika tampi jangji-dalêm dene, samangsane pakênira mangkin, aningal mring rabi, tri taun ing laut.</i>	
198.			344	<i>Pitung sasi ing dharatan benjing, liya karyèng katong, tan trimane rabinira mangke, pêsthi pêgat tanpa talak sarwi, tinagih sri-kawin, Mongraga wus saguh.</i>	
199.			345	<i>Sêksi kalih satunggale kyai, Nursukidin gupoh, maca donga Ngumur sabanjure, sinauran Amin gêr pra sami, wus paragat suci, ing paningkahipun.</i>	
200.			346	<i>Nulya Bayi Panurtèku wiwit, sêsalaman gupoh, Amongraga ngabêkti salame, kinèn majêng sarwi wus ajarwi, marêk ing Kiyai, Wanahita sêpuh.</i>	
201.			347	<i>Amongraga umarêk ing kaki, angujung ing pangkon, Kyai Buyut Wanahita age, andonga rabana-rabana wi, -donnya kasanatin, wal bil arli ratu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
202.			348	<i>Kasanatan wangadabanar-I, nulya ngrangkul gupoh, sarwi angaras-aras ulune, wus andonga tejaning aluwih, sawusira nuli, salam mring pangulu.</i>	
203.			349	<i>Tuwin dhatêng paman sadayèki, pra tuwa kang munggoh, wus mangkana anyampar ênggonne, pan Ki Buyut tansah nyandhing linggih, mangkana Ki Bayi, Panurta amuwus.</i>	
204.			350	<i>Aparentah marang santri Luci, lah mara dèn gupoh, ajokêna sarah sêsanggane, nulya santri Luci angabani, kang sêsanggan nuli, sinaoskên ngayun.</i>	
205.			351	<i>Kawan bokor gêng sinrêbèt putih, pan sampun sumaos, tinampanan mring Nursukidin-e, Talabodin Pranahita Jaki, abikut authi, (m)bukak srêbètipun.</i>	
206.			352	<i>Ingkang kalih bokor gêdhang kuning, kang ro jambe suroh, sêlawat sêlawe reyal sisèh, dadya sèkêt kang sêlawe maring, pangulu pribadi, kang sêlawe diddum.</i>	
207.			353	<i>Kang pitulas mring Ki Talabodin, Nursukidin wong ro, molung reyal sajampêl parone, kantun wolu Pranahita jati, sami pandumnèki, ngawan reyal rampung.</i>	
208.			354	<i>Tuwin jambe suruh gêdhang kuning, pandume mangkono, Kyai nuduh mring santri Luci-ne,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>kinèn mundhut ambêngan kêndhuri, sigra santri Luci, mundhut ambêngipun.</i>	
209.			355	<i>Ingusungan mring wong magêrsari, slawe ambêng abot, pan gotong pat ambêng sawijine, sigra tinata ingkang kêndhuri, ing saetangnèki, tan ana kaliru.</i>	
210.			356	<i>Nulya dinonganan majêmuhi, gumêr Amin kang wong, ambata-rêbah Amin Amine, wus mangkana angêpung kêndhuri, anêlung-puluhi, ngrong-puluh nyapuluh.</i>	
211.			357	<i>Amoloni ingkang angênêmi, samya nadhah dhokoh, santri cilik rusuh pamangane, rêrêbutan iwak nguwak-nguwik, duduh pindhang takir pan kapyuk-kinapyuk.</i>	
212.			358	<i>Dênwut-awut sêga sakêndhuri, kinarya (m)balang wor, samya kêlaprut sêga-jangane, rare sêkêt tukar ting jarêlih, liyan anyirati, kulambi myang kêthu.</i>	
213.			359	<i>Comot-comot pênganggone sami, santri ting galêmbor, wuwuh rame kabèh santri akèh, sami misuh wênèh anggitiki, jarit olih nyilih, kasiratan duduh.</i>	
214.			360	<i>Lagya ngangge pamèr sarwi bécik, bagus mrih tinonton, têmahane abangêt isinne, ingkang rada sugih mulih salin, wênèh ngunguconi, ana morod mantuk.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
215.	VI	Mijil (357)	361	<i>Guyu-ginuyu myang muring-muring, kathah solahing wong, tan cinatur yata wau Nikèn, Tambangraras kang ingapti-apti, kinusuma adi, busana pinatut.</i>	
216.			362	<i>Runtutipun ingkang mara suci, ngulama kinaot, binusanan seta sauyune, pan asinjang alus gênis putih, sandhungan pangasih, sumèrèt ing pungkur.</i>	
217.			363	<i>Sinèmbongan seta pinêrmasi, adining paraos, sawat jalêngut sibak cawine, citraning sêmèn parang taritis, dinrênjêman remit, gigiyan winêngku.</i>	
218.			364	<i>Pipiyakan sarong ing pêngasih, cacanthoking wangkong, talibane ing ngarsa amèpèt, ngawêng ing walikat pan pinirit, aturut maripit, têpung adu mancung.</i>	
219.			365	<i>Pasingsêtan pamêkak ing ngarsi, sinumpêt anyonthong, udhèt seta pinarada adèn, pan rineka sorot tutumpaling, kang mandhala giri, pan kinayu-apu.</i>	
220.			366	<i>Sungsun katri tinata rininggit, taptaping wiwiron, lère mèpèt pan winiru têpèn, inyêpuh kur-ukur mêdhok kêdhik, angêmbang undha sri, alandhung linuhung.</i>	
221.			367	<i>Buntal seta argulo inganggit, puspa mara dalon, anggrèk wulan samboja mênure, mayang wingitan lan mandhakaki, sikatan saruni, sêmbulihanipun.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
222.			368	<i>Muwêr pinasang ngawêng ing wuri, anangga cêcanthok, buntaring buntal kanan keringe, dadya uncal gumantung arakit, wida jênar aming, tungtung rêmu-rêmu.</i>	
223.			369	<i>Kalpika jumêrut mirah abrit, hêrlaut sumorot, sêngkang panunggul intên bumine, cundhuk mêtul hêrthathit nêlahi, tasik ngima nipis, sumilak sumunu.</i>	
224.			370	<i>Wusira binusanan rêspati, tan ana winaon, Ni Malarsih tyas sangêt ngungune, myating putra tanpa samèng jalmi, ya talah si bibi, bisa gawe rungrum.</i>	
225.			371	<i>Nulya Cênthini dèmbusanani, sinjang cindhe ijo, sinêmbongan gadhung mêlathine, pinarada kinumudawati, las-alasan asri, buntal sêtaman rum.</i>	
226.			372	<i>Ingudhêtan ing mëndhala giri, tumpal pinaraos, winidan jênar gèbêgan adèn, kalpika tajug mirah lilintring, sêngkangira adi, sêkar sêtaman byur.</i>	
227.			373	<i>Langkung pelag Cênthini yu luwih, lir pangantyan yêktos, wusnya binusanan Cênthini nèng, wurinira Tambangraras sang lir, wintang anyêlaki, ing wulan sumunu.</i>	
228.			374	<i>Tunggil teja kaot agêng alit, Cênthini katongton, pan angêpak wong sadesa yune, sawusira sang ro busana di, yata Ni Malarsih, malih rum amuwus.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
229.			375	<i>Lamun sampun wayah (n)dika bibi, kula bêkta mring (ng)gon, anèng dalêm wis akir sangate, Nyai Daya wuwusira inggih, sumanggèng karsèki, pan punika sampun.</i>	
230.			376	<i>Nulya binêkta mring dalêm ngarsi, Tambangraras tinon, pan asukup tuwa nom myang rare, miwah kang anèng pawon ningali, samya tilar kardi, lumayu andulu.</i>	
231.			377	<i>Sami praptèng dalêm amiranti, nèng jrambahing kobong, kalasa lus sungsun tri sinrêbèt, mamrih sinêbaran sarwa sari, nulya Luci prapti, tanya sampunipun.</i>	
232.			378	<i>Ni Malarsih anauri aris, iya wus mirantos, santri Luci wangsul age-age, atur marang ing Kiyai Bayi, Panurta ngling aris, mring Mongraga wau.</i>	
233.			379	<i>Tuwin mring kang sêpuh-sêpuh sami, sadaya rumojong, nulya nuduh mring santri Luci-ne, kinèn (m)budhalêna para santri, ingundhangan aglis, umangkat sadarum.</i>	
234.			380	<i>Tinata jèjèr saurutnèki, sadaya wus bodhol, aprayoga ing lampah tatane, ulur ngurung-ngurung kanan kering, miwah kang ngêtêbi, (ng)garêbêg ing pungkur.</i>	
235.			381	<i>Miwah ingkang jalma niningali, gumêrah punang wong, jalu èstri mèpèt arêbat (ng)gèn, ingkang</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>(ng)gendhong anak ting jalêrit, yêl-uyêlan sami, tan na rowang umung.</i>	
236.			382	<i>Jêjêl nunjêl jujul papan pipit, kang jongkong-jinongkong, sawêrnine pagêr (n)jêro bêthèk, rubuh ingabyak wong niningali, lêbur katrinèki, dènîlêl lir rumput.</i>	
237.			383	<i>Miwah wisma kang cêlaking margi, akèh omah dhoyong, kang ringkih rubuh êmpyak èmpere, nora kêna wong akèh sinapih, wong dodol ting jêrlîh, wutah mawut-mawut.</i>	
238.			384	<i>Yata ingkang lumampah ingiring, sinaroja ing wong, ingkang anèng ngarsane pangantèn, Jamal Jamil wong ro anrêbangi, pong pêng tong ting tong grung, dhung dhung bêng pung pung brung.</i>	
239.			385	<i>Santri nênm ngêlik ngalik-alik, arum aruntut wor, sinauran ing wong sadayane, pan arêmpêg satitahe muni, mung kalimah kalih, lon lêlah alandhung.</i>	
240.			386	<i>Amongraga lampahe awingit, cahyane mancorong, anêlahi pasamuwan kabèh, amiyarsa lêlagone singir, suhuling tyas dhikir, sangsaya anganyut.</i>	
241.			387	<i>Tan rumangsa nêng jaman donyèki, mung akerat manggon, apan wus nora kabere-bere, anumusi tyas kang niningali, kathah (m)brêbêsmili, kapênêdên (n)dulu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
242.			388	<i>Myat miyarsa solah-bawanèki, tyase kang mêrongkol, ngarak pangantèn kaya kêpatèn, ting salênggruk wong kari ningali, saking tyas kapengin, sangêt (m)barêbêl luh.</i>	
243.			389	<i>Saking bungah-bungahe ningali, bêcik kang tinonton, Amongraga kinanthi astane, mring Ki Buyut Wanahita nênggih, lampahira ririh, kêthuyuk-kêthuyuk.</i>	
244.			390	<i>Jayèngraga ambancèr nèng ngarsi, baguse katongton, kang tan wruh dènarani pêngantèn, anèh dhewe sigit anjêlanthir, wong kang nom-nom èstri, kathah kang kêpoyuh.</i>	
245.			391	<i>Samya ngucap sru pating kalikik, darapon kadulon, kang liniring runtuh ting garègèl, salendhange wudhar gèlungnèki, kêmbên tan ngopèni, kèndho tapihipun.</i>	
246.			392	<i>Datan ana mingkêm lathinèki, kèh nyêngoh mêngongoh, ana ngathungi kinang iribe, raracikan kinang suruh êmprit, ngêgar-gar dariji, ngêblongkên gumuyu.</i>	
247.			393	<i>Amung Jayèngraga kang pinindir, rinêbut panonton, sabab bagus dhewe sigit dhewe, kanthèt dhewe (n)bancèr andhèwèki, wokaning pawèstri, (n)dhêrudhus angilu.</i>	
248.			394	<i>Kulawirya solahe kinardi, lumaku tinonton, ginaguyu dene lir pênamèng, malah nosot thithik</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>jroning ati, tan madhani ênthik, thik ana wong bagus.</i>	
249.			395	<i>Tan wus ucapkên kang niningali, tan adangu rawoh, santri pangarsa kèndêl praptane, jibèg ngadêg ngêpung angubêngi, têpung gêlang pipit, nganti ingkang rawuh.</i>	
250.			396	<i>Pêngantyanne lagya praptèng kori, singir salin lagon, asrakal badrun ngala enane, pan gumuruh swaraning asingir, mêksih ngandhêg sami, asrakal anutug.</i>	
251.			397	<i>Prapta kèndêl satêngah pêndhapi, pan amangu ngantos, ing jro wisma nulya mapagake, Bok Cênthini kinanthi nèng kori, nora kêna têbih, lan Nikèn Tambangrum.</i>	
252.			398	<i>Kanan ingkang ibu Ni Malarsih, wuri mantu karo, Nikèn Turida Rarasati-ne, namung nênmipun Bok Sumbaling, kang tumut njênêngi, kang sadaya lungguh.</i>	
253.			399	<i>Sèh Mongraga kang kering Ki Bayi, kananira munggo, muri Jayèngraga Jèngwèsthi-ne, kanan Ki Pangulu Basarodin, kang sadaya maksih, ngadêg soring tarub.</i>	
254.			400	<i>Langkung tata tetela kaèksi, kang nonton tan rusoh, plalah mên dhêt andha angadêmpèl, andha têpung parik turut pinggir, mung katon rêrai, cukup andêdulu.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
255.			401	<i>Sangsaya sru gumêrah swaraning, asrakal dèn-êtog, samya erak pinêksa swarane, miwah kang nonton cilik jalwèstri, sami tumut singir, sangsayèmbuh umung.</i>	
256.			402	<i>Samya majêng lampahira ririh, gathuking patêmon, satêngahing kori gêng panggihe, antarane anèng jro lan jawi, gêgantalan gênti, ila-ilanipun.</i>	
257.			403	<i>Toyèng bokor sêkar-sêtaman sri, pan kinuman êndhog, tinibakkên kumêprug pêcahe, wus siniram toyèng bokor nuli, tinètès toya tis, ing êmbun ping têlu.</i>	
258.			404	<i>Nulya kinèn nêmbah padèng laki, Tambangraras gupoh, mêndhak nêmbah sumungkêm sukune, sarwi ngaras dalamakan iring, tuwin kanan kering, sawusnya alungguh.</i>	
259.			405	<i>Nulya tinarik astanirèki, mring kang ibu alon, sigra kinanthi wau astane, wus praptèng (ng)gon tata sami linggih, Ki Buyut nêngahi, kang sadaya mêtu.</i>	
260.			406	<i>Ingang kantun amung Jayèngragi, kinèn lungguh kulon, cêlak mring kang raka pinangangtèn, jajar lênggah kilèn Jayèngragi, nuntên Amongragi, nuntên Kyai Buyut.</i>	
261.			407	<i>Nuntên Nikèn Tambangraras nuli, Cênthini tan adoh, jèjèr wayang mangkana patute, inggang ibu</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>nèng ngarsa kapering, Turida Rasati, ro samya nèng ayun.</i>	
262.			408	<i>Miwah pra bibi uwa lan nini, anèng wetan kulon, samya rêrasan pating kathuwil, iya talah bégja Bok Cênthini, tinunggil alinggih, binusanan murub.</i>	
263.			409	<i>Dadi pêngantène Bok Cênthini, pamaesan kaot, gêlung gambyong thinèrèkan jêne, apêpêtha lêlatha pipidih, caconthok acênthing, cicithak cêcênthung.</i>	
264.			410	<i>Durung ngêrti ngong pangantèn iki, iku apa mêngko, têmu marang Jèngraga bakale, Jayèngraga dene anjêkithit, samya (ng)guyu ririh, dhuh mokal yèn têmu.</i>	
265.			411	<i>Ukur dèn-gawe ngasrèn-asrèni, patah lanang wadon, pan mangkana pangucap kabèh, nuli lêladèn wedang nèng ngarsi, pra santri kang singir, asrakal wus suwuk.</i>	
266.			412	<i>Kantun santri nènêm Jamal Jamil, lilirihan lagon, arang bême ngapinjal kêmpyange, panêrbange myang singire ririh, kataman nabiyyi, ya Rasullulahu.</i>	
267.			413	<i>Katam Muhammadun ngajan Ngarbi, sauran mangkono, nulya bawane pakam lahumèn, ayatin mashuratin nasili, tabu biha gadin, mashura puniku.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
268.			414	<i>Swaranira pan angasih-asih, êmpuk mëntul alon, ngombak-ombak arampak sajake, panrêbangira ngapipir ririh, pong ping ping pêk ping ping, tong ting tong brêng pong brung.</i>	
269.			415	<i>Wus dumugi sarukuk kang singir, samya kèndêl aso, sadaya sinungan wedang êtèh, gula batu cêngkuwèh ti kucing, manisan mêtêki, ting-ting satru arum.</i>	
270.			416	<i>Wusnya tutug nginum wedang sami, tan ana kalêson, nulya Kyai Bayi Panurta-ne, angandika marang ingkang rayi, dèn kêparèng ngarsi, sun-tuding gawemu.</i>	
271.			417	<i>Si Suharja lan Wiradhusthèki, Panukma Panamor, Kulawirya myang santri Lucine, gupuh majêng ngarsane Ki Bayi, angandika aris, mêngko lamun wêktu.</i>	
272.			418	<i>Mung parluwa bae salat Mahrib, nulya balya ing (ng)gon, pan rakitên kèndhurine kabèh, mangsa bodhoa kanêm si Luci, nulya bédhug muni, Mahrib dhêng ping têlu.</i>	
273.			419	<i>Nulya Ki Bayi salat mring mèsjid, bubar sadaya wong, samya salat santri sadayane, wong nonton wus mulih wênèh kèri, santri jalu èstri, sanggon-ênggon wêktu.</i>	
274.			420	<i>Ingkang salat ngiras busanèki, mung Jèngraga karo, Kulawirya samya cucul mulèh, yata Suharja</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>Wiradhusthèki, Panukma Panamir, kang arêbut pèrlu.</i>	
275.			421	<i>Kulawirya lawan santri Luci, sigra marang pawon, angundhangi mring magêrsarine, kang sinomanira wus tinuding, pan rinakit-rakit, lan ulamanipun.</i>	
276.			422	<i>Jèjèr rata kèndhuri pinarik, ambêngan bot-abot, têtung-gêlang pinggir pèndhapane, tigangdasa ambêng kathahnèki, ancak gêng dènbaki, gotong pat (m)barêngkut.</i>	
277.			423	<i>Lam-ulaman tinata sinêling, ulam matêng wutoh, bêkakak wêdhus limalas kêhe, banyak bèbèk ayam lan kêbiri, wuwutuhan sami, kêhe tigangatus.</i>	
278.			424	<i>Kajawi kang sinujèn sinapit, rinêmpah kinèndho, kang rinatêng binakar ginorèng, kang linêmbut ingagal sinuwir, ginodhog rinoti, kinukus sinayur.</i>	
279.			425	<i>Lam-ulaman pêpak sawarnining, pêksi kewan êloh, samya ingolah kathah carane, cara koja lawan cara kaji, cara Jawa bumi, mawarna kang sêkul.</i>	
280.			426	<i>Tumpêng wajar mêngana kêbuli, anggi sêkul golong, sêkul punar kêpyur ura angèn, sêkul biru kèndhit lawan abrit, cêmêng gorèng gurih, loyang pulên wuduk.</i>	
281.			427	<i>Jangan mênir dhakowan lan tomis, asêm bobor loncom, cupang kala muncang bence bècèk,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>mlêpah kuwah kare gule gurih, ladha dublêg tuwin, windu bubus mungut.</i>	
282.			428	<i>Padhamara jangan pindhang putih, bêlkothok myang lotho, pindhang tangkar banyak pindhang gêrèh, pindhang antêp kiki pindhang pipik, pindhang keyong kijing, ece yoding sungsum.</i>	
283.			429	<i>Dene ulam ingkang dhèndhèng-ragi, dhèndhèng kripik abon, abon rêmus lan abon wayange, dhèndhèng panjèn pèru miwah ati, abulusan sami, dhèndhèng gèpukipun.</i>	
284.			430	<i>Dhèndhèng age daging age ati, age gêndhon tawon, age lidhah lan age umbute, age gèbung age oyod linjik, êmpal êmpuk kisi, lan pal êmpuk dudu.</i>	
285.			431	<i>Êmpal tungtut limpa lawan ati, tak kapur kalêpon, ginjêl babad galêng lan sumpinge, babad tala lawan babad jarit, iso srêgan tuwin, glêpah ing bol pêndhul.</i>	
286.			432	<i>Gurung widhungan lan sarèn dhidhih, bluthok pênthul pusoh, êmpal sakêndhi-kêndhi gèdhene, sawarnine kalak amêpêki, koyar lidhah gitik, rambak krupuk têrung.</i>	
287.			433	<i>Srondèng sêmaradana lan gèbing, sarundèng mariyos, srundèng botor srundèng gundhil dhêl, êndhog kêkamal (n)dhog pindhang abrit, cêplok kamal tuwin, cêplok dadar sawut.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
288.			434	<i>Dadar lêm pit dadar wolak-walik, lawan dadar lajon, dadar kobis lawan dadar ledre, cêplok madon lawan cêplok jêngking, cêplok gimbal blênyik, cêplok untup-untup.</i>	
289.			435	<i>Êndhog banyak brati lan maliwis, pasiran (n)dhog menthok, crubuk groto gorèngan laronne, gana tawon ênthung gana gundhik, olan-olan gangsir,, èbi lawan lur juk.</i>	
290.			436	<i>Bêsngèk wadêr bêsngèk tempe pitik, lan bêsêngèk tawon, trinil turlèk bontot miwah burcèt, opor bèbèk banyak menthog brati, por landhak trênggiling, opor bajing gêndhu.</i>	
291.			437	<i>Bêkakak gimbal bêkakak kancil, kidang lawan bêlo, pêdhèt gudèl lan mênjangan kumprèng, kang ginorèng myang kang dènbakari, wêwêtahan sami, lan balêbêt kênthus .</i>	
292.			438	<i>Gogorèngan kathik lan gulathik, pêking êmprit bondhol, manyar jowan lawan gudhawane, sribombok myang cuwiyun têrinil, lan kuthilang tuwin, dêruk lan drêkuku.</i>	
293.			439	<i>Ayêm ati mênjangan lan masin, lan lêmêngan egol, gêthik dara drêkuku lan burcèt, gêthik drigul gêmak bontot trinil, turlèk kathik glathik, myang bang-bangan bubut.</i>	
294.			440	<i>Gorèngan badhèr mrêmas lan lèntri, wira soca lènthong, tambra mèlêm arêng-arêng bancèr,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>gramèh bèkèk bencilèng lan kêthing, kèpèk wagal gilig, tawès cakul kutuk.</i>	
295.			441	<i>Sambêl-gorèng utak jroan ati, brongkos sambêl lethok, sambêl urang sambêl jengkol pête, bêkothok bêlênyik, urip-urip kutuk.</i>	
296.			442	<i>Sambêl jintên wijèn lan kênnari, sambêl bawang laos, sambêl santên kacang lan kadhêle, sambêl kêluwak lêmpuyang tuwin, cabe mrica cai, dhèndhèng sambêl balur.</i>	
297.			443	<i>Sambêl trancam congor pêcêl pitik, lele umbut tawon, laron êndhog wadêr plèlèk gèpèng, rêmpah gorèng gotong sidhat sili, rêmpah ênthung jangkrik, grigit pêlus wêlut.</i>	
298.			444	<i>Gécok bènêm bothok bêthik sanggring, kêndho lawan gadhon, êtum jamur wuku lan polone, barat kêtos êndhog lot cêpagi, druju watu kuping, kukuluban gambuh.</i>	
299.	VI	Gambuh (358)	1	<i>Thokolan kacang-wuku, kara kêcipir kangkung lêmbayung, gundha gondhang adhêm ati kêndhal bandhil, mênjawun rajun rêmakjun, kakas banci lan kalêpoh.</i>	
300.			2	<i>Combrang srunèn kêciput, rang-urangan ranggitan kilayu, luntas kapas papasan rêmpêlas pakis, kasèmbukan nalam katu, topêng patikan kêrokot.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
301.			3	<i>Carême kèpèl pohung, aha gayam panêgowang rahu, sambèng pacing cokol cangkring lan cêmpurit, pancasuda cuncungbêlud, godhong lolobak jêlegor.</i>	
302.			4	<i>Brangbrangan boros bêstru, kèndhal kêmladheyan blêgkêtêpuk, kahwa wangon bêlimbing prêkosa sênting, dhadhap sobrang kudhu wêdhung, cêmbirit katisên kêtos.</i>	
303.			5	<i>Krangèhan put wahung, jalumampang latêng lan kêmadhuh, soyar yah-uyahan pradapèng kusambi, tikêlan cèplukan bruhun, myang (ng)gon pradapèng karangkong.</i>	
304.			6	<i>Kucila lan srigunggu, dhèdhètan myang tungkul puyung sêntul, ron giyanti kêmiri ranti sêmanggi, suru tunjung walikukun, popokan lirik brus posor.</i>	
305.			7	<i>Itêm biri lan so-un, sarang-burung otot datan kantun, êtim dara tim bandêng bèbèk tim mêri, tim gramèh tambra tim bulus, tim gibas tim landhak mopol.</i>	
306.			8	<i>Miwah lalaban agung, dhung-dhungan kacang kacipir timun, terong buncis kêcambah gudhe kêmangi, ranti bodhèh parewêlut, pête jengkol terong aor.</i>	
307.			9	<i>Rawisan kulit jêruk, cokol bung gêlagah pupus kêncur, lokak sêlat kobis kucai sêlèdri, patrasèli brambang suru, ramênas sawi rawêtol.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
308.			10	<i>Kêceme kêmbang bêku, sêlèdêre salantara êbrut, kêwik singkêl lara gèrèng walang sangit, acar kecap lan tahucu, pêtis lombok abang ijo.</i>	
309.			11	<i>Pêpak lawuhanipun, gudhang kuluban lalaban sampun, myang panganan lah-olahan amêpêki, tuwin woh-wohan sadarum, tinata nora kaledhon.</i>	
310.			12	<i>Jajuwadahanipun, têtêl sasênik-sênik gêngipun, wajik kêtan salak mili lênga gurih, têtêl bang putih lan biru, têtêl gêdhang jênang dodol.</i>	
311.			13	<i>Têtêl jagung jêwawut, sabun gada gêng sapupu-pupu, gêmbalong lèmpèng lèn-ulèn pan abang putih, têtêl onggok gadhung walur, puli blêng sagembol-gembol.</i>	
312.			14	<i>Wingka pudhak nug-anuk, jumunak gêthuk sagênuh-gênuh, kêrasikan gêplak madu sirat inthil, tawonan lan jênang jagung, gêrontol karag bêrondong.</i>	
313.			15	<i>Nuntên sarabi kumbu, êmbêl-êmbêl lopis lan cêngkaruk, kêtan ragèn iwêl-iwêl wulak-walik, lêgandha lêpêt lu-ulu, ampyang gablog êlog-êlog.</i>	
314.			16	<i>Lêlonthong unthuk-banyu, kupat tape brêm ledre lan satru, obat-angêt opak jaritan gulali, sarabikang gêtî Kabul, jipang ondhe-ondhe gandhos.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
315.			17	<i>Cêlorot roti-bolu, cêthot êmplèk kèpèl limbang-limpung, rêngginang bang tumpi cêriping gêrubi, calabiya carangmadu, rambutan êbrêm kalêpon.</i>	
316.			18	<i>Widaran apêm cucur, loncis gêblèg lèr-ulêran puthu, mayang dhulak bathok cangkir lawan utri, lèmpêr lêmèt lawan pasung, mêniran bantalan jongkong.</i>	
317.			19	<i>Myang orog-orog garu, sagon kêmbangpala satru arum, kupapula rakkêling tèn-êntèn rangin, kèci randhakèli mëndut, têbon sumping plèrèd gèmpol.</i>	
318.			20	<i>Pradapan ganggêng kanyut, kêmplang walangan sêmar tinandhu, sêmar-mêndêm sêmpora srikaya pipis, kopyortuban sagu jagung, kicak kolak loco mêngto.</i>	
319.			21	<i>Kang jênang bubur-lêmu, jênang-abang kalong jênang manggul, lahang caca-caca bêngdha jênang candhil, grêndul kênul kukus jagung, karangrang galonjor lèmpog.</i>	
320.			22	<i>Karangrang kêmbang cêmplung, apêm kocor urat sêga susu, rondhe dhawêt tape-kambang rujak-kawis, kolak kluwa waluh sukun, kinêngdha-kêngdha lan cao.</i>	
321.			23	<i>Woh pisangraja talun, jêruk kêprok ranjam butun gulung, pèlêm nangka srikaya mulwa kuwèni, rambutan jirak kêpundhung, manggis duryan pakèl gowok.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
322.			24	<i>Langsêp pijêtan dhuku, dhuwêt bêndha sêmak maja mundhu, sarangan sawo kêleca lan kêcapi, siwalan wunglon kêlayu, jambu wèr kluthuk kêlampok.</i>	
323.			25	<i>Sêmangka krai timun, wrêsah salak dhêle têbu awu, kacangcina kêtela uwi gêmбили, kênthang linjik talês kimpul, suwêg gacêng lan gêmbolo.</i>	
324.			26	<i>Nyênnyamikanipun wus, lah-olahan lan palagumantung, palakasimpar palakapêndhêm dening, sangkêp warnan pasaripun, kêmbang borèh lawan ampo.</i>	
325.			27	<i>Sèkêt ancak ginunggung, kêjawi panjang rampadanipun, lan kêjawi ancak ibêr sèkêt supit, sadaya tinata rampung, rampadan sangkêp jabèng-jro.</i>	
326.			28	<i>Mangkono wusnya ramput, bakda Ngisa akir wancinipun, Kyai Bayi kang mêngtas salat mring masjid, ingiring pra santri agung, ing pandhapa wus mirantos.</i>	
327.			29	<i>Samya tata alungguh, sadaya santri saurutipun, têtung-gêlang jêng-ajêngan dènya linggih, têtung kèndhuri anglanjur, santri nom-anom nèng ngisor.</i>	
328.			30	<i>Soring têtarub têtung, kadya kang nginggil pangêpungipun, anèng kasah santri nom lan santri</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
				<i>cilik, pandam ting kalêncar agung, padhang lir raina katon.</i>	
329.			31	<i>Wusnya sami alungguh, Kyai Bayi angling mring pangulu, miwah marang Sêmbagi Jumêna tuwin, para ri myang dêmangipun, Purasari Pagêrwaos.</i>	
330.			32	<i>Samya ingirid mangsuk, marang wisma kang liningan gupuh, praptèng wisma parèstri samya sumingkir, wus tata dènnira lungguh, Ki Sèh Amongraga alon.</i>	
331.			33	<i>Ngabêkti mring Ki Buyut, nulya ngabêkti salamanipun, marang ingkang marasêpuhira kalih, nulya salam mring pêngulu, marang Sêmbagi Jumêna lon.</i>	
332.			34	<i>Nulya mring pamanipun, Ki Suharja lan Wiradhusthèku, Ki Panukma Panamar Kulawiryèki, myang mring dêmang datan kantun, Purasari langkung anor.</i>	
333.			35	<i>Sèh Amongraga sampun, nulya Nikèn Tambangraras ngujung, nguswa suku mring kang raka Amongragi, nulya ngujung mring yangipun, angujung mring sudarmèng ro.</i>	
334.			36	<i>Warata sadaya wus, wangsul marang ing panggènannipun, nulya ingkang rayi kalih majêng ngarsi, tur bêkti mring raka ngujung, kalihira gêntos-gêntos.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
335.			37	<i>Wusnya mangkono wau, samya (n)donga wabarakalahu, ngala palalihi warahmanurakim, sawusira donga Sukur, Kyai Bayi matur alon.</i>	
336.			38	<i>Marang Ki Bayi buyut, suwawi mijil prayoginipun, majêmulan lawan pra wayah nèng jawi, samya ngalap bêrkahipun, ing sampeyan kang tinuhon.</i>	
337.			39	<i>Angandika Ki Buyut, iya bènêr mumpung aku wêruh, nulya tindak alon sarwi dèn-jagani, Mongraga kurmat tut pungkur, wusnya kinèn wangsul ing (ng)gon.</i>	
338.			40	<i>Tata dènnira lungguh, nèng pandhapa Kyai Bayi muwus, mring pangulu kèndhuri kinèn (n)dongani, sung dhahar mule majêmul, pangulu sandika gupoh.</i>	
339.			41	<i>Angadêg ing (ng)gyannipun, marêp mangetan dènnya (n)donga sru, donga Rasul mumule majêmul tuwin, Tulak Slamêt nulyèng Ngumur, nulya mingêr sru swarèng wong.</i>	
340.			42	<i>Amin rêmpêg gumuruh, ambal-ambalan ambata-rubuh, Ki Pangulu anutug dènnya (n)dongani, amin sadaya tumungkul, asusuhun nuli lungguh.</i>	
341.			43	<i>Ki Bayi lingira rum, marang Luci ki apa wus rampung, Luci matur inggih sampun gênah sami, ingkang (ng)gangsali angêpung, ingkang nyêdasani golong.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Upacara
342.			44	<i>Ngalihdasani ngêpung, nigangdasani saambêngipun, inggih botên wontên kang sumêlang kapti, Ki Bayi nyarakkên wisuh, payo (n)duduk sêkul wuloh.</i>	

Lampiran 7. Tabel Data Upacara Pawiwahan wonten ing *Serat Centhini* babagan Adat Pawiwahan miturut Saperangan Agami Dewa lan Syari'at Nabi

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
1.	I	Kinanthi (63)	17	<i>Mangan sarwa bungkah iku, yèn mangsa Palguna sami, ngrapa lamun ari raya, sabarang kang sarwa asin, laranganne ora kêna, ngrabèni kaprênah nini.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Sambu
2.			18	<i>Uwa bibi kadang putu, myang pulunan kang luluri, saking ing jalu sadaya, wênang lamun saking èstri, iwak ati datan dhahar, kêna yèn kinarya jampi.</i>	
3.			19	<i>Yèn krama wawalinipun, nganggowa baladho nênggih, kang lanang nglangkahi jantra, wusu likasan myang ilir, kukusan enthong lan iyan, kang wadon nglangkahi linggis.</i>	
4.	I	Kinanthi (63)	26	<i>Tumênga marang ngaluhur, yèn riaya sarwa manis, laranganne nora kêna, ngrabèni kaprênah nini, uwa bibi ingkang saka, luluri lanang yèn saking.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Brahma
5.			27	<i>Luluri wadon pikantuk, tan kêna matèni gêni, daging lêmbu datan dhahar, mapas wiji ingkang</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
				<i>lagi, thukul uga ora kêna, nganggo timah datan kenging.</i>	
6.			28	<i>Dene ta wawênangipun, ngrabèni kaprênah nini, uwa bibi ingkang saka, luluri wadon utawi, ngrabèni kaprênah kadang, pulunan nak putu saking.</i>	
7.			29	<i>Ing luluri wadon jalu, dhaup anak inya kenging, lawan anak guru kêna, wênang mangan daging sapi, lamun kinarya tatamba, nganggo timah dèn lilani.</i>	
8.			30	<i>Papaline lamun dhaup, durunge pangantèn panggih, kudu anganggo badhudhak, wargane pangantèn èstri, lan warga pangantèn priya, padha lalangên tayèki.</i>	
9.			31	<i>Jogedan saengga nayub, yèn mati layon kabêsmi, paliyasaning kuwandha, dinusan we ron dlima di, yèn mumulya srana bêrah, yèku kang dak anggo iki.</i>	
10.	I	Kinanthi (63)	35	<i>Datan kêna ngêmban sunu, kalawan mangsa Asuji, nora kêna asanggama, yèn riaya sarwa pait, larangane nora kêna, ngrabèni kaprênah nini.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Endra

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
11.			36	<i>Uwa bibi sing luluhur, lanang wadon myang ngrabèni, kaprênah kadang kang saka, luluri jalu myang èstri, tan kêna misaya mina, kang lagi koyok marêngi.</i>	
12.			37	<i>Mangan antigan tan antuk, (m)buwang susukêr nêng siti, tan kêna mêjahi liman, miwah angangge têngbagi, kêni yèn kinarya srana, wawênang kêna ngrabèni.</i>	
13.			38	<i>Ingkang kaprênah sadulur, saka luluri pawèstri, ngrabèni prênah pulunan, miwah putu ingkang saking, luluri jalu wanodya, antigan lamun kinardi.</i>	
14.			39	<i>Jajampi apan pikantuk, wênang cinukur dyah kédhi, jalu èstri jaka rara, salah siji yèn ngêmasi, winênang bela palastra, wadon lamun arêp laki.</i>	
15.			40	<i>Wênang sinunatan iku, jalu lamun lagi lair, lan anake dhukun wênang, tinêtakan de papali, kalamun amangun krama, nganggo onjèr myang sintrèni.</i>	
16.			41	<i>Wargane pangantèn jalu, lan warga pangantèn èstri, samya prang catur pralambang, sasmitane</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
				<i>sunggatèki, yèn lina layon kapêtak, tuwin linuwêng nèng siti.</i>	
17.	I	Durma (64)	3	<i>Datan kêna (m)bukti babi ingkang ulam, mangsa Jita tan kening, mangan ulam menda, kalamun ari raya, kang mirasa sarwa gurih, larangannira, tan kêna angrabèni.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Wisnu
18.			4	<i>Kang kaprênah nini bibi miwah uwa, ingkang saka luluri, jalu myang tan kêna, ngrabèni anak inya, myang tan kêna mamatèni, kang lagya sarwa, anyawa myang tan kening.</i>	
19.			5	<i>Amatèni garudha waraha kuda, pênyu bulus suwari, minum myang anadhah, kang ngêndêmi tan kêna, nganggo parunggu tan kening, wawênangira, ngrabèni prênah nini.</i>	
20.			6	<i>Bibi uwa kang saka luri wanudya, myang kêna angrabèni, kang kaprênah kadang, putu miwah pulunan, saka luri wadon ugi, angrabènana, anaking guru kêni.</i>	
21.			9	<i>Papaline lamun krama ngangge patah, myang kêmbarmayang kalih, sasrahan gunung, wong tuwane pangantyan, nganggo mangan gêdhang siji, satugêl sewing, kalarung yèn ngêmasi.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
22.	I	Durma (64)	13	<i>Yèn riaya kang sarwa kêcut sadaya, larangan nora kêni, ngrabèni kaprênah, nini bibi pulunan, uwa miwah putu saking, luluri priya, myang luluri saking èstri.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Bayu
23.			14	<i>Datan kêna ngrabèni anaking inya, lan guru ingkang siwi, munah sato lagya, susuta nora kêna , mangan wadêr nora kêni, myang datan kêna, angagêm buratwangi.</i>	
24.			15	<i>Nugêl kuku lan nganggo slaka tan kêna, mêjahi datan kenging, têkèk cêcak clarat, wawênange pan kêna, prênah kadang dènrabèni, iku kang saka, luluri jalu èstri.</i>	
25.			17	<i>Lamun dadi pangulune kang agama, papaline yèn rabi, laki anganggowa, batoyang têngêssira, yèn pangantèn lanang apti, ngarak anulya, warga pangantèn èstri.</i>	
26.			18	<i>Mawi angadhangi ing dhindhing warana, yèn rêbah ngarak pasthi, lamun datan rêbah, wangsul pangarakira, kédah arinira salin, lamun palastra, kasetra layonnèki.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
27.	I	Durma (64)	22	<i>Datan kêna lamun asipêng nêng paran, mangsa Padrawanèki, sirik mangan uyah, kalamun ariaya, kang sarwa pêdhês sakalir, larangannira, tan kêna angrabèni.</i>	Adat pawiwahan miturut agami Kala
28.			23	<i>Anak inya sanak kang kaprênah tuwa, anak guru utawi, ingkang seje bangsa, kayata bangsa Brahma, datan kêna angrabèni, bangsa Waisya, Sapapadhanirèki.</i>	
29.			25	<i>Lawan datan kêna dhahara kalapa, nganggo êmas tan kenging, wawênange kêna, rabi sanak kaprênah, ênom wênang angrabèni, kang tunggal bangsa, mangan kalapa kêni.</i>	
30.			26	<i>Yèn kinarya tatamba kalawan wênang, nganggo êmas manawi, kinarya sarana, papaline yèn krama, anganggowa lêmpêng nênggih, pra warganira, pangantèn èstri sami.</i>	
31.			27	<i>Gêlut lawan wargane pangantèn lanang, êndi ingkang kapilis, pan kêna padhêndhan, lan nalika angarak, nganggo dan-edanan nênggih, lamun palastra, katarap layonnèki.</i>	
32.	I	Jurudemung (65)	7	<i>Sato kewan kang paedah , kapêndhêt ing damèllipun, rabi kadang sarêngipun, sadintên</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Adam

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
				<i>pambabarira, kinalalkên bilih dhaup, kadang kang datan sarêngan, miyos saking garbèng biyung.</i>	
33.	I	Jurudemung (65)	8	<i>Nanging sarêng sawussira, Kangjêng Nabi Adam surud, kang gumantya putra jalu, nJêng Nabi Sis kakasihnya, apan kinaramkên lamun, krama antuk samya kadang, kinalalkên lamun antuk.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Sis
34.			9	<i>Naking sanak miwah misan, apan sapiturutipun, tanpa ningkah bilih dhaup, anggêr sampun condhong karsa, lajêng kaidenan sampun, dening pra pangagêngira, lamun wus kalakyan dhaup.</i>	
35.			10	<i>Yèn lakinya praptèng lena, randhanira datan antuk, nambut silaning kramèku, lamun ingkang èstri pêjah, dhudha rabi datan antuk, pra umat lamun palastra, pinêtak ing gunung-gunung.</i>	
36.	I	Jurudemung (65)	15	<i>Kadi ta kirik kang lagya, gumêlo sasaminipun, lamun nambut pikramèku, kêdah lilinton punika, sandhangan panganggenipun, kaidèn tyang sêpuhira, nênggih kalih-kalihipun.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Nuh
37.			16	<i>Punika minangka ningkah, panganggene ingkang jalu, rinawatan èstrinipun, panganggening èstrinira, rinawatan ingkang jalu, saupami</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
				<i>pipindhahan, kang sandhang panganggya wangsul.</i>	
38.			17	<i>Nanging kalih-kalihira, sami tan kenging kalamun, nambut silaning kramèku, kalamun pègat palastra, kenging kalih-kalihipun, randha laki dhudha krama, pra umat yèn praptèng lampus.</i>	
39.	I	Jurudemung (65)	22	<i>Kang(ng)gatêli mapan karam, ingkang kinalalkên lamun, kewan ingkang tan mangsèku, daging myang kalal ngunjuka, sajêng ing sasaminipun, kang ningkahkên lamun krama, bapa tuwin kakinipun.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Ibrahim
40.			23	<i>Miwah sadhèrèke priya, tiyang jalêr wênang wayuh, saking kalih tuwin langkung, randha laki tan cinêgah, dhudha rabi malih antuk, para umat yèn palastra, pan pinêtak jisimipun.</i>	
41.	I	Jurudemung (65)	28	<i>Myang matrapkên paukuman, kinisap ing lèrêsipun, amêjahi pan linampus, myang mêdharkên wênangira, saguning kang para ratu, kenging aningkahkên tiyang, èstri kathahipun satus.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Musa
42.			30	<i>Yèn laki rabi punika, kaningkahkên dening ratu, utawi parentah agung, bilih randha tuwin dhudha,</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
				<i>laki myang rabi pikantuk, manawi pêjah pinêtak, siti rêsik lan mandhukul.</i>	
43.	I	Jurudemung (65)	38	<i>Kogug kogêl sêmang-sêmang, yèn laki rabi puniku, kaningkahkên ing ratu, utawi para parentah, sampunne paningkah rampung, mawi kaparingan sêrat, kawin cacêpênganipun.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Isa
44.			39	<i>Jalu kalawan wanita, wanita kinarya unggul, dadya datan kinawayuh, randha dhudhaning pégatan, gêsang tan kenging puniku, palakrama kalihira, anjawi yèn sampun rêmbug.</i>	
45.	I	Maskumambang (66)	30	<i>Ingkang dipun kalallakên samukawis, kang tan kalbèng karam, manawi alaki rabi, kaningkahkên wali bapa.</i>	Adat pawiwahan miturut syari'at Nabi Muhammad
46.				<i>Kaki kadang jalêr wajib amalèni, sêpêne titiga, ingkang kenging amalèni, kadang warga saking bapa.</i>	
47.				<i>Kaningkahkên pangulunipun agami, sinaksèn sakawan, bilih dhudha kenging rabi, randha kenging imah-imah.</i>	
48.				<i>Wit Nabi Sis dumugi Muhkhamad Nabi, èstri kang winênang, dumadya ajatukrami, naksanak misan mindhowan.</i>	

Tabel Salajengipun

No. Data	Jilid	Pupuh	Pada	Data	Jinis Adat
49.				<i>Saking jalêr èstri myang sanèsing ahli, ingkang tan linilan, kramantuk sadhèrèk nunggil, yayah rena myang sêsêpan.</i>	
50.				<i>Sadarahe saking sadhèrèkirèki, tan kenging sadaya, mayuh kadang datan kenging, satunggal kêdah pinêgat.</i>	
51.				<i>Tiyang jalêr winênangkên wayuh èstri, tumêka sakawan, langkung samantên tan kenging, rare jalêr yèn wus yuswa.</i>	